

**GÖDÖLLŐ
SZENT ISTVÁN EGYETEM**

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

**AGRÁRINFORMÁCIÓS RENDSZEREK FEJLESZTÉSÉNEK
MEGALAPOZÁSA**

Készítette:

Dr. Kapronczai István

Témavezető:

Dr. Villányi László

intézetigazgató, egyetemi tanár
a közgazdaságtudomány kandidátusa

Gödöllő
2003

A doktori iskola megnevezése: **gazdálkodás- és szervezéstudományi**

A doktori iskola tudományága: **gazdálkodás és szervezéstudomány**

A doktori iskola vezetője: **Dr. Szűcs István**
egyetemi tanár, a közgazdaságtudomány
doktora, tanszékvezető SZIE GTK

Témavezető: **Dr. Villányi László**
intézetigazgató egyetemi tanár
a közgazdaságtudomány kandidátusa

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	5
1. A téma lehatárolása	7
2. Irodalmi áttekintés.....	9
3. Az információs rendszerfejlesztés néhány alapvetése.....	15
3.1. A vállalkozások informatikai támogatása.....	16
3.2. A kormányzat adatigényeinek kielégítése	17
3.3. Az EU elvárásoknak való megfelelés	19
3.4. Néhány rendszerszervezési alapelv	20
4. Az informatikai struktúra vázlatos szerkezete az EU-ban, a Közös Agrárpolitikával való kapcsolata	23
4.1. Közös Agrárpolitika alapjai, főbb reformjai és döntési rendszere.....	23
4.2. Az EU információs struktúrája	27
5. Az információs rendszerek harmonizációja	33
5.1. Az agrárstatisztika	33
5.1.1. A mezőgazdasági gazdaságok struktúrája, a gazdaságok tipológiája.....	35
5.1.2. A termelés statisztikája	42
5.1.3. A monetáris statisztika.....	44
5.1.4. A Mezőgazdasági Számlák Rendszere, mint a Nemzeti Számlák része.....	46
5.2. A Piaci Információs Rendszer	51
5.2.1. Piaci- és árinformációs struktúrák Európában	53
5.2.2. Piaci Információs Rendszer Magyarországon.....	56
5.3. A Tesztüzemi Rendszer	66
5.3.1. Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat az Európai Unióban.....	67
5.3.2. A Tesztüzemi Rendszer Magyarországon.....	72
5.4. Az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer	81
5.4.1. A termelői regisztráció.....	83
5.4.2. A földhasználati nyilvántartás.....	85
5.4.3. Az állatnyilvántartás	88
5.4.4. A támogatási kérelmek.....	90
5.4.5. Az ellenőrzési rendszer	91
6. A termelő lehetőségei és kötelezettségei az információs rendszerekkel kapcsolatban	95
7. Következtetések, javaslatok	99
7.1. Új és újszerű tudományos eredmények	99
7.2. Javaslatok a kutatási eredmények alapján	100
Összefoglalás.....	107
Abstract.....	109
Hivatkozott irodalmak.....	111
Köszönetnyilvánítás	115

Bevezetés

Az ezredforduló három jelentős gazdaság- és társadalompolitikai kihívása Magyarország számára a globalizáció egyre erősebb kiterjedése, az Európai Unió csatlakozás és az „információs társadalom” térnyerése. Dolgozatom témaköre a második és a harmadik kihíváshoz kapcsolódik, az adatbázisok, információs rendszerek oldaláról megközelítve a kérdéskört.

Az elmúlt évtizedek egyik általános érvényű – társadalmi formációktól független – jelensége, hogy az állam, a gazdaság és a társadalmi szervezetek működéséhez egyre több, gyorsabban hozzáférhető információra van szükség. A nagy tömegű információt hagyományos módszerekkel viszont nem lehet a rendelkezésre álló rövid idő alatt feldolgozni, ezért növekszik világszerte az informatika jelentősége.

Ezen az általános tendencián túl, Magyarországon a rendszerváltás során jelentkező új igényeknek való megfelelés, az Európai Unió informatikai és statisztikai standardjaihoz való alkalmazkodás, valamint a tudományos megalapozás szükségessége is a nemzetgazdaság – s benne az agrárgazdaság – az információs rendszerének újragondolását tette, illetve teszi szükségessé.

A piacgazdaság újraszerveződésének időszakában felmerült új követelményeket a statisztikai- és információs szolgáltatás egyelőre még nem tudja teljes körűen kielégíteni annak ellenére, hogy a kilencvenes évek közepétől jelentős fejlődésen ment keresztül. Az átalakulási folyamat kezdeti éveinek egyik sajnálatos kísérőjelensége volt ugyanis, hogy az adatgyűjtési és feldolgozási rendszerek korábbi teljesítménye is nagymértékben visszaesett anélkül, hogy a korszerű – EU konform – információs rendszerek kiépítése megkezdődött volna.

Megváltozott a vállalatok döntési szabadsága, piaci és társadalmi környezete. Mindez megalapozott és gyors reagálást kíván a vállalati vezetőktől, ami csak az összes lényeges információ birtokában lehetséges. Az is egyértelműen megállapítható, hogy – különösen az átmenet időszakában – a kormányzatnak a piacgazdasági viszonyok között is fontos szerepet kell betöltenie a gazdaság hatékony működéséhez szükséges makroökonómiai, jogi, infrastrukturális és informatikai feltételek biztosításában. Ezek a feladatok viszont a korábitól eltérő tartalmú, részletességű és gyakoriságú információt kívánnak, ami jelenleg – ugyan egyre inkább bővülve és pontosabbá válva, de még mindig – csak korlátozottan áll rendelkezésre.

A korábbi, viszonylag kevés számú mezőgazdasági, élelmiszeripari, kereskedelmi stb. nagyüzem helyzetéről és tevékenységéről a statisztikai rendszer teljes körű adatgyűjtést végzett. Az állami vállalatok privatizációja, a szövetkezetek átalakulása és a termőföld magántulajdonba kerülése révén a gazdálkodó egységek száma a korábbi többszörösére nőtt. Az újonnan alakult, többnyire kisméretű, de összességében nagy és növekvő gazdasági potenciálú vállalkozásokról az igényekhez mérten kevés ismerettel rendelkezünk.

Az információs rendszerek mielőbbi teljes körű EU harmonizációja azért is fontos feladat, mivel ezek eredményei lehetővé teszik, hogy a magyar mezőgazdaság – már az Unión belül – nagyobb eséllyel vívja ki érdekei érvényesítését. Az sem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy egy korszerű, tudományosan megalapozott információs rendszer már napjainkban is megkönnyítheti az operatív döntéseket, illetve a stratégiai tervezést.

A tanulmány azzal a céllal íródott, hogy segítse egy korszerű agrárinformációs rendszer kialakítását. Ennek érdekében tekintse át az EU-ban működő agrárinformációs rendszereket, tárja fel a már megoldott, illetve a még előttünk álló feladatokat, valamint a tudomány eredményeinek felhasználásával határozza meg azokat a területeket, amelyeken – a nemzeti érdek érvényesítése céljából – az Unióban elvárthoz képest többlet információk gyűjtése indokolt.

A disszertáció rendszerező-, elemző-, problémamegoldó jellegű. Az ismeretanyag összegyűjtéséhez felhasználtam az irodalomból nyerhető ismereteket. Több mint 200 irodalmat tanulmányoztam át a kutatómunka során, amelyből 83-ra hivatkozom is a dolgozatban. Teszem ezt úgy, hogy nem feltétlen ismétlem meg a hivatkozott forrásokban leírt gondolatmenetet, hanem az általam elfogadhatónak tartott eredményeket csupán bemutatom. Ugyanakkor egyes esetekben vitatkozom a szakirodalom megállapításaival.

Nagyban gazdagították ismereteimet a nemzetközi tapasztalatok, amelyeket külföldi útjaim során szereztem. Ugyancsak bővítették tudásomat azok a PHARE projektek, amelyekben 1992 óta részt vehettem. A disszertáció írása során ezeket hasznosíthattam, hisz sok olyan ismeretet is felhalmoztam, amelyeknek ma még nincs szakirodalmi megjelenítése. Természetesen hangsúlyosan építettem a dolgozat témakörében korábban megjelent publikációimra, továbbfejlesztve akkori megállapításaimat.

Témaválasztásomat ösztönözte, hogy több mint egy évtizede foglalkozom agrárinformációs rendszerekkel, veszek részt ezek fejlesztésében, illetve irányítok ezekkel kapcsolatos feladatokat. Az itt szerzett tapasztalataimat több publikációban tettem közzé az elmúlt években, és rendszeresen tartok előadásokat az ország különböző egyetemein e tárgykörben.

1. A téma lehatárolása

Nehéz feladatra vállalkozik az, aki az agrárinformációs rendszerek fejlesztéséről kísérel meg disszertációt írni. Ennek a témakörnek ugyanis teljes mélységű kifejtése jóval meghaladná a dolgozat kereteit és terjedelmi korlátait. Ezért vált szükségessé az értekezés témakörének lehatárolása.

A tartalmi szűkítés, egyes vonatkozások előtérbe helyezése vagy háttérbe szorítása, esetleg teljes mellőzése azonban a szerző szubjektív döntésének is függvénye. A dolgozat olvasói, opponensei ezért joggal hiányolhatnak belőle egyes témaköröket, kérdésfeltevéseket, válaszokat. A szűkítés objektivitásának jelzésére, – a szubjektív döntések minimalizálásának bizonyítására – választottam azt a megoldást, hogy mindjárt a disszertáció első – rövid – fejezetében megkísérlem felvázolni a témakör lehatárolásának szempontjait.

Az agrárinformatikai rendszerek több tudományt és azok kapcsolódási területeit is integrálják. Így az informatika, a statisztika és ökonometria, mint tudományág szorosan együttműködik a matematikával, a közgazdaság- és társadalomtudományokkal, a rendszer- és vezetésszervezéssel, az információ-technológiával. Becsülettel meg kell vallanom, egy személyben nem vállalkozhattam arra, hogy valamennyi kapcsolódó tudomány és tudományág vonatkozásában elemezzem a dolgozat tárgyát képező kérdéskört. Arra kellett törekednem, hogy azoknak a szakterületeknek biztosítsak prioritást, amelyek leginkább segítségemre lehetnek a disszertáció fő célkitűzéseinek elérésében.

Mint a bevezetésben már – utalásszerűen – említettem, az értekezés fő zsinórmértékének számom, hogy a makroökonómiai informatikai rendszerek célirányos és okszerű csoportosítását elvégezzem, elemezzem az egyes rendszerelemeket és néhány területen javaslatot tegyek a problémamegoldásra. Ebből a megközelítésből adódóan, szinte egyáltalán nem térek ki a dolgozatban az információ-technológia és a számítástechnika tudományág kérdéseire, azokat a rendszerek működése szempontjából adottnak veszem, illetve azzal a – esetek többségében nem megengedhető, a dolgozat követhetősége miatt mégis célszerű – feltételezéssel élek, hogy a rendszerfejlesztés során a hardver és szoftverkörnyezet optimális szinten tesz eleget a működtetési követelményeknek. Az információs rendszereket így nem technológiai, hanem tartalmi, funkcionális megközelítésből vizsgálom, illetve mutatom be.

Ebből adódóan elsősorban azok a szaktudományágak érintettebbek a disszertációban, amelyek a vizsgált rendszerek egzakt leírásával, a bonyolult összefüggések feltérképezésével foglalkoznak, elsősorban az outputok felhasználóinak szemszögéből értékelik az aktuális történéseket, a várható fejlődési irányokat, és az új igényeknek való megfeleltetés szükségleteit.

Tudatában vagyok annak, hogy az egyes alfejezetekben nem minden esetben azonos a tárgyalt kérdéskörök filozófiai tartalma és sorrendje. Ennek az a magyarázata, hogy a különböző információs rendszerek eltérő fejlettségűek, sőt jelentőségükben sem összehasonlíthatók. Így azoknak a rendszerelemeknek a vizsgálatára helyeztem inkább a hangsúlyt, amelyek a legaktuálisabbak, ahol legtöbb az eldöntendő kérdés, a megoldandó probléma.

A Disszertáció „EU centrikus”. Ez szükségképpen van így, hisz napjaink legnagyobb kihívása egy sikeres csatlakozás az Európai Unióhoz. Számunkra ma a „fejlett nyugatot” az EU-15-ök jelentik. Ezen országok közös direktíváinak való megfelelés, a harmonizáció megkerülhetetlen. Ugyanakkor a dolgozat nem egyszerű bemutatása az EU agrárinformációs rendszereinek, illetve annak leírása, hol tartunk az unió-konform rendszerek kialakításában.

Bízom abban, hogy ez a lehatárolás segíti a deklarált célkitűzés elérését, az olvasó könnyebb eligazodását a makrogazdasági agrárinformációs rendszerek között, egyes területeken irányt szab a rendszerek továbbfejlesztésének és emellett tudományos igényű megközelítéssel kitérít a ismereteinket.

2. Irodalmi áttekintés

A dolgozat témájául választott kérdéskör szakirodalmi háttere meglehetősen ellentmondásos. Egyrészt bőven áll rendelkezésre publikáció az informatika tágra értelmezett témakörében, másrészt az agrárinformációs rendszerekkel kapcsolatban a hazai, illetve – az esetek többségében – a nemzetközi szakirodalom is meglehetősen szegényes, hiányos. A számomra elérhető tanulmányok, tudományos cikkek, konferencia-előadások (több mint 200) áttanulmányozása után két lehetőségem adódott a szakirodalmi háttér bemutatására:

- vagy azt a megoldást választom, hogy egy önálló fejezetben dolgozom fel és mutatom be valamennyi kapcsolódó irodalmi megállapítást,
- vagy arra törekszem, hogy a disszertáció tárgyát képező információs rendszerekkel foglalkozó, illetve ezen a területen újszerű ismereteket nyújtó irodalmakat az adott rendszerekkel foglalkozó alfejezetekben ismertetem, és egy önálló irodalmi áttekintő fejezetben csupán azokra a szerzőkre és megállapításokra hivatkozom, amelyek a dolgozat egészéhez kapcsolódnak és ismeretük eligazító jellegű.

Végeredményben a második megoldást választottam, mivel véleményem szerint ez segíti elő az olvasó számára a disszertáció rendszerező jellegének könnyebb követhetőségét, egyes megállapításaim megértését, illetve így nem válik öncélúvá és áttekinthetlenné a szakirodalmi háttér bemutató fejezet.

Ezeknek a gondolatoknak az előrebocsátásával a továbbiakban kísérletet teszek a – konkrét agrárinformációs rendszerekhez ugyan nem kapcsolódó, a tanulmány tárgyköre szempontjából mégis lényeges – megállapítások bemutatására.

Bármilyen meglepő, az agrárstatisztika, a mezőgazdasági adatgyűjtésekkel foglalkozó kérdések „tudománya”, – dokumentálhatóan – közel ezer évre nyúlik vissza. 1085-ben jelent meg ugyanis Anglia első földbirtokkönyve az ún. Doomsday Book, amely a mezőgazdasági adatfelvétel kérdéseivel foglalkozott az Egyesült Királyságra vonatkozóan. (Slater 1998) Agrárinformatikáról, mint tudományágról azonban csak az elmúlt évszázad második felétől beszélhetünk, mivel annak kialakulása szorosan kapcsolódik az informatikának, mint tudománynak a megjelenéséhez. Ez utóbbit pedig az 1950-es évek elején a rendszerelmélet, a kibernetika és az információelmélet, majd az 1960-as évek elején a számítógép-tudomány készítette elő. (Vörös 1994)

A rendszerelmélet a rendszerekre általánosan érvényes alapelvek megfogalmazását, a kibernetika pedig a rendszerekben belül érvényesülő vezérlés és kommunikáció szabályainak felmérését tűzte ki célul. Az információelmélet megjelenése Norbert Weiner nevéhez kapcsolható. Weiner a kibernetikáról készített tanulmányában kifejti, hogy az élő szervezet működése információk megszerzésével, használatával, tárolásával és továbbításával kapcsolódik össze. (Weiner 1948)

A számítógépek megjelenése, majd alkalmazásuk elterjedése teremtette meg az alapját az információ tudományterületeihez illeszkedő számítógép-tudomány kialakulásának. Az első teljesen elektronikus működésű számítógépet (ENIAC) 1946-ban készítették el az Amerikai Egyesült Államokban a magyar származású Neumann János újításának – a programok és adatok belső együttes tárolási elvének – felhasználásával. Ugyancsak a magyar származású biológus Ludwig von Bertalanffy (Bertalanffy Lajos) pedig alapvető szerepet játszott a természet és társadalomtudományok terén egyaránt érvényes általános rendszerelmélet elveinek és célkitűzéseinek meghatározásában.

Az USA egyik legnagyobb szakmai szervezete, az ACM (Association for Computing Machinery, magyarul: Amerikai Számítástechnikai Szövetség) már 1962-ben külön munkabizottságot hozott létre a számítógépekkel és az informatikával kapcsolatos egyetemi képzés hatékonyabbá tételét célzó egységes ajánlások kidolgozására. (Vörös 1994)

A hazai szakirodalomban Dörnyei József hívta fel elsőként a figyelmet az informatikai kutatások legfontosabb külföldi áramlataira. Hangsúlyozta, hogy az informatika az információs rendszerek létrehozásának, struktúrájának és működésének tudománya, amelyben alapvető szerepet játszik a rendszer-megközelítés. Az informatikai diszciplína struktúrájáról és más tudományágakra gyakorolt hatásáról készített elemzése jól megalapozza az agrárinformatika rendszerbe illesztését is. (Dörnyei 1974)

Az információval és az információs rendszerek kérdéskörével a nyolcvanas években részletesen foglalkozott Halassy Béla, valamint Davis és Olson is. (Halassy 1982, Davis és Olson 1985.) Munkásságuk nagymértékben hozzájárult az alapfogalmak közti egyértelmű eligazodáshoz.

Az előbbieken ismertetett előzmények eredményeként a nyolcvanas évek végére az informatika mint olyan tudomány alakult ki, amelynek célja az információk ábrázolása, kezelése, közlése és tárolása, jellemzően számítógépre alapozott automatizált információs rendszerek környezetében.

Az elmúlt évtizedben Magyarországon Harnos Zsolt publikációi segítették leginkább a tudományág kiterjesztését az agráriumra. Meghatározása szerint az agrárinformatika az a tudományág, amely a különböző szaktudományok eredményeire támaszkodva, egységes rendszerbe foglalja a vizsgálandó objektum összefüggéseit, s elemzésekkel, modellezésekkel támogatja a kutató-fejlesztő munkát. Kiemeli, hogy az agrárinformatika interdiszciplináris tudomány, művelése a szaktudományokhoz kötődik, s eredmények is csak a közös munkától várhatók. (Harnos 1993)

Harnos Zsolt rendszerbe foglalta azokat az új diszciplínákat, amelyek a szaktudományokhoz kapcsolódóan jönnek létre, s lényegében kialakulásukkal párhuzamosan beépülnek a szaktudományi kutatásokba. Az élő tudományokhoz kapcsolva kiemelte:

- a biometriát, amelynek egyik meghatározója sir Ronald Fisher volt;
- a szimulációs modellezést;
- az environmetrics-t, amely a környezet állapotváltozásainak elemzésére, megismerésre szolgál;
- a térinformatikát, amely a területi tervezés, környezetgazdálkodás egyre szélesebb körben használt eszköze;
- a sztochasztikus modellezést;
- a kockázatanalízist;
- valamint a különböző típusú döntéstámogató rendszerek fejlesztését.

Az említett szaktudományok közös elemeként emelte ki Harnos, hogy:

- kapcsolódnak az agrártudományokhoz;
- bonyolult rendszerek megismerésére, belső összefüggéseik feltárására irányulnak;
- nagymennyiségű információ feldolgozását, elemzését teszik szükségessé;
- célirányos matematikai modellek építéséhez, használatához kapcsolódnak;
- komoly adatfeldolgozási és számítási igénnyel párosulnak.

Miután szóltam az informatika történetéről, tudományos lehatárolásáról és kiterjesztéséről a mezőgazdaságra, a figyelmet az adatok felvételezésére és felhasználásuk módjára célszerű fordítani. Slater ezekkel kapcsolatban három fontos szempontra hívja fel a figyelmet (Slater 1998):

- A fő adatok felvételezését – akár statisztikaiak, akár közigazgatásiak – törvények szabják meg. Ezek általában szigorú előírásokat fektetnek le az adatok felhasználására és szolgáltatására vonatkozóan. Ez fontos az adatok integrálása szempontjából, és kihat az adatok felvételezésére és terjesztésére.
- Az adatok gyűjtése pénzébe kerül mind az ágazatnak, mind a kormányzatnak. Közpénzek kiadása az adatfelvételezésre, -feldolgozásra és -terjesztésre gyakran viszonylag csekély prioritást élvez, ami azt jelenti, hogy alaposan meg kell fontolni, hogy az ez irányú igények hogyan elégíthetők ki minél jobb hatékonysággal.
- A rendszereknek tudniuk kell igazodniuk a változó igényekhez.

Az adatok információvá történő átalakításában Pásztor, Pitlik és Popovics a tudásnak tulajdonít megkülönböztetett szerepet. (Pásztor-Pitlik-Popovics 2000) Véleményük szerint a tudás az adatok információvá alakítását befolyásoló tartós, önmagára visszaható emberi képesség. Ezen belül az alapvetően problémamegoldó szubjektív tudás képes a problémaszituáció elemeinek, a lehetséges cselekvési alternatívák és a célfüggvény-komponensek számának, tartalmának intuitív, heurisztikus meghatározására. Az objektív tudás ezzel szemben a szubjektív tudás által feldolgozásra kijelölt objektum-értéksorok alapján képessé teszi az embert a jövőben várható állapotváltozások irányának és mértékének többé-kevésbé pontos előrejelzésére.

Az információvá transzformált adatokra épülő politikai- és gazdasági cselekvés képezi az információs-társadalom¹ alapját. Mellár Tamás meghatározása szerint az információs-társadalom a társadalmi rendszerek olyan sajátos változata, amelyben az információ képzése (termelése), feldolgozása és forgalmazása már alapvető forrása a termelés és termelékenység növelésének és a gazdasági hatalomnak (Mellár 2000) Varga Csaba definíciója szerint ugyanakkor az információs társadalom az ipari-pénzpiaci civilizációt felváltó tudásipari, szellemi korszak neve. (Varga 1999)

Európában az első információs-társadalom fejlesztő program a Bangemann-jelentés volt, amelynek kiinduló tézise: a világ alapvető paradigmaváltáson megy keresztül és ez ugyanolyan jelentős korszakhatár, mint a mezőgazdaság kialakulása vagy az ipari forradalom létrejötte.² Ebben a programban a „nagy tett” az információs-társadalom lehetőségének a megnevezése volt és az a megközelítés, hogy az európai értékek, az európai kultúra alapján a kontinentális és lokális szinteken egyaránt kíséreljük meg az információs-társadalom létrejöttét befolyásolni és szabályozni. Itt a szabályozásra is hangsúlyt kell helyezni, mivel az információs korszak vezénylése – kezdettől jól látható – a hagyományos piaci önszabályozással nem oldható meg. (Varga 1999)

Az információs-társadalomban az információ a politikai és gazdasági hatalomnak is eszközévé válhat, önmaga is hatalmi tényezővé nőheti ki magát. Ez azt jelenti, hogy az információ – ráadásul a közpénzekből létrejött információ – tulajdonosa sok esetben nem hasznosítja közcélokra az információkat, akadályozza, vagy nehezíti azok hasznosítását. Ennek elkerülése érdekében fontos a politikai és gazdasági (piaci) transzparencia (átláthatóság) megteremtése. Harnos megítélése szerint az alkalmazott informatika hazai fejlődésének jelentős lökést adna az, ha a közcélú információk mindenki számára hozzáférhetővé válnának. (Harnos 1999) Ugyancsak ezt szorgalmazza Pásztor, Pitlik és Popovics, amikor azt írják, hogy a kormányzati és állami jellegű információs rendszertől annál nagyobb információs többletérték várható el, minél inkább közhasznú, vagyis minél több felhasználó minél kevesebb korlátozással használhatja. A sok felhasználó alapvetően on-line jellegű feltételez. Egy ilyen típusú rendszer fontos modulja a primer

¹ Az információs-társadalmat a szakirodalomban többen is információs-korszakként definiálják.

² Európában a japánokhoz képest ugyan két évtizedes késéssel fogalmazódott meg az első hivatalos információs-társadalom stratégia, de ez már nem pusztán technológiai programként jelent meg és nem is csak mindenek feletti gazdasági stratégia volt, hanem az európai kultúra hagyományaihoz híven – már a nevében hordozza – alapvetően állam- és társadalomfejlesztő jövőprogram.

adatok elérhetőségének biztosításán túl, a már valahol kinyert összefüggések on-line felkínálása. (Pásztor- Pitlik-Popovics 2000.)

A kilencvenes években az információs-társadalom térnyerése mellett a magyar agrárinformatikai- és statisztikai rendszereknek két kihívással is szembe kellett nézniük. Ezek közül a legelső kétségkívül az 1989-90-es gazdasági és politikai rendszerváltáshoz kötődik, míg a második az Európai Unióhoz történő harmonizáció kényszeréből és szükségszerűségéből adódott. Mellár MTA közgyűlési előadásában kiemelte, hogy a rendszerváltással kapcsolatban a statisztikai szolgáltatnak is teljesen meg kellett újulnia.³ A demokrácia és a piacgazdaság keretei között már nem lehet a régi módon (az állami tulajdonú nagyvállalatokra koncentrálni) gyűjteni az adatokat, használni a tervgazdasághoz illeszkedő (bár menet közben többször is megreformált) módszertani bázist és működtetni az elavult tájékoztatási rendszert. (Mellár 2000)

Az Európai Unió bővítése egyedülálló esemény a honi agrártörténelmünkben, de az EU saját történetében is. A megvalósítás jelentős felkészülést igényel nem csak a csatlakozásra váró országok, hanem a befogadó Európai Unió részéről is.⁴ (Fehér 1998)

Már a kilencvenes évek legelején a hazai szakirodalomban több szerző is felvette az EU csatlakozással járó intézményfejlesztés – ennek részeként az agrárinformációs rendszer fejlesztésének – kérdését. Ezek az általában rövid terjedelmű tanulmányok sokszor csak felvillantottak egy-egy kérdéskört, mélyebb elemzésekre, részletes összefüggés-leírásokra nem vállalkoztak. Ugyanakkor „úttörő szerepük” elvitathatatlan. Pálovics Béláné és Varga Gyula már 1991-ben kifejtette, hogy a csatlakozás eléréséhez ki kell alakítani az agrárágazat intézményi kereteit. Így hatékonyan kell működtetni a piaci rendtartás szervezetét és meg kell szervezni egy hatékonyan működő információs rendszert. (Pálovics és Varga 1991) Mészáros Sándor ugyanebben az évben szintén rámutatott az intézményi keretek fejlesztésének fontosságára. Tanulmányában felemlítette az információs rendszer döntést befolyásoló hatását, a nyert információk felhasználásának lehetőségét. Rámutatott az információk hazánk lehetőségeit meghatározó voltára. (Mészáros 1991) Az említett tanulmányok meghatározták a feladatokat, amelyek közül ma már sokat megoldottak. (Vajna 2000) Az elképzelések szerint az akkori agrárrendtartás intézményrendszerébe épült volna be az információs rendszer⁵, amelynek során szabályozni kell az információ tartalmát, körét, gyakoriságát, az adatszolgáltatásra kötelezettek körét és módját, valamint meg kell határozni az információáramlás kereteit. (Botos 1991)

³ Véleményem szerint ez a megállapítás nem csupán a statisztikára igaz, hanem valamennyi agrárinformációs rendszerre kiterjeszhető.

⁴ Magyarország Európai Uniói kapcsolatai régre tekintenek vissza. Földrajzi helyzetünk és gazdasági berendezkedésünk mindig lehetővé tette, hogy valamilyen szintű kapcsolatot tartsunk fenn a tőlünk nyugatra fekvő országokkal. A kapcsolat az elmúlt évtizedben a hazánkban történt változások hatására tovább bővülhetett, és szorosabbá válhatott. (Vajna 2000). Magyarország az Európai Közösséggel 1988 december 26-án vette fel hivatalosan a kapcsolatot, és aláírták a Kereskedelmi és Gazdasági Együttműködési Megállapodást, amely rögzíti a legnagyobb kedvezmény elvének kölcsönös megadását és a teljes jogú tagság későbbi esélyét. (Márton 1999) A rendszerváltás évében, 1989-ben Párizsban beindították a magyar és lengyel reformfolyamatokat elősegítő PHARE (Poland, Hungary: Assistance for the Restructuring of the Economies) programot, amely – immár több országra is kiterjesztve – a mai napig is tart. A társulást 1990 áprilisában ajánlották fel a közép-kelet európai országoknak. A társulási tárgyalások 1991 novemberében zárultak le, és 1991 decemberében Magyarország aláírta a Társulási Megállapodást. Az Európa Tanács 1993 júniusi csúcsertekezletének döntése értelmében a társult közép-kelet európai országokat – ha azok az Unió tagjai kívánnak lenni – az Unió befogadja. (Vajda 1997) Magyarország csatlakozási kérelmét 1994 március 31-én nyújtotta be. (Commission 1997) A csatlakozási kérelem benyújtása után az 1995-ben elfogadott „Fehér Könyv” meghatározta mindazon feltételeket, amelyet a csatlakozni kívánó országoknak teljesíteniük kell. A bizottság 1997 június 16-án hozta nyilvánosságra a hazánkról is szóló ország-veleményt. A csatlakozási tárgyalásokról szóló végleges döntést 1997 decemberében hozta meg az EU tanácsa. (Györkös 1999) A csatlakozási tárgyalások 1998 március 30-án kezdődtek és 2002 december 13-án Koppenhágában a Csatlakozási Jegyzőkönyv aláírásával értek véget. Ennek alapján megnyílt a lehetősége annak, hogy Magyarország 2004 május elsejével csatlakozzon az Európai Unióhoz.

⁵ Legalábbis a piaci folyamatokat követő rendszer(ek).

A kilencvenes évek közepétől kezdődően több átfogó tanulmány, kézikönyv és tankönyv is megjelent az Európai Unióról, annak agrárgazdaságáról, agrárpolitikájáról, a csatlakozás harmonizációs kérdéseiről. Ezek a tanulmányok azonban meglehetősen szűk terjedelemben, szinte csak érintőlegesen foglalkoztak az EU agrárinformációs rendszereivel, az informatikai harmonizáció terén előttünk álló feladatokkal.

A legelső átfogó magyar nyelvű elemzés az Európai Unió agrárrendszeréről Halmai Péter szerkesztésében jelent meg. (Halmai 1995) E tanulmány azonban nem foglalkozik az EU agrárinformációs rendszereivel, így ezek intézményi és szabályozási kapcsolódásait is figyelmen kívül hagyja. Lényegében hasonló mondható el a könyv második, átdolgozott kiadásáról is. (Halmai 2002)

Az EU-csatlakozásunk stratégiai kérdéseit vizsgáló Integrációs és stratégiai munkacsoport koordinátorainak szektorelemzéseit közt Varga Gyula foglalkozott az agrárgazdasági kérdésekkel. (Varga 1977a) Ebben a szerző megállapítja, hogy létre kell hozni egy olyan szervezetet, amely a piac gyakorlati szabályozásának mindennapi kérdéseivel, az export engedélyezésének és a támogatások odaítélésének, illetve folyósításának, a belföldi termelői piacon szükséges intervenciós beavatkozások végrehajtásának kérdéseivel foglalkoznék, független intézmény formájában. Ehhez az intézményhez kapcsolódva kell fokozatosan megoldani a piaci információs szolgálatot is, amelynek kiépítése feltétel ahhoz, hogy az intézmény funkciójának eleget tudjon tenni.

Nagyon fontos az információs fölkészülés gyorsítása, mert e nélkül nem lesz eszköz a kezünkben ahhoz, hogy azonos nyelvezettel, az EU nyilvántartási rendszerével megegyező tartalommal, reális és a partnerek számára elfogadható formában folytassuk le a tárgyalásokat.

A tesztüzemi rendszerrel kapcsolatban Varga megemlíti, hogy az összehasonlíthatóság javítása érdekében válik szükségessé a gazdasági évre történő áttérés megfontolása is, a mai, naptári éves statisztikai rendszerről. Ez persze sok gonddal és költséggel jár, de több érv szól amellett, hogy ezt a lépést ne halasszuk az egyébként is sok gonddal járó, a csatlakozást követő időkre.

Buday-Sántha Attila közel 500 oldalas kézikönyvében (Buday-Sántha 2001) két fejezetben foglalkozik információs kérdésekkel. Az Európai Unióhoz való csatlakozás előnyeit és veszélyeit vizsgálva megállapítja, hogy az Európai Unió 100 négyzetméter pontossággal követeli meg az adatszolgáltatást a termőterület használati módjára vonatkozóan. Ezzel szemben Magyarországon még mindig nem tisztázott, hogy mennyi mezőgazdasági termelő van és azok közül ki folytat árutermelést, ki a föld tulajdonosa, ki a használója, mennyi ültetvény van és annak milyen az állapota, az egyes növényeket milyen arányban termelik, mennyi a tényleges termelés és ebből a piacra kerülő termény mennyisége. A jogharmonizáció keretében a kilencvenes évek elejétől hozott törvények lényegében már EU konformak, de az információs rendszer és a megfelelő intézményrendszer hiánya miatt azok csak korlátozottan érvényesülnek.

Az agrárgazdaság fejlesztésének feltételeit, a főbb szempontokat és elveket tárgyaló fejezetben Buday-Sántha egy általános leírást ad a piaci információs rendszerről. Megállapítja, hogy a rendszer további fejlesztésre szorul, mert az információk köre és reprezentativitása nem felel meg az EU információs igényeinek.

Szabó Gábor az Európai Unió agrárpolitikájáról írt egyetemi jegyzetében (Szabó 2001) a Tesztüzemi Rendszerről tesz említést. Véleményét abban összegzi, hogy a rendszert még harmonizálni kell az uniós követelményekkel.

A Fehér István szerkesztésében megjelent tanulmányban (Fehér 2001) rövid, önálló alfejezet viseli a „Mezőgazdasági Információ” elnevezést. Ebben definiálja a Tesztüzemi Rendszer (saját angolról történt „tükörfordítása” szerint: Mezőgazdasági Üzemek Számviteli Adatfeldolgozó

Hálózata) lényegét és legfontosabb fogalmait. Egy táblázat erejéig kitér a farmtipológiára is. Megemlíti, hogy az információs tevékenység másik fontos szervezete „Az Európai Vidékfejlesztési Központ” (angol rövidítése CEPFAR), főként oktatási továbbképzési célokat szolgál.

Viszonylag a „legrészletesebben” a Blahó András által szerkesztett kézikönyv (Blahó 2000) foglalkozik az információs szolgáltatás kérdéskörével. A szerzők felhívják a figyelmet, hogy az információ-áramlásban szükséges megkülönböztetni a jogszabályilag rögzített statisztikai adatszolgáltatást és az úgynevezett piaci információkat. Egy adott területre vonatkozó statisztikai adatok általában több hónapos késéssel jutnak el a felhasználóhoz, így az azonnali döntések meghozatalához önmagukban nem elegendők. A naprakész piaci információk iránti igény hozta létre az ilyen jellegű adatokat (pl. ár-, készlet-, kereslet-kínálati információk, piaci tendenciák stb.) gyűjtését, feldolgozását és terjesztését.

A statisztikai adatok legfőbb forrása az a számítógépes adatbázis, amely a kompenzációs támogatásokhoz való hozzáféréshez kötelezően kitöltendő igénylőlapok alapján készül.

Blahó külön alfejezetben foglalkozik a modern informatikai és telekommunikációs eszközök és módszerek szerepének erősítésével. Véleménye szerint az egyik meghatározó közösségi célkitűzés, amely szorosan összefügg a versenyképesség és az innováció céljaival, az információs társadalom felé történő átmenet támogatása és ebben az oktatás szerepének erősítése. Ehhez kapcsolódik az a közösség által kiemelten támogatott cél, hogy erősödjék a modern informatikai és telekommunikációs eszközök és módszerek szerepe az oktatásban. Az Unió kiemelt szerepet kíván játszani a modern technológiák oktatásügyi terjesztésében.

Látható tehát, hogy az elmúlt évek Európai Unióval foglalkozó tanulmányai – részben a hiányos ismeretekből, részben pedig az információs rendszerek másodlagos megítéléséből adódóan – meglehetősen elhanyagolták ezt a szakterületet. Ezért is kíséreltem meg az elmúlt évtized végén egy összefoglaló tanulmányban (Kapronczai 1999b) bemutatni az uniós információs rendszereket, leírni a magyarországi fejlesztési eredményeket és meghatározni a még előttünk álló feladatokat. Lényegében ennek a munkának a kiterjesztése képezi jelenlegi dolgozatom tárgyát.

3. Az információs rendszerfejlesztés néhány alapvetése

A kilencvenes évek társadalmi-gazdasági átalakulása során gyakran vetődött fel – az agrárium vonatkozásában különös hangsúllyal – az információhiány, illetve az információs rendszerek összeomlásának kérdése. Elhangzottak olyan szélsőséges vélemények, melyek az információs rendszerek teljes anarchiáját sejtetik. Kun István például nagy visszhangot kiváltó cikkében a következőket írja: „Nincs statisztika? Bizony nincs! Lassanként semmiféle statisztika nincs. Hiányzik a megbízható, az állami döntéseket megalapozó, a jövő formálásában erős pilléreket jelentő fundamentum. Hogyan lehet így élni? Becsléssel, kérem, hastáji saccimetriával!” (Kun 2002) Ugyanakkor – a másik oldal szélsőségeként – hosszú éveken keresztül „altatta” a döntéshozókat a „minden úgy van jól, ahogy van” tétlenkedés.

Véleményem szerint – mint az esetek legtöbbszörében, – azoknak van igazuk, akik „középen keresik az igazságot”. Egyetértek Harnos Zsolt akadémikussal, aki a Magyar Tudományos Akadémián 2003. március 6-án tartott előadásában felvetette a magyar agrárinformatika gondjait, a hiányos adatbázisokat és az ebből adódó gazdasági kockázatot és hátrányt. (Például azt, hogy az EU csatlakozási tárgyalások során komoly hátrányt jelentett a magyar tárgyalódelegációnak a megbízható adatbázisokon nyugvó ismeretek hiánya.) (Harnos 2003)

Hasonlóan vélekedtem magam is a korábbiakban – illetve vélekedek ma is –, amikor több előadásomban, illetve tanulmányomban úgy nyilatkoztam: nem omlott össze a magyar agrárinformációs rendszer, nem igazak a teljes anarchiáról szóló vélemények, de kétségtelen, hogy tágult az információigény és információbázis közötti rés, ami az agrárgazdaság információs rendszereinek újragondolását teszi szükségessé. (pl. Kapronczai 1999a) Ennek a gondnak a megjelenésében több tényező együttes hatása játszott szerepet:

- A nyolcvanas évek végének átgondolatlan deregulációja, amikor a meglévő adatgyűjtések, adatbázisok közül – meggondolatlanul és elhamarkodva – több olyat is megszüntettek, amelyek hiánya a későbbiekben megbosszulta magát.
- Az a téves vélekedés, hogy a piacgazdaság körülményei közt csökken az információk mennyisége iránti igény.
- Az Európai Unióhoz való harmonizációval együtt járó feladatok késleltetett indítása.
- Végül, de nem utolsósorban, hogy „bonyolultabbá” vált az az agrárágazat, amelyet az információs rendszereknek meg kell jeleníteniük. Ezen egyrészt azt értem, hogy míg korábban 3-4 ezer gazdaság teljes körű megfigyelésével képet lehetett alkotni az agrárgazdaság szinte egészéről, ma ennek tízszeresét kellene megfigyelni ehhez. Másrészt szabályozottabbak és követhetőbbek voltak a termékpálya kapcsolatok, amely ugyancsak könnyebbé tette a valós folyamatok megjelenítését.

Mindezek az okok miatt kaptak különös jelentőséget az elmúlt években az agrárinformációs rendszerfejlesztések, amelyeknél célként fogalmazódott meg, hogy azok megfeleljenek az EU elvárásainak és előírásainak, amellet, hogy alkalmazkodjanak a magyarországi sajátosságokhoz és elvárásokhoz is. E célkitűzések elérése érdekében elvégzendő fejlesztő munka fontosabb fázisait és célkitűzéseit Harnos és Szenteleki a következőkben foglalta össze (Harnos és Szenteleki 1999):

- Az adatgyűjtés módszertanának kidolgozása.
- Az adatgyűjtés megvalósítása.
- A statisztikai értékelés módszertanának kidolgozása.
- Az ágazati adatok kiértékeléséhez szükséges módszertan kidolgozása.
- A módszertani kutatások eredményeinek alkalmazása konkrét adatbázis esetén.
- A primer és szekunder adatok szolgáltatásának módszertani kidolgozása.
- Az adatok tesztelése.

A fenti fejlesztési fázisok és célkitűzések figyelembevételével mellett fontos azt is kiemelni, hogy egy korszerű agrárinformációs struktúra magyarországi adaptációja, illetve kifejlesztése során, a rendszer elemeket egységes egészként kell felfogni és a rendszert ennek megfelelően egy átfogó rendszertervben kell felvázolni. Ez annyit jelent, hogy a vállalkozásoktól kiindulva, a régiókon keresztül a kormányzati szintig, illetve a nemzetek feletti irányító szervekig bezárólag egymásra épülő, lehetőleg konzisztens, minden irányban egymással kommunikálni képes (al)rendszereknek kell kialakulniuk. Ebben a fázisban tehát az információs rendszer szerkezetének kialakulásán és az alrendszerek közötti kapcsolatok biztosításán van a hangsúly. Az elmúlt években többször kiemeltem (pl Kapronczai 1999b), hogy lehetetlen és szükségtelen csupán „zöldmezős” fejlesztéseket tervezni, a már működő programok, adatbázisok, a meglévő eszközrendszer kiiktatására törekedni. Az átfogó rendszerterv ismeretében a meglévő elemek felhasználásával is biztosítható (a szükséges módosításokat és kiegészítéseket elvégezve) egy koordinált rendszer kialakítása.

Az agrárinformációs adatbázisok kiépítésének céljai alapvetően három fő csoportba sorolhatók⁶:

- A vállalkozások támogatása.
- Az agrárkormányzat igényeinek kielégítése.
- Az uniós igényeknek való megfelelés, ezen keresztül az EU konformitás biztosítása.

3.1. A vállalkozások informatikai támogatása

Az információs rendszereket azzal a céllal hozzák létre, hogy a felhasználók információs szükségletét kielégítsék. Ebből a meghatározásból levezethetően az ilyen rendszereknek négy fő összetevőjük van:

- a feladatok (célok);
- az információk (tartalom);
- a módszerek (az adatok átalakítását szolgáló folyamatok);
- a felhasználók (döntéshozók).

Az információs rendszer működése során a felsorolt rendszer elemek egymásra épülve, egymás után lépnek működésbe, és a rendszer a változó körülmények és igények hatására változásokon megy keresztül. Amennyiben mind a négy elemcsoport a vállalatban belül található, akkor beszélhetünk vállalatok, vállalkozások információs rendszeréről.⁷

A piacgazdaság működésének egyik legfontosabb feltétele a magán- és társas vállalkozások sikere. Az agrárinformációs rendszer egyik célja ezért az, hogy segítse a vállalkozások eredményes fejlődését a működéshez és a döntéshozatalhoz szükséges folyamatosan frissített, naprakész, aktuális információk biztosításával. A vállalkozások igényeit az információtartalommal szemben a következőkben foglalhatók össze (Vajda 1996):

- Gazdasági szabályozás, támogatások, kormányzati információk:
 - Hitelek

⁶ Lényegében hasonlóan csoportosítja az információs rendszerek működtetését Soltész Miklós is, aki szerint az információs rendszereket két irányban kell működtetni: kormányzati döntéseket elősegítő információkként, illetve gazdálkodást segítő információkként. (Soltész 2000) Soltész azonban hozzát teszi azt is, hogy mindkét irányban fontos szerepe van az időtényezőnek, a gyors reagálásnak.

⁷ Ha viszont az elemcsoportok között regionális, illetve nemzeti vagy nemzetközi szervezetek is előfordulnak, akkor regionális, nemzeti vagy nemzetközi (szupranacionális) információs rendszerről van szó. (Zilahi–Szabó 1990)

- Adók
- Támogatások
- Pályázatok
- Külkereskedelem
- Jogi információk:
 - Kárpótlás
 - Privatizáció
 - Társadalombiztosítás
 - Föld- és birtoknyilvántartás
 - Jogi esettanulmányok
- Piaci információk:
 - Ár
 - Minőség
 - Mennyiség
 - Prognózisok
 - Tőzsdei hírek
 - Termékmérlegek
 - Fogyasztás alakulása
 - Nemzetközi piaci információk
- Műszaki és kereskedelmi információk:
 - Jelentősebb berendezések, járművek, erőgépek műszaki adatai
 - Jelentősebb berendezések, járművek, erőgépek kereskedelmi és ár adatai
 - Kereskedők címjegyzéke
- Szakhatósági információk:
 - Növényegészségügy
 - Állategészségügy
 - Élelmiszerhigiéna, ellenőrzés
- Részletes termelési, technológiai információk:
 - Állattenyésztés
 - Takarmányozás
 - Növénytermesztés
 - Tápanyag utánpótlás
 - Szaporítóanyag ellátás
 - Növényvédelem
- A gazdálkodás eredményességére vonatkozó információk:
 - Vállalati jövedelmezőségi adatok
 - Ráfordítás-hozam információk
 - Termékszintű költség-jövedelem adatok
- A gazdálkodók szakmai felkészültségének fejlesztésére vonatkozó információk:
 - Tanfolyamok
 - Az önképzés eszközei
 - Szakirodalmi információk

3.2. A kormányzat adatigényeinek kielégítése

Az EU tagságtól függetlenül is az elmúlt években egyre sürgetőbbé vált az agrárkormányzat döntéseit támogató új információs rendszer kialakítása, mivel az elmúlt időszakban felmerült új követelményeknek az információs szolgáltatás nem tudott minden elemében megfelelni. Igaza volt Varga Gyulának amikor azt írta, hogy az agrárinformációs rendszer fejlesztésével kapcsolatos

teendőket akkor is el kell végezni, „ha sose jutunk be az EU-ba, sőt még csak nem is tárgyalunk erről”.(Varga 1996)

Kormányzati célú információs rendszereinket három vonatkozásban is alakítani szükséges. Ezek a következők⁸:

- Szakmai, tartalmi területen
- Az adatgyűjtési kör és a fegyelem tekintetében
- A nyújtott szolgáltatások és az azokhoz való hozzáférhetőség tekintetében

Az agrárágazat információs rendszerének fejlesztésekor szembe kell nézni azzal a körülménnyel, hogy a kialakult magángazdaságok még nyilvántartást sem vezetnek tevékenységükről és általános a nyilvántartási fegyelem fellazulása, a feketegazdaság térhódítása a gazdasági társaságok körében is. Mindemellett az agrárgazdaságban világszínvonalon termelő vállalatok is vannak, amelyek saját helyzetüknek és körülményeiknek megfelelő mennyiségű (és minőségű), de több területen nem EU kompatibilis nyilvántartási rendszereket alakítottak ki és működtetnek. Kettős tehát a feladat. Egyrészt hosszú éveken keresztül jól működő nyilvántartási rendszereket kell átalakítani a korábbi nagyüzemeknél a korszerűség követelményeinek megfelelően (pl. fedezetszámítást – is – lehetővé tevő számlakezelési rendszer kell), másrészt fel kell készülni az új – EU-ban elterjedt – nyilvántartások bevezetésére a mezőgazdaságban.

Napjaink információs rendszerének egyik gyengéje az adatgyűjtési és továbbítása fegyelem lazulása. Az orvoslás leghatékonyabb módja az információs rendszer működtetésével kapcsolatos jogok és kötelezettségek tisztázása, törvényi szabályozása, a rendszer elemeinek koordinálása és átláthatóvá tétele. A „bürokrácia elleni harc” több évtizedes demagóg jelszavait és törekvéseit pedig fel kell számolni. Ezt azért emelem ki, mert a piaci és társadalmi átalakulással együtt járó szükségszerű problémákat felerősítette a nyolcvanas évek végén végrehajtott, sok vonatkozásban átgondolatlan dereguláció, amely számos olyan elemet is „kigyomlált” az információs rendszerből, amely ma hiányzik. Az információigény és a rendelkezésre álló információk közti rés tágulása nyomasztóvá vált, a koordinálatlanság következtében pedig gyakran a meglévő információk sem hasznosulnak megfelelően.

A kormányzati munka, a döntés-előkészítés, az érdekegyeztetés megalapozottsága erősítése érdekében javasolta Pitlik László egy MIMIR⁹ projekt bevezetését. (Pitlik 1999, 2000) Meghatározása szerint a MIMIR egy, a technológiájából, logikájából adódó feszes, fegyelmezett jelentéstételi és adatfeldolgozási rendszer, amely kizárja a ma több vonatkozásban is tapasztalható erőforrás pazarlást. Hangsúlyozza, hogy magasabb szintű informatikai szolgáltatások, amelyek a megalapozott döntés-előkészítés érdekében elengedhetetlenek, csak befektetések révén realizálhatók, hiszen az informatikában csak előre lehet menekülni.

Véleményem szerint Pitlik tanulmányaiban három olyan fontos dologra is felhívja a figyelmet, amelyek támogatást érdemelnének a kormányzati információ-szolgáltatás erősítése érdekében:

- Ki kellene alakítani egy szakértői hálózatot, amely képes a relatíve kis darabszámú tényadat figyelembevételével a hiányzó adatok szakmai megfontolások és létező segédadatok alapján megbecsülni, illetve előre megadott időpontokban a múltbeli

⁸ Ezt a felsorolást néhányan Varga Gyulára hivatkozva idézték az elmúlt években. (pl. Vajna 2000) A valóságban ezt a meghatározást 1996-ban én fogalmaztam meg, amelyet Varga Gyula egy összegző cikkben tett közzé, korrektil hivatkozva, hogy a cikk részlet egy a szerző által írott és Bokor Tamás, Kapronczai István, Kiss Judit, Sántha Attila valamint Udovecz Gábor közreműködésével készült nagyobb terjedelmű összefoglaló tanulmányból. (Varga 1996) Később ez a felsorolás egy újabb tanulmányban is megjelent (Varga 1997c).

⁹ Magyarországi Integrált Terület- és Vidékfejlesztési Információs Rendszer.

adatokból a jövőre vonatkozó prognózisokat folyamatosan megadni. S mindezt úgy, hogy a szakértő ki van téve egy folytonos visszaellenőrzésnek véleménye helyességét illetően.

- Létre kellene hozni egy konzisztencia bizottságot, amelynek feladata lenne a jelenlegi adatgyűjtők feltérképezése, az adatvagyon felmérés levezénylése és a bilaterális együttműködés beindítása a nem közpénzből gyűjtött adatok esetében is. Miután az adatvagyon felmérésre került, ki kellene dolgoznia az egyes létező adatok közötti kapcsolatok rendszerét, amely alapul szolgál az ellentmondások kiszűrését lehetővé tevő hipotézisek felállításához.
- Végeredményben létre kellene hozni egy metaadatbázist, illetve információs rendszert.¹⁰

3.3. Az EU elvárásoknak való megfelelés

Az elvárásoknak megfelelő informatikai rendszerek kiépítése során néhány alapelvet kiváltképpen figyelembe kell vennünk:

- A közös agrárpolitika szerteágazó támogatási forrásainak elérése feltételezi a megbízható és szigorúan ellenőrzött adatszolgáltatási rendszer kiépítését. A csatlakozott országok tapasztalata alapján az erre fordított kiadás sokszorosán megtérül.
- Az informatikai EU harmonizáció keretében meg kell szüntetni a fogalmakban és az egyes mutatókban még meglévő különbségeket.
- A joganyagban elvárt adatszolgáltatási kötelezettség teljesítése érdekében a jelenlegi rendszergazdák szoros együttműködésével meg kell valósítani a szükséges intézményfejlesztést, megnyitva a hazai forrásokat, törekedni kell az EU lehetőségek hatékony felhasználására.
- Fokozott figyelemmel kell kísérni az informatikai rendszerekre vonatkozó és az ezeket is érintő állandóan változó joganyagot – és be kell építeni a hazai rendszerbe.
- Részletes tájékoztatást kell nyújtani, és fel kell készíteni az adatszolgáltató gazdálkodói kört az EU adatközlési gyakorlatára, a sokszorosodó ügyviteli terhekre.
- Az adatgyűjtő rendszernek az EU egyeztetésén kívül a kormány agrárpolitikai döntéseinek megalapozásához figyelembe kell venni az eltérő magyar (pl. a szerkezeti) sajátosságokat és a gazdálkodás méretbeli különbségeit stb.
- Az adatbázisoknak meg kell alapozniuk a csatlakozás hatásvizsgálatainak elemző munkáit, és a magyar érdekek érvényesítésének bizonyítható, tényadatokon alapuló érvanyagát.

A magyar agrárgazdaságnak az Európai Unióhoz történő integrálódásában meghatározó szerepe lesz az európai követelményekkel összhangban álló nyilvántartási rendszer és információs hálózat kialakításának. Az EU agrárgazdaságának irányítása hatalmas mennyiségű pontosan egyeztetett előírásoknak megfelelő információ szabályozott áramlásán alapszik. Az információs csatornák kölcsönösen összekötik a tagországokat a szervezet döntéshozó központjaival. Az ezen információk alapján hozott döntések komoly előnyöket, illetve súlyos hátrányokat jelenthetnek az érintett országoknak, így az adatok hitelességével, megbízhatóságával és összehasonlíthatóságával kapcsolatos követelmények betartása nem csak nagyon szigorú követelmény, hanem egyben elemi érdeke is a tagoknak és a belépőknek.

¹⁰ A metaadatbázisok, illetve –információs rendszerek strukturáltságának egyik fontos tényezője az adattartalmak általános leírása. E nélkül nem képzelhető el érdemleges kommunikáció önálló, decentralizál, eltérő céllal létre hozott és eltérő felhasználó jogosultságokat biztosító információs rendszerek között.

A még előttünk álló egyeztetések során azonban csak az agrár nyilvántartási rendszer harmonizálását szabad felvállalni, a nyugat-európai rendszer teljes adaptálását nem. Tekintettel kell lenni ugyanis a magyar agrárstruktúra hosszú távon is fennmaradó sajátosságaira, nevezetesen a nagy-, közép és kisüzemek létre és az ebből fakadó igényekre (többek között a nagyobb pontosság és részletesség iránti követelményekre, amelyeket a jogi személyiségű vállalatoknak kötelező is betartaniuk).

Az eddig leírtak főképpen stratégiai jellegű döntéseket kívánnak. Lényegesen, mondhatni koncepcionálisan különbözik ettől az az operatív jellegű feladattömeg, amit csak akkor kell elvégezni, ha tényleges tagok leszünk, s például a kvótákkal, a területkivonás alapján elszámolandó támogatásokkal, az extenzív állattartás, a regionális és ezen belül kedvezőtlen termőhelyi támogatásokkal, a strukturális segélyekkel stb. Ez pedig eddig teljesen ismeretlen pontosságú, termelőnként részletezett, értékben és naturáliákban mért adatszolgáltatást kíván. Itt olyan feladatok vannak, amik azért is szükségesek, mivel csatlakozásunk után ettől függ majd a mezőgazdaságnak juttatandó támogatások elérhetősége. Ha erre nem készülünk fel – s erre már csak hónapjaink vannak – nem lesz mód a pénzhez való hozzájutásra.

3.4. Néhány rendszerszervezési alapelv

Mint általában az informatikai rendszerfejlesztések során, az agrárinformatikai rendszerek fejlesztésekor is a cél és a filozófiai tartalom meghatározása érdekében a következő kérdésekre kell elsősorban megadni a válaszokat:

- Kik az információ felhasználói?
- Milyen reális információs igényeik vannak?
- Melyikre tud és melyikre nem választ adni a jelenlegi rendszer?
- Hogy illeszkedhetnek a fejlesztendő rendszerek (alrendszerek) az agrárinformációs rendszer egészéhez egyrészt tartalmi filozófiájukban, másrészt fizikai kiépítettségükben?
- Mik az alrendszer kialakításának és működtetésének feltételei?

A fenti kérdésekre kapott válaszok alapján definiált alrendszereknek azonban – véleményem szerint – néhány alapvető kritériumnak mindenképpen meg kell felelniük. Ezek a következők:

- Célorientált legyen. Ez azt jelenti, hogy a konkrét döntésekhez kell megfogalmazni az adatigényt. Csak olyan információ kerülhet ezért begyűjtésre, amely feldolgozott formában valamelyik döntési ponton hasznosul.
- Dinamizálható, előreutató legyen. A korábbi adatgyűjtési rendszereknek jellemzője volt a statikusság az utólagosság. Az új struktúrában nagyobb teret kell kapniuk az eseti igények kielégítésének, a termelői szándékok felmérésének, a termelési és piaci folyamatok prognosztizálásának.
- Az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programban (OSAP) felsorolt statisztikák, illetve az egyéb teljeskörűsége alapozott adatbázisok – VPOP, APEH – mellett egyre nagyobb szerepet kell kapniuk az önkéntességen és a reprezentativitáson nyugvó operatív ökonómiai információs alrendszereknek. Az új viszonyok között az ökonómiai adatokat tartalmazó információáramlásnak az adatszolgáltató és az adatfogadó közös érdekeltiségén kell alapulnia. Ez jelentheti azt, hogy az információt igénylő fizet az adatokért, de azt is, hogy az adatszolgáltatóknak hasznosítható, feldolgozott információkat ad vissza.
- A primer adatok hozzáférhetősége rendkívül korlátozott legyen az esetleges visszaélések, a termelők, feldolgozók, forgalmazók kiszolgáltatottságának elkerülése, az üzleti titkok nyilvánosságra kerülésének megakadályozása, a személyiségi jogok megsértésének kiiktatása érdekében.

- Legyen nyílt. Ezen azt értem, hogy az államigazgatási céllal feldolgozott információk döntő részét – az adatvédelmi törvény elvárásainak betartása mellett – a gazdasági-, a társadalmi-, és a tudományos élet szereplői számára is hozzáférhetővé kell tenni abból a célból, hogy azok a társadalmi-, a termelési-, a piaci folyamatokban, valamint a tudományos életben hasznosuljanak.
- Legyen kompatibilis az EU-ban működő más információs rendszerekkel. Ebben az esetben az EU-csatlakozáskor mérsékelhetőek az ezzel szükségszerűen együtt járó zavarok, nem szólva az adaptációból adódó egyéb előnyökről.

A rendszerszervezés alapelvei közt röviden szót kell ejteni az agrárinformációs rendszer szervezeti háttéréről is. Jelenleg a döntéseket megalapozó legfontosabb háttér információkat a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (AKII) szolgáltatja. Kívülük azonban nagyon sok szervezet foglalkozik az agrárinformációk gyűjtésével és feldolgozásával. Véleményem szerint a jövőben az agrárinformációs rendszer fejlesztését és működtetését a most meglévő szereplők között kell vertikálisan és horizontálisan megosztani, kerülve bármiféle „mamutszerveződés” létrejöttét.

Horizontális megosztáson azt értem, hogy az agrárinformációs rendszerben az egymás mellett összehangoltan létező adatbázisok „gazdái” különböző szervezetek, amelyek alapvetően a saját működésükhöz szükséges, illetve az alapfeladatuknak megfelelő – de bizonyára mások érdeklődésére is számot tartó – adatokat kezelik. Így például aligha vitatható, hogy az agrárgazdasági tárca hatósági jogkörével összefüggő feladatok az illetékes minisztériumi szakfőosztályokhoz kapcsolódjanak. Az is célszerűnek tűnik, hogy az agrárágazat irányítási információs rendszeréhez kapcsolódó gazdaság- és ágazatirányítási adatbázisok legtöbbször a KSH és az AKII felügyelje és szervezze. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy nem szabad például elvitatni a köztestületi agrárkamaráknak (és az érdekképviselőeknek) azt a jogát, hogy a termelők informálását közvetlenül szolgáló adatbázisokat szervezzenek.

Vertikális tagoláson azt értem, hogy az egyes adatbázisok működtetése során is együttműködhetnek a különböző szervezetek. Ez különösen a már imént említett gazdaság-, illetve ágazatirányítási adatok esetében célszerű. Megvalósíthatónak tartom például, hogy egyes adatbázisok (pl. Tesztüzemi Rendszer) alapját képező primer adatokat az AKII koordinálásával az agráregyetemek (főiskolák) – illetve az ezek keretében specializálódott szervezeti egységek (pl. „könyvelőirodák”) – mint regionális információs központok gyűjtsék. Ugyanakkor más rendszereknél (alrendszereknél) más szerveződések (pl. a valóban köztestületi alapon működő agrárkamarák) tölthetnék be ezt a szerepet.

Az egyetemeknek és főiskoláknak, mint regionális információs központoknak több előnye ígérkezik. Nem kell új szervezetet létrehozni, ezért költségtakarékosabb. Könnyebben alakulhat ki bizalmi viszony az adatot gyűjtő és az adatot szolgáltató között. A gyűjtött és elsődlegesen feldolgozott adatbázis segítené a gyakorlati oktatást, az egyetemi kutatást, különösképpen pedig a felsőoktatásra is épülő szaktanácsadást.

Ez utóbbi véleményemet erősíti Magda Sándor javaslata is (Magda 1997a) Szerinte kétszintes szaktanácsadási hálózat kialakítása célszerű. Az egyik szintet az egyetemi és főiskolai szaktanácsadási hálózatokra épülő regionális központok alkothatnák. Ezek egyfelől alkalmasak arra, hogy a szakmai irányítás és szervezés keretében összefogják és irányítsák a középfokú oktatási intézmények tangazdaságaira épülő körzeti szaktanácsadó állomásokat, legfőképpen pedig betöltsék azt a szakmai és speciális háttérrel, amelyre minden szaktanácsadó hálózatnak nélkülözhetetlen szüksége van. Ezek a regionális központok egyúttal elláthatják a hatáskörükbe tartozó középiskolai tangazdaságok szaktanácsadóit a térségre jellemző szakmai anyagokkal, gondoskodhatnak a bemutatók megfelelő színvonalú előkészítéséről és elvégezhetik azokat a tájfellegnek megfelelő

tudományos igényű vizsgálatokat, amelyek közvetlen segítséget nyújthatnak a körzeti szaktanácsadóknak.

A regionális központok (amelyek száma 6-7-ben határozható meg) megállapodások, szerződések keretében együttműködhetnének nagyobb központi jellegű kutatóintézetekkel, tudományos műhelyekkel.

Magda Sándor javaslatában nem szerepelnek az informatikai-, illetve ökonómiai műhelyek. Véleményem szerint a fenti gondolatot ebbe az irányba is célszerű kiterjeszteni. Külföldön szerzett tapasztalataim is alátámasztják ezt a kiegészítést. Írországból például egyes központi adatbázisok kiépítését lehetővé tevő adatgyűjtés a szaktanácsadási rendszerre épül. A szaktanácsadók szinte mint „családtagok” járják a gazdaságokat, átadják a szakmai ismereteket, az új információkat, egyben kitöltnek olyan adatlapokat, amelyekből – központi adatfeldolgozás után – adatbázisok épülnek. A rendszer nagy előnye, hogy a „bizalmi elv” könnyebben jut érvényre az adatszolgáltatásban, ami nem csak azt jelenti, hogy könnyebb rávenni a termelőket az önkéntes „kitárulkozásra”, hanem azt is, hogy a kapott adatok, információk őszintébbek, igazabbak.

4. Az informatikai struktúra vázlatos szerkezete az EU-ban, a Közös Agrárpolitikával való kapcsolata

Az EU informatikai struktúrája viszonylag stabilabb elem az uniós mechanizmusban, mint a Közös Agrárpolitika. A KAP ugyanis 5-7 évenként jelentős átalakuláson megy keresztül attól függően, hogy milyen tendenciák érvényesülnek a tagországok mezőgazdaságában és ennek milyen szabályozási konzekvenciáit kell érvényre juttatni.

Mint az Európai Unió meghatározó pillére, a Közös Agrárpolitika kölcsönös viszonyban áll az Unió agrárinformációs rendszerével. A viszony egyik oldalát az jelenti, amellyel a KAP támaszkodik az információs rendszerre, mint tökéletes és teljes működésének alapfeltételére (Pusztai 2002). Szüksége van rá:

- Először az általános szabályok felépítésénél, mint az EU szerkezetét és működését tükröző információforrásra. Például a Közös Piaci Szervezetekkel (CMO) kapcsolatban, amely meghatározott termékek, vagy termékcsoportok piacának szabályozását biztosítja. Alapvető szerkezeti elemként az Európai Mezőgazdasági és Orientációs Alap (EMOGA), vagy az Általános Preferenciarendszer működését is magában foglalja.
- Másodsor az egyes részterületekről kapott adatok kapcsán, amely a mindennapi élet során a mezőgazdaság szabályozásához, kontrolálásához és koordinálásához szükséges. Így meghatározó, alapvető szerepe van a támogatások, területpihentetés, irányárak, alapárak, intervenciók árak, kvóták alakításánál.
- Harmadsor a döntések meghozatalához elengedhetetlen elemzések, előrejelzések során, amelyek a rendeletek, irányelvek, általános és eseti határozatok, ajánlások, tagállamok közötti szerződések és Tanácsi határozatok alapjait is szolgálhatják.

A kölcsönösségi viszony másik oldalát viszont az jelenti, hogy az információs rendszer létezése és működésének célja alapvetően feltételezi a Közös Agrárpolitikát.

4.1. Közös Agrárpolitika alapjai, főbb reformjai és döntési rendszere

Az EU mindenkori tagországaira vonatkozó általános érvényű alapelveit a Közös Agrárpolitika tartalmazza. A KAP létrehozását az indokolta, hogy a 6 alapító ország egymás közötti szabad kereskedelme miatt nem volt tartható, hogy minden tagország elkülönült, a szabad kereskedelem feltételeit torzító, egyedi agrárpolitikát folytasson. Ha közös a piac, akkor közösnek kell lennie a szabályozásnak, a rendtartásnak is. Ezért az Európai Gazdasági Közösség alapító szerződése (Róma 1957) 38. cikkelye szerint a közös piac magában foglalja a mezőgazdaságot és a mezőgazdasági termékek kereskedelmét is. (Buday-Sántha 2001)

Az EGK alapító szerződésének 39. cikkelye a Közös Agrárpolitika céljait a következőkben foglalta össze (Tracy 1994):

- a mezőgazdaság termelékenységének növelése a technológiai haladás elősegítésével és a mezőgazdaság racionális fejlődésének biztosításával, építve a termelési tényezők, közülük hangsúlyosan a munkaerő optimális kihasználására,
- a mezőgazdasági foglalkoztatottak méltányos megélhetési szintjének biztosítása, méghozzá elsősorban a mezőgazdasági népesség egyéni jövedelmének növelésén keresztül,
- a piacok védelme, stabilitásának megőrzése,

- a megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszerkínálat-, ezen keresztül az ellátás biztosítása, az önellátás fokának javítása,
- annak fenntartása, hogy elérhető áron jussanak élelmiszerekhez a fogyasztók.

A 40. cikkely a fenti közös célok elérése érdekében közös piaci rendtartások létrehozását írta elő. A tagországok harmonizálatlan érdekei miatt azonban a KAP alapelveit csak 1958-ban a tagországok mezőgazdasági minisztereinek stressz értekezletén sikerült meghatározni. A sarokpontok az alábbiak voltak (Márton 1999):

- a mezőgazdaság a nemzetgazdaság fontos ágazata,
- az agrárpiac központi szabályozó eleme az ár,
- szoros kapcsolatot kell létesíteni az agrárstruktúra- és a piacpolitika között,
- elő kell segíteni az agrárgazdaság szerves illeszkedését a nemzetgazdaságba,
- cél a családi gazdaságok erejének és versenyképességének erősítése.

A KAP alapelveinek tényleges alkalmazása azonban csak 1962-ben, az első Közös Piaci Szervezet (CMO) létrehozásával kezdődött el.¹¹

A KAP három, egymáshoz szorosan kapcsolódó alapelvre épül. Az első az egységes közös piac megalkotása és fenntartása, a második a közösségi preferenciarendszer elismerése, míg a harmadik a tagállamok pénzügyi szolidaritása iránti elkötelezettség (Buday-Sántha 2001):

- A piac egysége azt jelenti, hogy a közös agrárpiac egyetlen nagy belső piac, amelyen belül a tagállamok között az áru szabadon áramlik. Az áruk mozgását korlátozó vámok és más kereskedelmi akadályok nem léteznek. Az egységes piac megteremtése egy közös piaci rendtartás kialakítását és egy egységes külső védelem alkalmazását követeli meg.
- A közösségi preferenciarendszer lényege, hogy a közösség piacán a tagállamok termékei elsőbbséget élveznek. Ez az elv tehát a tagállamok mezőgazdaságának védelmet biztosít az olcsóbb külpiazi árakkal és világpiaci áringadozásokkal szemben.
- A pénzügyi szolidaritás elve azt jelenti, hogy a közös agrárpolitika költségeit a tagállamoknak közösen kell viselniük.

A tagállamok 1964-ben hozták létre az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapot (EMOGA). Ennek Garancia Szekciója az export szubvencionálását, valamint a belső piaci szubvenciók támogatását – jellemzően ártámogatásokat – szolgálta, míg az Orientációs Szekció a szerkezetátalakítást, kezdetben elsősorban a farmméretek növelését célozta.

Az 1960-as évek végére az EGK a legtöbb terméke esetében olyan védekező és támogató rendszert épített fel, amely lényegében elszigetelte a világpiactól a belső piacot (Szabó 2001). Ezen rendszer fő elemei – a mennyiségi korlátozások és a vámok kiterjedt érvényesítése mellett – az alábbiak voltak:

- az intervenciók árak, amelyeken az intervenciók ügynökségei készek voltak felvásárolni a termékeket és amelyek ezért a hazai piaci árak minimumai is voltak,
- a küszöbárak, amelyek gyakorlatilag az érvényes minimális importárak,
- a változó lefoglalások, melyek az importár szintjét a küszöbár szintjére emelik,
- az exporttámogatások (hivatalosan „visszatérítések”) melyek az exporttermékek árainak az exportpiacok árára való csökkentését fedezték.

A mezőgazdasági termelés a termelékenység növekedése miatt folyamatosan nőtt, s ezt a tendenciát a 80-as évek elejéig az áremelkedések is ösztönözték. Egyenes út vezetett tehát a

¹¹ Ekkor került sor a gabonapiaci rendtartás kidolgozására, amelyet együtt vezettek be három „gabonaalapú” piac – a sertés-, és baromfihús, továbbá a tojás – szabályozásával. (Szabó 2001)

nyolcvanas évek túltermelési válságaihoz, amikor is „sajthegek”, „vajhegek” kialakulásával lehetett jellemezni az EGK mezőgazdaságát. Ezt megelőzendő, a Közös Agrárpolitika radikális reformjának elképzelése már a hetvenes években is felmerült, de azt a kedvezményezett tagállamok nagy ellenállása miatt nem lehetett megvalósítani.

A fenti folyamatok következtében egyre súlyosabb problémák jelentkeztek a tagországok agráriumában, egyre erőteljesebb kritika érte a KAP-ot, egyre sürgetőbbé vált a „kiigazítás” kényszere. Szükségessé vált a világpiaci árakhoz közelítő árak kialakítása és a termelés korlátozása. Ez a „szabályozás-kiigazítási” folyamat több mint egy évtizeden keresztül tartott, míg végül 1992-ben egy radikális változtatás eredményeként sikerült stabilizálni a Közös Agrárpolitikát. A KAP jelentős fordulópontjai az 1980-1992 közti időszakban a következők voltak:

- A nyolcvanas évek elején az „intézményi árak” ECU-ban kifejezett értékét befagyasztották, esetenként mérsékelték, ami hosszabb távon a reálárak lényeges csökkenésével járt.
- 1984-ben került bevezetésre a kvótarendszer (elsőként a tejre vonatkozóan) a túltermelés megakadályozása érdekében.
- 1988-ban valósították meg a „stabilizátorok reformját”, ami lényegében a többlettermelés esetén a támogatások csökkenését jelentette. Ugyanekkor vezették be a területpihentetési programot azzal a feltétellel, hogy aki a szántóterületének legalább 20 százalékát ugaron hagyja, az kompenzációra jogosult.

Az 1992-ben bevezetett ún. MacSharry reform alapelvei, fő célkitűzései a termelés és a fogyasztás egyensúlyának megteremtése érdekében az alábbiak voltak (Farkasné és Audsley 1999):

- A fogyasztás növelésének ösztönzése a magas támogatott ár világpiaci szintre való csökkentésével.
- Kompenzálni a termelők árcsökkenés okozta jövedelem-kiesését az ún. területi támogatás révén. Ez az intézkedés függetlenítette a támogatást a termelés mennyiségétől, tekintettel arra, hogy az egy termelési körzetre megállapított átlag alapján kerül kifizetésre.
- Csökkenteni a kínálatot a területi támogatás elnyerése feltételeként szabott parlagoltatási kötelezettség előírásával.
- Kompenzálni a termelők parlagoltatás okozta jövedelem-kiesését az ún. parlagoltatási támogatás révén. Támogatni a kisgazdaságokat (90 tonna gabonánál kevesebbet előállítani képeseket) a parlagoltatási kötelezettség alóli mentesítéssel, ezzel mérsékelni a jövedelem differenciákat.
- Növelni a vidék népességmegtartó képességét.
- A környezet védelme és a vidék természeti potenciáljának növelése.

Az 1992. évi KAP reform végeredményben sikeresnek ítéltető, annak ellenére hogy egyes rendelkezéseit – különösen a területalapú támogatást és a területkivonást ugaroltatást – folyamatos támadások érték. Ezeknek az intézkedéseknek volt köszönhető, hogy korlátot állítottak a túltermelés növekedésének (ezzel visszaszorítva a készleteket), viszonylag magas szinten stabilizálva a farmjövedelmeket.

A 92-es KAP reform sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a kilencvenes évek végén előkészített új agrárszabályozási ciklust felvázoló AGENDA 2000-et is úgy értékelik a tagállamokban, mint amely elmélyíti és kiterjeszti az 1992-es reformot. Az AGENDA 2000-et az 1999. márciusában lezajlott Berlieni csúcson fogadták el a tagállamok. A korábbi szabályozáshoz képest a leglényegesebb változtatás, hogy a KAP hatálya a mezőgazdasági termelésnél szélesebb körű vidéki gazdaságra terjed ki. (Szabó 2001). Ez azt jelenti, hogy a farmereket nem csak azért

illeti fizetség, amit megtermelnek, hanem az egyéb, a társadalom számára nyújtott hozzájárulásért is.

Az új vidékfejlesztési politika célja, hogy átfogó és fenntartható feltételeket biztosítson a vidék jövőjére vonatkozóan. A piaci szektorban korábban bevezetett reformok kiegészítéseként, a versenyképes, multifunkcionális agrárszektor támogatását szolgálja a KAP második pillére, ami a lényegét tekintve integrált vidékfejlesztési stratégia. Mindemellett az AGENDA 2000 fő elvei közt szerepelt: az ártámogatástól a közvetlen kifizetések irányába való további elmozdulás, a szabályozó rendszer egyszerűsítése, a bürokratikus elemek csökkentése, a társfinanszírozási programok részarányának növelése.

A Közös Agrárpolitika átalakítási törekvései napjainkban is folytatódnak. Az Európai Unió Bizottsága 2003 január 21-én hozta nyilvánosságra a KAP új reformtervezetét.¹² A javaslat a Közös Agrárpolitika átalakításának irányait oly módon határozza meg, hogy a változások egy része már 2004/2005. gazdasági évtől kezdve, a módosítások döntő része csak 2007-2013. évek közötti költségvetési időszakban lép életbe.

A már 2004/2005. évektől életbe lépő – tehát az új tagokra is kiterjedő – lépéssorozat alapvetően a közvetlen kifizetések rendszerét érinti. A javaslat lényege az, hogy a termeléstől eddig csak részben független kifizetéseket leválasszák a termeléstől, s a 2000-2002. éveket átölelő referencia időszakban ténylegesen felvett támogatások átlagát a jövőben – „történelmi joron” – közvetlenül a termelők kapják. Az így összevont egyszerűsített támogatási rendszer „zöld dobozos”, WTO-konformnak minősül, tehát mentesülne a támogatáscsökkentési kötelezettség alól.

Az egyszerűsített farmtámogatási jogcím átruházható lenne. Lényeges eleme, hogy a jogosultság feltételei ugyan nem változnak, de a termeléshez kapcsolódó standardok betartásának elmulasztása súlyos szankciókkal jár. A standardok a környezetvédelemre, az élelmiszerbiztonságra, az állatjólétre és a munkavédelemre vonatkoznak.

A tervezet másik sarkalatos csomagját az ún. degressziós és modulációs rendszer, illetve a vidékfejlesztésre szánt források bővítésének szándéka jelenti. A javaslat szerint – 2006 és 2013 között – az 5 ezer euró jövedelemtámogatás alatti körben nem lesz támogatáscsökkentés. Az 50 ezer eurós összeg feletti gazdálkodóktól azonban 1 %-ról 19 %-ra emelkedő degresszió lép életbe. Az 5 és 50 ezer eurós sávban bonyolult „elvonási-kompensációs” rendszert terveznek: a támogatást 1 %-ról 12,5 %-ra növekvő elvonás sújtja, de az új vidékfejlesztési támogatással csökkentett elvonás felét a gazda kompenzációként visszakapja. (Popp 2003)

Véleményem szerint a januári bizottsági javaslat irányát tekintve a jövőt illetően mértékadónak tekinthető. Valószínű, hogy a változtatások üteme lassulhat a megjelent elképzelésekhez képest, de a jövő Közös Agrárpolitikájának kereteit a fentebb leírtak jelenthetik.

A Közös Agrárpolitika döntési rendszerének elemeit képezik a bizottsági javaslat előkészítése, a bizottsági döntéshozatal, a döntéshozatal a Tanácsban, illetve a parlamenti eljárás (Halmai 1995; Mayne 1968; Meester et al. 1991, Onódi 2001):¹³

- A Bizottság a javaslat előkészítése során saját kezdeményezéséből vagy mások (pl. a Tanács) felkérése alapján jár el. A Bizottság apparátusán belül minden javaslat tervezet megvitatásra kerül. Végül a Mezőgazdasági Főigazgatóság (DG VI.) megvizsgálja a

¹² Hangsúlyozom, hogy itt tervezetről van szó, amely a tagországok véleményei alapján megerősödhet, vagy elgyengülhet, akár az elkövetkező hetekben, hónapokban.

¹³ A Közös Agrárpolitika döntési rendszerét az 1. ábrán mutatom be.

tervezetet, és ha rendbelévőnek találja, az illetékes főbiztosnak a Bizottság felé történő továbbításra ajánlja.

- A bizottsági döntéshozatal során két döntéshozatali eljárás közül lehet választani: a tervezetet bizottsági ülésen tárgyalják, vagy írásban terjesztik a tagok elé. (Ebben az esetben a döntéshozatali eljárás írásos szavazás formájában történik.) A bizottsági jóváhagyást követően a tervezetet a Tanácsnak javaslatként küldik meg. Ugyanakkor a Tanács az agrárpolitikai és nemzetközi piacvédelmi intézkedések területén – az alapelvek meghatározása után – hatáskört delegálhat a Bizottság számára.
- A döntéshozatal a Tanácsban akkor történhet meg, ha a Tanács elnöke egyetértésével a főtitkár a javaslatot a testület napirendjére tűzi. A Tanács dönthet úgy is, hogy a javaslatot a Parlament elé utalja.
- A parlamenti eljárás során az Európai Parlament véleményét saját mezőgazdasági bizottsága, illetve más, döntéshozatalba bevont bizottságai előterjesztése alapján alakítja ki.

E néhány oldalas áttekintés a Közös Agrárpolitika alapjairól, a főbb reformokról és a döntési rendszerről abból a célból íródott, hogy az agrárinformációs rendszerek struktúrája, működésének mechanizmusa, összefüggései az agrárpolitikai elvárásokkal a későbbiekben könnyebben érthető legyen. Tudatában vagyok annak, hogy ez az áttekintés sok területen elnagyolt, hiányoznak fontos láncszemek. Azt gondolom azonban, hogy a dolgozat főbb célkitűzéseinek eléréséhez ez a mélységű bemutatás is elégséges.

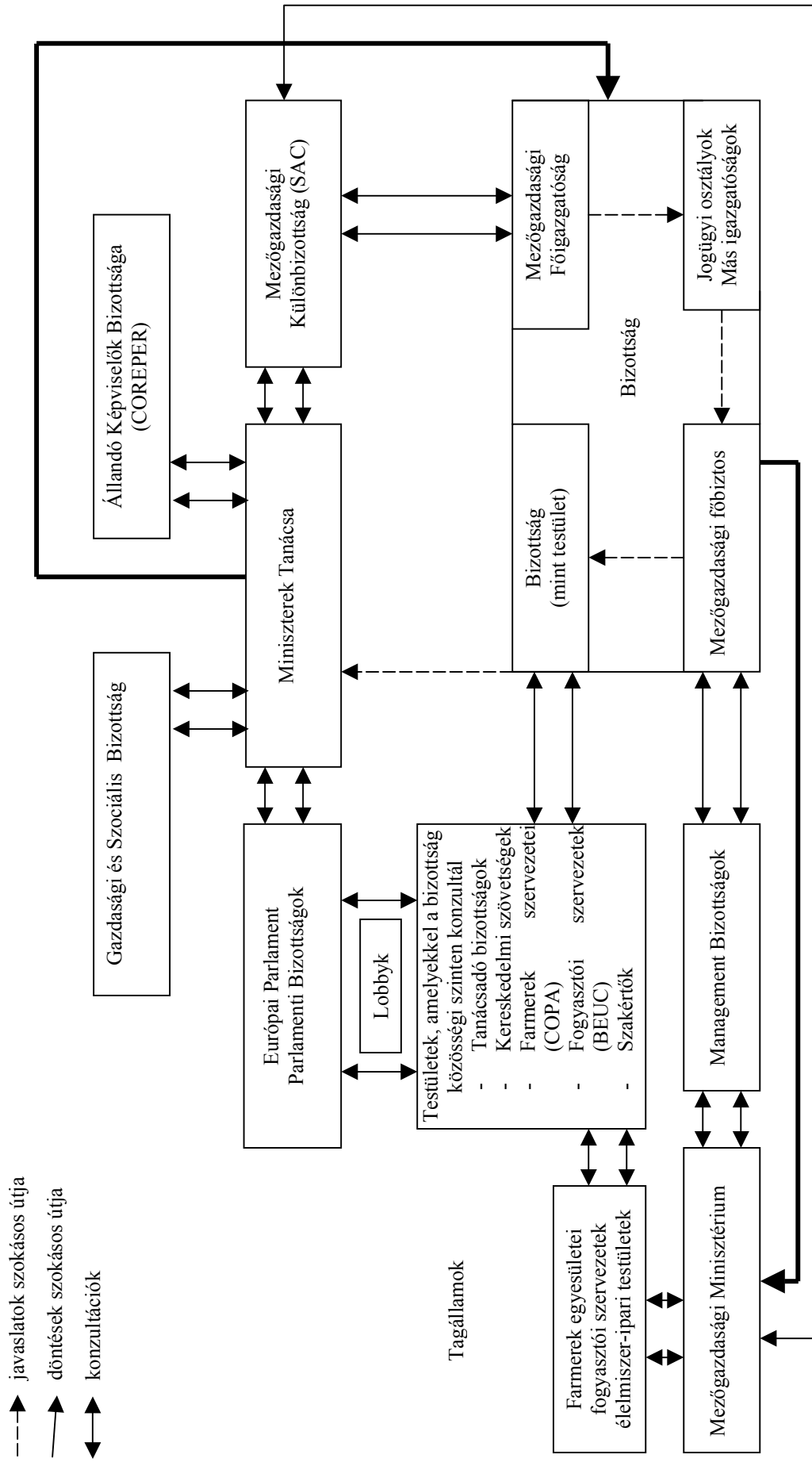
4.2. Az EU információs struktúrája

Az Európai Unió információs rendszerének jogi szabályozását a Bizottság és a Tanács rendeletekkel alapozza meg. A rendeletek a tagországok számára kötelezőek, ezektől a nemzeti jogszabályok nem térhetnek el. A rendeletek mellett az információs rendszerek működését irányelvekkel is befolyásolja az EU. Ezek ugyancsak kötelezőek, de abban az értelemben, hogy az irányelvekben megfogalmazott szabályozást a tagállamoknak saját jogrendjükben kell megvalósítaniuk.

Az Európai Tanács és az Európai Bizottság határozatokkal is és ajánlásokkal is szabályozza az információs rendszereket. A határozatok szintén kötelező érvényűek, de csak azokra a tagországokra vonatkozóan, akikre azt címezték. Az ajánlások nem kötelező erejűek, jelentőségük sokkal inkább morális.

Az Európai Unió információs rendszerei szerteágazóak, de lényegüket tekintve két markáns csoportba sorolhatók. Ezek:

- a primer, vagy elsődleges információs rendszerek,
- valamint a másodlagos, vagy szekunder információs rendszerek.

Forrás: CAP Monitor (1994)

1. ábra: Közös Agrárpolitika döntési rendszere

A primer információs rendszerek az EU nagy adatgyűjtő és feldolgozó struktúrái. Lényegében ezekre épül az Unió agrárinformációs rendszerének egésze. Négy meghatározó eleme – amelyekre a későbbiekben részletesebben is visszatérek – a következő:

- Az agrárstatisztika, amely az EUROSTAT által koordinálva szerteágazó területeken nyújt statisztikai jellegű információkat az Unión belüli folyamatokról, a főbb tendenciákról.
- Az FADN (Farm Accountancy Data Network) az EU egyik legfontosabb információs rendszere. (Magyarországon a németországi gyakorlatnak megfelelően a Tesztüzemi Rendszer elnevezés a leginkább elterjedt.) Feladata a gazdaságok pénzügyi folyamatainak, jövedelemhelyzetének nyomon követése.
- A Piaci Információs Rendszer, amely szolgálja egyrészt a termelők tájékoztatását a főbb piaci folyamatokról, de fontos feladata a brüsszeli apparátus információs igényeinek a kielégítése is.
- Végül a primer információs csoport negyedik eleme a támogatások elnyerését szolgáló információs elemek összessége. Ezek közül elsősorban az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszert indokolt kiemelni, amely lényegét tekintve egy „technikai jellegű” információs rendszer, elsősorban az EU adminisztrációjának működését hivatott segíteni. Az adófizetők pénzéből történő kifizetések elszámolását, illetve ellenőrzését végzi.

A másodlagos, vagy szekunder információs rendszerek közös jellemzői, hogy általában nem végeznek nagyobb tömegű közvetlen adatgyűjtést, információikat főleg a primer rendszerek adatbázisaiból nyerik. Céljuk egy-egy „szűkebb” terület speciális információigényének kielégítése. Közülük ennek a tanulmánynak a keretei közt csak a Mezőgazdasági Számlák Rendszerére térek ki, amely ugyancsak kötelező EU rendszer. Fő feladata az EU által megadott termékkörre vonatkozó termelési, felhasználási, technológiai adatok konzisztens összefogása révén a termelési érték, hozzáadott érték és jövedelempozíciók rövid távú előrejelzése, illetve agrárpolitikai intézkedések várható hatásának prognosztizálása.

A fenti csoportosítást a hazai szakirodalomban 1999-ben publikáltam. (Kapronczai 1999 a) Erre a publikációra hivatkozva alkotta meg Vajna Istvánné Tangl Anita azt a hármas csoportosítást, amely az EU mezőgazdasági információs rendszereit a következőképpen sorolja fel (Vajna 2000):

- elsődleges (primer) információs rendszerek,
- másodlagos információs rendszerek,
- technikai jellegű információs rendszerek.

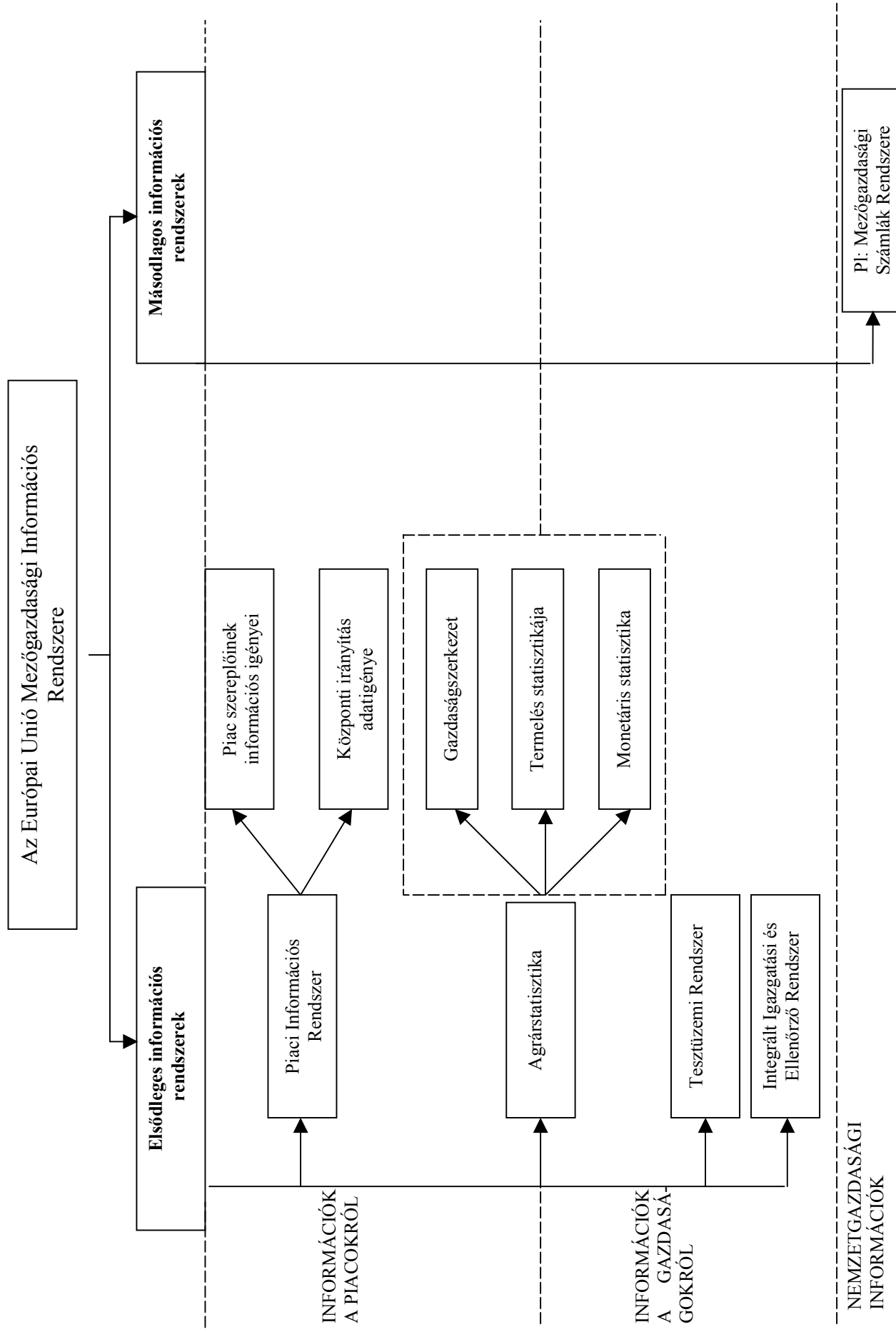
Vajna lényegében az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszert és a „Térképi alapú információs rendszereket” sorolja a technikai jellegű információs rendszerek kategóriájába. Az Integrált Rendszer vonatkozásában ez a logika számomra elfogadható, a térképi alapú rendszereket azonban sokkal inkább a fő rendszerek – Statisztika, Integrált Rendszer – alrendszereiként tudom elfogadni. (A távérzékelés például része az EUROSTAT Compendiumának – 612. Modul)

Amennyiben a korábbi csoportosítást tovább kívánjuk fejleszteni, akkor inkább egy újabb csoportosító ismérvet célszerű bevezetni. Ez pedig az EU információs blokkjainak tartalmi rendszerezése. Az agrárinformációs rendszerek ugyanis – logikai alapon megközelítve – vagy a mezőgazdasági vállalkozásoktól, vagy a termelőeszközök és termények piacairól gyűjthetik a primer információkat. A szekunder rendszerek pedig „nemzetgazdasági szintre emelhetik” az elsődleges információkat. Ebből a megközelítésből az Európai Unió mezőgazdasági információs rendszereinek csoportosítását a 2. ábrán szemléltetem.

Véleményem szerint ez az az agrárinformációs struktúra, amihez Magyarországnak is alkalmazkodnia kell, mégpedig úgy, hogy összességében és a részletekben is megfeleljünk az EU direktíváknak, de érvényesítsük a nemzeti érdekeinkből adódó különbségeket is a rendszerek kidolgozásakor. Az Unió agrárrendszere ugyanis – bármennyire is szabályozott – nem tekinthető minden elemében uniformizáltnak, nem egy „falanszter”. A tagországok amellet, hogy kielégítik az EU elvárásait, igyekeznek megfelelni saját nemzeti agrárirányításuk elvárásainak, a nemzeti sajátosságokból adódó, valamint a tudomány által megfogalmazott többletigényeknek. Ezt kell nekünk is szem előtt tartani.

Már nem vagyunk a folyamat elején, hiszen két fázist is lezártunk, egy sikeres átvilágítást, valamint a csatlakozási tárgyalásokat, amelyek értelmében megállapítást nyert, hogy a magyar statisztikai- és információ-szolgáltatás – noha egyes területeken vannak komoly elmaradások – a vállalt határidőre képes az egész rendszert az Unió elvárásainak megfelelően megalkotni, illetve harmonizálni. A csatlakozásig előttünk álló néhány hónap azonban mégis kihívást jelent számunkra, egyfelől azért, mert van még néhány olyan teljesítetlen feladat, amely komoly erőfeszítést fog követelni az agrárirányítástól, másfelől pedig azért, mert az uniós joganyag és módszertan állandóan változik, tehát a harmonizációs folyamatot soha nem lehet befejezettnek tekinteni. Ráadásul fel kell tárnunk a nemzeti érdekeinkből adódó többlet információs igényeinket, és érvényesíteni kell a tudomány elvárásait is a működő és kiépülő rendszerekkel szemben.

Az Unió tagországhoz később csatlakozott országok példái is tanulságokkal szolgálnak számunkra az informatikai megfeleltetés fontosságát és ennek következményeit illetően. Ausztria esetében például a csatlakozáskor biztosított támogatások kihasználtsága nem volt megfelelő, és sokan ennek magyarázatát a nem megfelelő módon kiépített információs és adminisztrációs hálózatban látták. (Melaga 1997) Görögországban a csatlakozás időpontjában hiányzott a nemzeti sajátosságokat figyelembe vevő agrárpolitika, valamint az EU követelményeihez igazodó pontos és gyors információs rendszer, és emiatt a görög mezőgazdaság bizonyos mértékű hátrányt szenvedett. (Orbáné 1995) A görög tapasztalattal ellentétes volt a portugál gyakorlat, ahol az információs rendszerek kiépítése már a csatlakozás előtt megtörtént. (Varga 1997a)

2. ábra: Az Európai Unió Mezőgazdasági Információs Rendszere

Végül ki kell hangsúlyozni, hogy az informatikai struktúra sem lehet független az agrárpolitika – későbbiekben is várható – markáns változásaitól. Így a harmonizált működés biztosítása folyamatos monitoring tevékenységet követel. Erre a leendő tagállamoknak már a csatlakozás előtti időszakban is fel kell készülniük, hogy érdekeiket érvényesíteni tudják azokban a szakértői és munkabizottságokban, amelyek az információs rendszerek működtetésével és fejlesztésével foglalkoznak. Véleményem szerint az érdekérvényesítés lényege abban foglalható össze, hogy az Unió információs rendszereinek alapfilozófiájukban is változniuk kell az elkövetkező években.

Gondot fog ugyanis okozni az egyes rendszerek harmonizált működtetése során, hogy azok a korábbiakban egy viszonylag egységes farmgazdasági struktúrára lettek kidolgozva. A csatlakozó országok egy részének – köztük Magyarországnak – az üzemstruktúrája azonban sokkal heterogénebb, sokkal sokszínűbb – és az marad a jövőben is. A lényegét tekintve ez azt jelenti, hogy a korábbi bipoláris struktúra csak annyiban fog megváltozni, hogy lassan egyre nagyobb teret nyernek a közepes méretű – egy-egy családot eltartani képes – gazdaságok, de közel sem válnak meghatározókká. Fenn fognak maradni a részmunkaidős kisgazdaságok, és a néhány ezer hektáron gazdálkodó társas vállalkozások is.

A farmgazdasági struktúrára „szabott” egyes EU-s rendszerek nem-, vagy csak nagy nehézségek árán képesek „kezelni” a csatlakozó országok heterogénebb üzemstruktúráját¹⁴. Ezért az elkövetkező években az Unió nem kerülheti meg azt a kérdést, hogy saját informatikai rendszereit is használhatóbbá teszi valamennyi – régi és új – tagország számára. A kérdés tehát két oldalról vetődik fel: egyrészt a csatlakozó országok képesek e alkalmazkodni az Európai Unió információs rendszereihez, másrészt az EU információs rendszerei képesek e úgy változni, hogy azok jobban megfeleljenek a majdani 25 tagország sokszínű üzemstruktúrájának.

¹⁴ Ez a probléma már korábban – az öt volt keletnémet tartomány EU adaptációjakor – felmerült, és néhány EU-s rendszer mind a mai napig nem képes minden elemében harmonizáltan kezelni a keleti tartományok nagyüzemeinek adatszolgáltatásait.

5. Az információs rendszerek harmonizációja

5.1. Az agrárstatisztika

Az Európai Unió a közösségi költségvetésből legnagyobb arányban részesedő mezőgazdasági támogatásokra való tekintettel, az agrárinformációs rendszerrel szemben megkülönböztetett igényeket és követelményeket támaszt. Az információk döntő többségét az agrárstatisztika szolgáltatja, amely az Európai Unió statisztikai rendszerének egyik legfejlettebb alrendszerét képezi. (Kapronczai 2000)

A legtöbb agrárstatisztikai információt az Európai Tanács és az Európai Bizottság Rendeletei, Irányelvei és Határozatai szerint kell előállítaniuk és szolgáltatniuk a tagországoknak. A jogi kötelezettséggel „lefedett” területeken kívüli agrárstatisztikai információk szolgáltatása ún. „gentleman's agreement”-eken alapul, amelyek gyakorlatilag ugyancsak kötelező erővel bírnak.

Az Európai Bizottságon belüli működő 23 főigazgatóság (Directorate General) közül a VI. számú főigazgatóság felelős a közös agrárpolitika megvalósításáért, „vezényléséért” és továbbfejlesztéséért. Az ehhez szükséges információk két csatornán keresztül áramlanak hozzá:

- az Európai Unió statisztikai hivatalán, az EUROSTAT-on keresztül, és
- közvetlenül a tagországoktól.

A tagországoktól közvetlenül érkező adatok főleg operatív irányítási célokat szolgálnak, elsődlegesen a piac helyzetéről adnak pontos, naprakész tájékoztatást.

Az agrárstatisztikai információk – amelyeket alapvetően agrárpolitikai, közgazdasági elemzési és általános információs célokra hasznosítanak – az EUROSTAT útján jutnak el a Bizottsághoz. Az EUROSTAT kizárólag az adott ország hivatalos statisztikai szervezetén keresztül történő adatszolgáltatást igényli. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a nemzeti statisztikai hivatalok által továbbított adatokat az EUROSTAT mintegy hitelesíti és így adja át az Európai Bizottság számára. Magyarország esetében tehát a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) az ország agrárstatisztikai adatszolgáltatója az EUROSTAT felé. Az EU csak ezeket az adatokat fogadja el hiteles információként. Az EUROSTAT természetesen nem pusztán egy adatátvevő és továbbító szervezet, hanem az EU hivatalos statisztikai szolgálataként feladata a közösségi információs rendszerek kialakítása, továbbfejlesztése, az adatgyűjtések módszertani megalapozása, a tagországok statisztikai munkájának segítése, koordinálása. Az EUROSTAT-on belül a különböző szakterületeket Igazgatóságok irányítják, a mezőgazdaság, az erdészet, a halászat és a környezet statisztikáiért külön igazgatóság (Directorate F) a felelős. (Kapronczai és Németh 1998)

A mezőgazdasági statisztikák létfontosságú kiindulópontot jelentenek a mezőgazdasági szektor egészére vonatkozó felmérésekhez, az agrárpiaci kilátások felméréséhez és a legtöbb intézkedéshez, amelyre a közös agrárpolitika keretében kerül sor. A mezőgazdasági statisztika európai rendszere nagyrészt kielégíti az Európai Bizottság igényeit és – jelenlegi formájában – értékes munkaeszköz, amelyet fenn kell tartani és meg kell őrizni, általában az alábbi okok miatt (Massoli 2001):

- Az EU agrárpiacok helyzetének és kilátásainak gazdasági elemzése céljából, hogy szükség szerint mód nyíljon változtatásokra, a KAP reformjára vonatkozó javaslatok benyújtására vagy az agrárpolitikai intézkedések számszerűsítésére.
- Az agrárstruktúra fejlődésének és változásainak nyomon követéséhez, hogy megállapíthatók legyenek a gyenge pontok, hogy adatok álljanak rendelkezésre a

mezőgazdasági birtokok – különböző jellemző szerint besorolt – számáról és megoszlásáról.

- Ökonometriai modellek felállításához a mezőgazdasági szektorban, amelyeket – ceteris paribus, vagyis az egyéb feltételek változatlansága mellett – hosszú- és középtávú előrejelzésekre lehet felhasználni, és segítségükkel elvégezhető a bevezetésre kerülő intézkedések hatáselemzése is.
- A megtett vagy megteendő intézkedések költségvetésre gyakorolt hatásának méréséhez, hogy biztosítható legyen a kiadások kellő megtervezése.
- Az EU kereskedelempolitika különféle szükségleteire való reagáláshoz, különös tekintettel a (kétoldalú és többoldalú) nemzetközi tárgyalások előkészítésére, a kereskedelmi egyezmények jobb kezelése érdekében.

Az EU agrárstatisztikai követelményei rendkívül precízen meghatározottak. Ezek lényegében a pontosság, a gyorsaság és az összehasonlíthatóság követelménye körébe rendezhetők:

- Az adatgyűjtéseket a tagországoknak statisztikailag elfogadott módszerekkel kell végrehajtaniuk. Ezeknek alapvetően teljes körű, vagy reprezentatív felvételeknek kell lenniük (a teljes körűség konkrétan meghatározott összeírások esetében történő megkövetelésével). Az adatgyűjtéseknél a megadott pontosságot és megbízhatóságot szigorúan be kell tartani. A minőségi kontroll állandó prioritás. (Az adatok minőségét az EUROSTAT folyamatosan ellenőrzi.) A statisztikai megfigyeléseknek a mezőgazdasági tevékenység egészére ki kell terjednie, függetlenül attól, hogy a tevékenységet a nemzetgazdaság mely ágazatában (mezőgazdasági vagy ezen kívüli nemzetgazdasági ágazatban) végzik. A megfigyeléseknek lefedetlen területe gyakorlatilag nem lehet. A tagországoknak ezért a megfigyelendő mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok mérethatárát (küszöbértékeit) úgy kell kialakítaniuk, hogy a megfigyelt gazdaságok az ország mezőgazdasági teljesítményértékének legalább 99 százalékát képviseljék.
- Az adatokat a rögzített határidőkre kell továbbítani az EUROSTAT-nak. A határidők megállapításánál alapvető szempont, hogy az információk mielőbb a Bizottság rendelkezésére álljanak. Bizonyos témakörökben a statisztikai adatokat megelőzően előrejelzések, becslések készítését is elvárják.
- A tagországok által gyűjtött adatoknak összehasonlíthatóknak kell lenniük, ami az EU agrárstatisztikai rendszerének a legerősebb követelménye. Mindez természetesen nem jelenti az egyes nemzeti agrárstatisztikák teljes uniformizáltságát, csak a definíciók és módszerek közös standardjainak a szigorú adaptálását.

A magyar statisztikai törvényalkotás nagyrészt harmonizál az EU-éval, annak ellenére, hogy a magyar jogi eljárás eltér az EU joggyakorlattól. (Laczka 1999) A magyar joggyakorlatban a statisztikai szolgálat minden szereplője a Magyar Statisztikai Törvény alapján végzi tevékenységét (a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény). A törvény szerint az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programot (OSAP) kormányrendelet alapján évenként dolgozzák ki.

A hivatalos statisztikai szolgálat keretében a mezőgazdasági statisztika felelőse a KSH, szoros együttműködésben az FVM-el. A statisztikai célú adatgyűjtések fő intézményi felelőse a KSH, míg a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium főleg működtetési információkat gyűjt. Tevékenységének fő területei előrejelzések-, szakértői becslések készítése, illetve a termelés bevételeire és költségeire vonatkozó adatgyűjtések. Ezen kívül az FVM az erdőgazdálkodás, a vízgazdálkodás és a távérzékelés felelőse.

Az agrárstatisztika jogi és szervezeti kereteinek, illetve követelmény-rendszerének áttekintését követően az EU agrárstatisztikai információs rendszerének struktúráját (témaköröit)

célszerű bemutatni, összevetve azt a jelenlegi magyar gyakorlattal és jelezve a főbb harmonizálási feladatainkat.

A statisztika alrendszeinek meghatározásakor azzal kell számolni, hogy a közösségi agrárstatisztika lényegében három pillérré épül:

- A mezőgazdasági gazdaságok struktúrája, a gazdaságok tipológiája;
- A termelés statisztikája (a termelés erőforrásai, azok használata és produktivitása);
- Monetáris statisztikai (ökonómiai elemzést szolgáló információk).

5.1.1. A mezőgazdasági gazdaságok struktúrája, a gazdaságok tipológiája

A közösségi agrárstatisztika legerősebb tartóoszlopa a gazdaságszerkezeti felvételek rendszere, amely nagyon gazdag információforrásként szolgál az EU mezőgazdaságának helyzetéről, annak struktúrájáról, a gazdaságok társadalmi-gazdasági jellemzőiről.

A felvételek során összegyűjtött adatok

- biztosítják a gazdaságregiszter aktualizálását, amely a mezőgazdasági reprezentatív felvételek legfőbb keretét adja;
- lehetőséget adnak a gazdaságok viszonylag homogén csoportba sorolhatóságára, segítve ezzel a további gazdasági, statisztikai elemző és gyakorlati tevékenységet, az agrárpolitikai döntések megalapozását;
- alapul szolgálnak a közösségi farm tipológia (gazdaság-osztályozási rendszer) felállításához és rendszeres karbantartásához.

A közösségi gazdaságszerkezeti felvételek rendszere a 10 évenkénti teljes körű mezőgazdasági összeírásokra (amelyek egyben a FAO világcenzusaihoz is kapcsolódnak) és a durván két éves intervallumokban kivitelezett szerkezeti felvételekre épül, amiket a tagországok többsége reprezentatív módszerrel hajt végre.

A felvételek rendszerét 10 éves időtartamra szóló Tanácsi rendeletek szabályozzák. A legújabb reguláció az 1997-2007. közötti időszakot fogja át. Ezek szerint a tagországoknak

- 1999/2000-ben kellett végrehajtaniuk a teljes körű felvételt (a reguláció szóhasználatával élve alapösszeírást), csatlakozva a FAO 2000-es világcenzusához,
- a rá következő időszakban pedig még 3 reprezentatív szerkezeti felvételt kellett, illetve kell megvalósítaniuk.

Az 1989/90-es szerkezeti felvétel volt az első, amelynek az eredményét a tagországoknak már nemcsak agregáltan, hanem egyedi adat szinten (tehát gazdaság-sorosan) is biztosítaniuk kellett az EUROSTAT részére. Azóta így történik az adatszolgáltatás. Ezeket az adatokat az EUROSTAT egy speciális adatbankban (EUROFARM) tárolja, ahol az adatokat ellenőrzik és különböző szempontok szerint csoportosítják. Az adatok titkosak. A felhasználók csak az adatbank táblázatos részéhez férhetnek hozzá, az egyedi adatokat tartalmazókhoz nem.

Az EU előírás szerint a szerkezeti felvételeknek azokra az árutermelő gazdaságokra kell kiterjedniük, amelyek

- 1 hektár, vagy annál több mezőgazdaságilag hasznosított területtel rendelkeznek, illetve
- 1 hektárnál kisebb a mezőgazdaságilag hasznosított területük, de bizonyos méretű piaci termelést folytatnak, vagy termelésük meghalad egy bizonyos természetes küszöbértéket.

A második eset lényegében egy olyan árutermelő gazdaságot jelent, amely akkora méretű piaci termelési teljesítményt produkál, amelyet 1 hektár földterületen lehet átlagosan elérni.

Az említettekkel egyidejű követelmény, hogy az összeírásra kerülő gazdaságoknak le kell fedniük az ország mezőgazdasági teljesítményének 99 százalékát. A tagországok gyakorlata ezért a küszöbérték konkrét meghatározásában elég vegyes. Van olyan ország, így pl. Dánia, amely csak azokat a gazdaságokat írja össze a gazdaságszerkezeti felvételek során, amelyeknek legalább 5 hektár földterületük van, vagy ha ennél kevesebb, akkor legalább 3000 ECU éves bruttó hozzáadott értéket állítanak elő. Dánia ugyanis ezzel az EU előírásnál magasabb küszöbértékkel is biztosítani tudja, hogy az összeírásból kimaradó gazdaságok teljesítményértéke 1 százalék alatt maradjon. Sok tagország a második pont alatti kritériumokat konkrétan is kibontja. Közülük csak két példát említek:

- Olaszország: az 1 hektár alatti mezőgazdaságilag hasznosított földterülettel rendelkezők közül azokat a gazdaságokat vonja be a szerkezeti felvételek körébe, amelyek egy évben legalább 1 millió líra piaci árbevételt értek el.
- Németország: az intenzíven termelhető növényfélésekből (friss zöldség, virág, dísnövény, stb.) 100 és 300 négyzetméter közötti földterületet határoz meg küszöbként, az állatállományt tekintve pedig 8 db szarvasmarhát, vagy 3 sertést, vagy 50 nyulat, vagy 200 csirkét.

A gazdaságszerkezeti felvételekről szóló Tanácsi rendelet pontosan előírja – tételesen felsorolva – a felvételek ismérvlistáját is, mint minimum követelményt. (A tagországok tehát ezt csak bővíthetik, de nem szűkíthetik.) A felvételek előírt ismérvlistája a következő témaköröket fedi le:

- a gazdaság földrajzi elhelyezkedése,
- a gazdaság irányítása és jogi személyisége,
- a birtoklás módja,
- a szántóföld és növényenkénti használata (vetésterület),
- konyhakert (házikert),
- állandó rét és legelő,
- évelő ültetvények,
- egyéb földterület,
- köztes és másodvetések, gombatermelés, öntözés, üvegház, parlagon hagyott terület,
- állatállomány,
- traktorok, kultivátorok, gépek és berendezések,
- farm munkaerő,
- a gazdaság egyéb tevékenysége (pl: erdészet, halászat, falusi turizmus, élelmiszerfeldolgozás).

A fent említett ismérvcsoportokat természetesen tovább bontják, részletezik. Valamennyi ismérvet precízen definiálnak. A Tanácsi reguláció mindezeneken túlmenően előírja (meghatározza) az összegyűjtött adatok táblázási rendjét is. A reguláció azt is rögzíti, hogy a tagországoknak milyen regionális (és a teljes körű összeírások esetében milyen körzeti) megbontásban kell az adatokat szolgáltatniuk. Mi a szabadságfoka a tagországoknak a gazdaságszerkezeti felvételek során? Mint már említettem, maguk szabályozhatják az összeírandó gazdaságok körét, saját hatáskörben megállapíthatják – az előírt időszakon belül – az összeírás pontos napját és az összeírás időtartamát, reprezentatív felvételek esetén pedig a mintavétel módját (tervét), és dönthetnek arról is, hogy az alapösszeírástól eltekintve teljes körű vagy reprezentatív összeírást hajtsanak-e végre, továbbá arról is, hogy bővítik-e a minimum ismérvlistát. Ily módon tehát lehetőség nyílik arra, hogy a tagországok sajátos mezőgazdasági követelményei, illetve jellemzői is érvényesülhessenek az összeírásokban.

A gazdaságszerkezeti felvételek EU által kötelezően előírt rendszere komoly anyagi terheket ró a tagországokra. Ezt valamiképpen ellensúlyozandó az EU hozzájárul ezeknek a felvételeknek a végrehajtásához, az összeírásra kerülő gazdaságokként – a 10 éves időtartamra vonatkozóan – átlagosan 20 ECU-val, de tagországokként limitált összegben.

Magyarországon a FAO világcenzusához kapcsolódóan, s jórészt annak ajánlásai alapján 1970 óta – 2000. évig – 3 általános (teljes körű) mezőgazdasági összeírást valósítottak meg, sorrendben 1971-ben, 1981-ben és 1991-ben.¹⁵ A 2000. év legnagyobb agrárstatisztikai feladata az Általános Mezőgazdasági Összeírás (AMÖ 2000) végrehajtása volt. A Központi Statisztikai Hivatal az 1999. évi XLVI. törvény előírásai alapján 2000. március 31-i eszmei időponttal hajtotta végre az AMÖ-t.

A 2000. évi AMÖ deklarált célkitűzései a következők voltak:

- kielégíteni a hazai adatfelhasználók – gazdasági-, politikai-, tudományos kutatói szervezetek, és kiemelten az FVM – adatigényeit;
- korszerűsíteni a mezőgazdasági ágazat gazdasági szervezeteinek és az egyéni gazdaságoknak statisztikai adatgyűjtési és nyilvántartási rendszerét (farmregiszter)
- EU konform adatgyűjtési rendszer kialakításának megalapozása;
- EU adatigényeinek módszertanilag harmonizált kielégítése;
- a FAO világcenzusaihoz kapcsolódó adatszolgáltatás.

Az összeírás kiterjedt a Magyarország területén mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó természetes és jogi személyekre, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekre. A jogi személyiségű, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek összeírása független volt az ágazati besorolástól, azaz az összeírás minden mezőgazdasági tevékenységet folytató szervezetet érintett. A természetes személyek esetében az összeírás alapegységeként a háztartás került meghatározásra. A háztartások körét illetően összeírták azokat, amelyek lakóhelyén az állattartás engedélyezett, valamint azokat, ahol ugyan az állattartás nem engedélyezett, de a háztartás olyan mezőgazdasági hasznosítású földterülettel rendelkezik, amely ténylegesen művelt.

A teljes körű összeírás programjába tartoztak a gazdaság (háztartás) azonosító adatai (a gazdálkodó neve, címe, a gazdaság azonosító adatai), a gazdasághoz tartozó személyek adatai (személyek száma, neme, kora, gazdasági aktivitása, a foglalkoztatott „idegen” munkaerő létszáma, tevékenysége), a gazdaság használatában levő földterület mérete művelési ágak szerint, a használat jogcíme, valamint a mezőgazdasági tevékenységen kívüli tevékenység.

A növénytermelési reprezentatív felvételek főbb témakörei közé a szántóföldi és kertészeti növénytermelés vetésszerkezete, termésmennyisége növényfajonként, a gyümölcs- és szőlőültetvények (borszőlő és étkezési szőlő) területe, gyümölcsfák száma fajonként, bogyós gyümölcsű ültetvények területe, termésmennyisége, az üvegházi, fólia alatti termelés jellemzői (terület, termésmennyiség), a főbb agrotechnikai jellemzők (talajerő-gazdálkodás, növényvédelem, öntözés, biotermelés) tartoztak.

¹⁵ Az átfogó, minden gazdaságra kiterjedő mezőgazdasági összeírások sorában az elmúlt több mint 100 év folyamán a 2000. évi volt a hatodik. Az első részletes mezőgazdasági összeírást az 1895. évi VIII. törvény rendelte el. Az adatgyűjtést a törvényhatóságok tisztségviselőinek felügyelete mellett részben számlálóbiztosok, részben bizottságok végezték. Az összeírás valamennyi önálló gazdasági egységre kiterjedt. A kérdőív tartalmazta a gazdálkodó személyek adatait, a gazdaság használatában lévő földterületet művelési ágak és tulajdonformák szerint, az állatállományt, faj, fajta, kor és ivar szerint, a gazdasághoz tartozó munkaerő fontosabb adatait, a gép és eszközállományt, valamint a gyümölcsfák számát gyümölcsnemek szerint. A következő teljes körű mezőgazdasági összeírást 1935-ben, a FAO elődje, a Római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet (IIA) javaslatára hajtották végre. Az 1935. évi összeírás is kiterjedt a földbirtokok számára, a területére, felmérte a gazdaságok üzemi és termelési adatait, a munkaerő ellátottságot, gépesítést, gyümölcsfaállományt stb. A második világháború utáni első teljes körű Általános Mezőgazdasági Összeírásra már csak a hetvenes évek elején került sor. (Gyimesi 1999)

Az állatállomány, állati termék termelés mintavételes felvételének főbb témái voltak: az állatállomány faj, fajta, kor és ivar szerint, tenyésztési adatok (szaporulat, állományváltozás), az állattenyésztési termékek termelésének mennyisége, valamint a tartási, gondozási technológia.

A mezőgazdasági gép-, épület- és eszközállományra vonatkozóan a reprezentatív felmérés során a gépek, épületek és eszközök legfontosabb műszaki paramétereit mérték fel.

Ezek az összeírások nagyjából és egészében kielégítették az EU követelményeket is, de az EU által megkövetelt kétévenkénti közösségi gazdaságszerkezeti felvételeknek hazánkban nincs gyakorlata. Az EU gazdaságszerkezeti felvételeket tehát a jövőben a mezőgazdasági statisztikai információs rendszer (adatgyűjtési rendszer) szerves részévé kell tennünk, hogy a gazdaságok szerkezetére vonatkozó rendkívül részletes EU információs igényeket elő tudjuk állítani.

Ezen a területen példaként szolgálhat számunkra az Egyesült Királyság gyakorlata, ahol minden év júniusában mezőgazdasági összeírást hajtanak végre. Ez törvény által előírt, postai úton történő felmérés, amely Anglia valamennyi főbb birtokára kiterjed (ezzel párhuzamos vizsgálatok történnek Skóciában, Walesben, valamint Észak-Írországból) és éves leltárt nyújt az alapvető mezőgazdasági üzemi statisztikákról, lefedve a földhasználatot, a vetésterületet, az állatlétszámot és a mezőgazdasági munkaerőt. A gazdaságok népességét a földbirtokok központi jegyzéke alapján azonosítják, amelyet az összeírás, illetve a közigazgatási források alapján tartanak karban. (Slater 1999)

Az Európai Unió jelenlegi 15 tagországában – a majdani 25-ben pedig különösképpen – a mezőgazdasági birtokok nagy száma és különfélesége bonyolult helyzetet idéz elő. Elemzésük és bemutatásuk megkönnyítése érdekében megfelelő közösségi osztályozást kell alkalmazni. Mivel ez az osztályozás szorosan épül a Általános Mezőgazdasági Összeírás eredményeire az elemzést ebbe az irányba célszerű folytatni.

A gazdaságszerkezeti összeírások során megfigyelt (regisztrált) gazdaságok osztályozására az EU-ban egységes közösségi osztályozási rendszer van érvényben. A mezőgazdasági birtokok EU tipológiája (továbbiakban „tipológia”) az Európai Unióban a gazdaságok egységes osztályozási rendjét jelenti azok mezőgazdasági tevékenységének típusa és gazdasági mérete szerint olyan elrendezésben, hogy kisebb vagy nagyobb fokú összesítéssel a birtokok homogén csoportjai legyenek létrehozhatók. Erre a tipológiára épül az EU egész agrárstatisztikai információs rendszere, ez a nemzeti agrárstatisztikák összehasonlíthatóságának a legfőbb alapja. Az EU osztályozási rendszere talán kicsit bonyolultnak tűnik, ezért célszerű leegyszerűsítve bemutatni. Számos olyan fogalom jelenik meg, amely eddig Magyarországon kevésbé volt ismert, de amelyekkel feltétlenül meg kell barátkozni, mert ezeket kell majd a gyakorlatban alkalmazni az EU taggá válást követően.

Az EU 1985. június 7-i határozatában rendelkezett a gazdaságok közösségi tipológiájának létrehozásáról. (Laczka és Szabó 2000) A határozat I fejezetének 2. cikkelye szerint a tipológiát úgy tervezték meg, hogy az a közös agrárpolitika információigényeit kielégítse. A tipológiának közösségi szinten lehetővé kell tennie

- a gazdaságok helyzetének közgazdasági elemzését,
- a gazdaságok összehasonlíthatóságát,
 - a különféle tipológiai osztályok között,
 - a tagállamok, vagy a tagállamok régiói között,
 - a különböző időszakok között. (Massoli 2001)

Az EU-ban a gazdaságok¹⁶ osztályozása egyrészt az ökonómiai méretük, másrészt a tevékenységi típusuk (termelési irányuk), harmadrészt regionális elhelyezkedésük alapján történik.

A gazdaságok valós méretének meghatározására a naturáliákban kifejezett ismérvek – területnagyság, állatlétszám stb. – közismerten alkalmatlanok. Emiatt az Európai Unió az ökonómiai méretet meghatározó, pénzértékben megadható mérőszámot vezetett be, amelyet Európai Méretegységnek (rövidítve: EUME) nevezett.

Az EUME meghatározását Magyarországon talán legérthetőbben Kovács Gábor vezette le a következőképpen (Kovács 2001): Az EUME értelmezése előtt ismerkedjünk meg az ún. standard fedezeti hozzájárulás¹⁷ fogalmával. A standard fedezeti hozzájárulás (SFH) a termelés egységnyi méretére vonatkozó egyfajta hozzáadott érték: a bruttó termelési érték és a közvetlen változó költségek különbözete. A standard jelző arra utal, hogy ezeket az értékeket nem egy adott üzemre, hanem normatívaként, az egyes régiókban található üzemek átlagára, illetve több év átlagaként határozzák meg. Ezt minden tagországban központilag, általában egy kijelölt kutatóintézetben állapítják meg¹⁸. A termelés egységnyi méretére – pl. egy hektár búza, egy tejelő tehén (átlaglétszám) – vonatkozó SFH értékeket meg kell szorozni a gazdaságokban található konkrét termelési méretekkel, majd az egyes ágazatokra kapott értékeket összegezve, az üzem SFH-ját kapjuk. Ha egy üzem SFH-ja kétszerese a másikénak, akkor az ökonómiai mérete is duplája amazénak. A nagyobb SFH értékek mögött természetesen nagyobb termelési méretek, nagyobb kapacitású erőforrások állnak, amelyek azonban az SFH fogalmának bevezetésével összegezhetővé és összehasonlíthatóvá válnak.

Jelenleg egy Európai Méretegységnek (EUME) tekinthető SFH 1200 eurónak felel meg. Az 1 EUME euróban kifejezett értéke az infláció függvényében időről időre módosulhat. Végeredményben az EUME ismeretében a gazdaságot besorolják a 1. táblázatban közölt gazdaságméret-kategóriák egyikébe:

A gazdálkodás típusát a különböző tevékenységeknek az összes fedezeti hozzájáruláshoz való relatív hozzájárulása alapján határozzák meg. Az EU előírás a gazdaságtípusoknak négy szintjét különbözteti meg:

- általános gazdálkodási típus (9 típus);
- fő gazdálkodási típus (17 típus);
- különleges gazdálkodási típus (50 típus);
- különleges gazdálkodási típusok alcsoportjai (32 alcsoport)¹⁹.

¹⁶ Az EU agrárstatisztikai meghatározásában a gazdaság olyan egyéni vagy társas vállalkozás, amely önálló technikai-közgazdasági egység, egységes üzemvezetéssel mezőgazdasági (és/vagy erdészeti) termékeket és szolgáltatásokat állít elő. A gazdaság más (nem mezőgazdasági) terméket is állíthat elő, illetve szolgáltatást is nyújthat (2000/115 EC határozat). A gazdaság mezőgazdaságilag hasznosítható területe legalább 1 hektár legyen, az üzem egyes főtermékei előállításának 95 %-át figyelembe vegyék, és az adott régió összes standard fedezeti hozzájárulásának 99 %-át a megfigyelt üzemek adják.

¹⁷ A nemzetközi szakirodalomban a Standard Gross Margin (SGM) elnevezés használatos.

¹⁸ Magyarországon az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet a 2000. évtől kezdődően folyamatosan elkészíti, évenként aktualizálja a hazai viszonyokra érvényes ágazati, ágazatsopori SFH kalkulációját. A kalkulációk az AKII-nál található ágazati adatbázisokra alapozva kerültek összeállításra. Csak azokban az esetekben alkalmaznak szakmai becsléseket, amikor egy adott ágazatra vonatkozó tényadat nem áll rendelkezésre. Ezen a területen Magyarország előnyben van az Unió jelenlegi tagországhoz képest, ahol nem állnak rendelkezésre hasonló mélységű ágazati adatbázisok, így modelleredményekre, szakmai kalkulációkra kénytelenek támaszkodni. A hazai SFH-számításnak ezt a helyzeti előnyét – valamint az évenként történő, viszonylag egyszerű kidolgozhatóság lehetőségét – a jövőben is meg kell őrizni.

¹⁹ A különleges gazdálkodási típusok közül 32 alcsoportnak a meghatározását csak azoknak a tagországoknak ajánlják, ahol nem sok az e gazdálkodási típusba sorolandó egységek száma.

Az általános gazdálkodási típusok az alábbiak²⁰ (a fő típusok és a különleges típusok ismertetéstől terjedelmi okok miatt eltekintek.):

- A) Specializálódott farmok
 - Szántóföldi növénytermelő
 - Kertészeti termelő
 - Ültetvényes
 - Tömegtakarmányt fogyasztó állatokat termelő
 - Abrakfogyasztó állatokat termelő
- B) Nem specializálódott farmok
 - Vegyes növénytermelő
 - Vegyes állattenyésztő
 - Kombinált növénytermelő és állattenyésztő

Az A) csoportba azokat a farmokat sorolják, amelyeknél a gazdaság teljes SGM értékének több mint 2/3-a az általános termelési kategória egyikéből származik, a B) csoportba pedig azokat, amelyeknél a gazdaság összes SGM értékének több mint 2/3-át két, vagy több általános termelési kategória produkálja. Ha például egy bizonyos gazdaságnak a teljes SGM értéke Y ECU, amelyhez a szántóföldi növénytermelése X ECU-val járul hozzá. Ha X nagyobb mint 2/3 Y, akkor a gazdaságot a szántóföldi növénytermelő általános típusba sorolják.

A gazdaságok EU tipológiájának harmadik szintjét a régiók szerinti csoportképzés jelenti. Ebből az is következik, hogy a standard fedezeti hozzájárulás koefficienseit regionális szintekre is ki kell számítani. Az SFH értékek regionális koefficienseit legalább földrajzi egységenként kell megállapítani, és ezek összhangban vannak az EU mezőgazdasági üzemstruktúra felvételeknél és a Tesztüzemi Rendszernél (FADN) alkalmazottakkal. Ezek a földrajzi egységek az általános Statisztikai Területi Egységet Osztályozó Rendszer (NUTS) részét képezik. Az alábbi felsorolás a legújabb NATS (1999) rendszer alapján mutatja be a tagországok régióinak számát:

• Belgium	1 régió
• Dánia	2 régió
• Németország	38 régió
• Görögország	4 régió
• Spanyolország	17 régió
• Franciaország	22 régió
• Írország	2 régió
• Olaszország	21 régió
• Luxemburg	1 régió
• Hollandia	1 régió
• Ausztria	9 régió
• Portugália	9 régió
• Finnország	4 régió
• Svédország	3 régió
• Egyesült Királyság	6 régió

²⁰ A kilencedik általános gazdálkodási típus a „nem besorolható” kategória.

1. táblázat

Üzemméret kategóriák az EU-ban

Méretkategória	Kategória-határok EUME	A felső határ euróban	A felső határ ezer Ft-ban	A méretkategória neve
I.	< 2 EME	2400	600000	nagyon kicsi
II.	2 – 4 EME	4800	1200000	
III.	4 – 6 EME	7200	1800000	kicsi
IV.	6 – 8 EME	9600	2400000	
V.	8 – 12 EME	14400	3600000	kis-közepes
VI.	12 – 16 EME	19200	4800000	
VII.	16 – 40 EME	48000	12000000	nagy-közepes
VIII.	40 – 100 EME	120000	30000000	nagy
IX.	100 – 250 EME	300000	75000000	igen nagy
X.	250 – EME			
1 euró = 250 Ft				

Forrás: Kovács (2001)

Magyarországon 7 hasonló régió került kialakításra, de a tipológia, az erre épülő Tesztüzemi Rendszer, valamint a regionalitás érvényesítését lehetővé tevő SFH számítások ezzel még nem harmonizáltak. Ezért mielőbb ki kell dolgozni az SFH regionális koefficienseinek számítási metodikáját.

A 2000. évi AMŐ-ig alkalmazott gazdaságosztályozási gyakorlat gyökeresen eltért az EU tipológiájától. Hazánkban a gazdaságokat a két fő termelési erőforrásuk: a földterületük és az állatállományuk (számosállatban kifejezett) nagysága szerint csoportosították, három nagyságkategóriába (nagy, közepes és kisméretű gazdaságok) sorolva azokat. Ezt a gazdaságosztályozási gyakorlatot – az EU harmonizációs követelmények figyelmen kívül hagyásával (helytelenül!) – 1995. január 1-jével vezették be, amikor is új statisztikai adatgyűjtési rendszert léptettek életbe, a mezőgazdaságban végbement gyökeres strukturális változásokhoz való alkalmazkodásra hivatkozva.

Az EU gazdaságszerkezeti felvételi gyakorlatához történő igazodás csak az új évezred elején történt meg. A 2000. évi AMŐ alapján vált lehetségessé a magyar agrárstatisztika EU konformitását ezen a területen is megvalósítani. Csak ezáltal lehetett egy – a valóságot híven tükröző – gazdaságregisztert felállítani, amely alapját képezheti a megbízható reprezentatív felvételek végrehajtásának és a később tárgyalandó Tesztüzemi Rendszer működtetésének.²¹

5.1.2. A termelés statisztikája

Az EU mezőgazdasági termelésre vonatkozó statisztikája rendkívül széles körű adatigényt támaszt a tagállamokkal szemben. Nem véletlenül, hisz az agrárstatisztikának ez az a területe, amely talán a legközvetlenebbül kerül alkalmazásra a közös agrárpolitikában.

Az EU termelési statisztikája kiterjed a termelés két fő erőforrására: a földterületre és az állatállományra, valamint a növénytermesztés és az állattenyésztés legfőbb jellemzőire. Ezek főleg évenkénti adatszolgáltatási kötelezettséggel járó statisztikák, kivéve a sűrűbben megvalósítandó állatállomány felvételeket, és a ritkábban végrehajtandó gyümölcs- és szőlőösszeírásokat. A termelési statisztikával szemben különösen nagy követelményként fogalmazódik meg a gyorsaság, az adatok minél korábbi időpontban való rendelkezésre állása, hisz a hatékony piacszervező munkához ez nélkülözhetetlen. Ugyanakkor azonban pont ez az a terület, ahol a klasszikus statisztikai módszerekkel csak bizonyos „késéssel” lehet a termelés eredményeiről végleges adatokat produkálni. Ezért az EU a tagországoktól a végleges statisztikai adatokat megelőzően előzetes termésbecsléseket is igényel, sőt bizonyos rendszerességgel a betakarítás előtti időszakban termés-előrejelzéseket, prognózisokat is kér. Ezeket az előzetes becsléseket, illetve termelés-előrejelzéseket az EU tagországi részben a korszerű műholdas megfigyelési technikára (Remote Sensing) építve állítják elő.

A termelési adatok adják az alapinformációt az ún. kínálati mérlegek összeállításához, amelyet a legfőbb termékekre (mintegy 130 termékre) vonatkozóan a tagországoknak kötelezően el kell készíteniük. Ezek a mérlegek az egyes termékekből rendelkezésre álló mennyiségi forrásokat és azok felhasználását (felhasználási irányonként) mutatják be, és ezáltal az agrárpolitika számára igen fontos információs eszközként szolgálnak.

Az EU termelési statisztikája egyes területeinek részletes ismertetésétől terjedelmi okok miatt eltekintek, csupán annak szerkezetét mutatom be sematikusán (2. táblázat).

²¹ A gazdaságszerkezetnek és gazdaságtipológiának éppen ez a szoros kapcsolódása a később tárgyalandó rendszerekkel indokolta, hogy ennyire – az olvasó számára talán kicsit túldimenzionáltan – részletesen foglalkozzam ezzel a témakörrel.

2. táblázat

Az EU termelési statisztikája

M e g n e v e z é s	Az adatgyűjtés gyakorisága
I. NÖVÉNYTERMELÉS	
1. A földterület használata (földhasználati kategóriák szerint)	évente
2. Gabonafélékkel hasznosított terület (vetésterület)	évente
3. Más fontosabb szántóföldi növényekkel hasznosított terület (vetésterület)	évente
4. Gabonafélék terméseredménye	évente
5. Más fontosabb szántóföldi növények termés-eredménye	évente
6. Betakarítási előrejelzések	évente 8-szor (márciustól októberig)
7. Szőlőtelepítés és kivágás	évente
8. Szőlőterület összeírása (census)	10 évente
9. Gyümölcsfa telepítés és kivágás	évente
10. Főbb gyümölcsösök területének összeírása (census)	5 évente
11. Gabonafélék és más fontosabb növények mérlegei	évente
II. ÁLLATTENYÉSZTÉS	
1. Sertésállomány felvétel	évi 3-szor: április, augusztus, december eleje
2. Szarvasmarha-állomány felvétel	évi 2-szer: június, december eleje
3. Juh- és kecskeállomány felvétel	évente, december elején
4. Baromfi és tojástermelés	havonta
5. Vágási statisztika	havonta
6. Tejtermelési statisztika	havonta (hetente)
7. Húsmérlegek, baromfihús és tojásmérlegek tejmérlegek	évente

A statisztikusok véleménye szerint hazánk mezőgazdasági termelési statisztikáját az EU statisztikai követelményeivel egybevetve summázva azt lehet mondani, hogy az összességben már ma is képes kielégíteni az EU igényeit, minden tekintetben, így

- az előírt mutatókban,
- a megadott minőségben, megbízhatóságban,
- a megadott adatszolgáltatási határidőre, illetve
- a megkívánt területi részletezésben.

A magyar agrárstatisztika a közelmúltban több eredményes EU harmonizációs lépést tett. Ennek eredményeként Magyarország rendszeresen szolgáltat termelési adatokat az állattenyésztésről és a növénytermesztésről az EUROSTAT részére. Az állatállomány számbavételét pedig már 1996-ban az EU követelményeihez igazítottuk, ekkor álltunk át a minden állatfaj korábbi negyedévenkénti általános megfigyeléséről az EU állatfajonként differenciált időpontú, illetve gyakoriságú összeírási rendszerre.

1997. óta üzemszerűen működik a műholdas távérzékelésen alapuló szántóföldi növénymonitoring. A térinformatika és a távérzékelés ezzel az agrárirányítás döntés-előkészítő mechanizmusának nélkülözhetetlen részévé vált. A korszerű technika hatékonysága a belvízhelyzet objektív feltérképezésében is szerepet játszik. Az agrárinformatika, ezen belül az agrárstatisztika számára is jelentős fejlődést biztosít az a földügy és térképészet területén megkezdett, a közösségi vívmányok átvételével összefüggő munka, amely a földhivatali információtechnológiára és szolgálatfejlesztésre építve országos szinten kiemelt feladatokat hajt végre.

Mindezek ellenére ezen a területen – ha elvétve is, de – akadnak még harmonizálási feladatok. A leglényegesebb teendők az alábbiak:

- néhány területen a fogalmakban és a mutatókörökben még meglévő eltérések megszüntetése;
- minden évben el kell készíteni a főbb termékek kínálati mérlegét, amely ugyan már létezik a magyar agrárstatisztikában, de megbízhatósága, időbelisége még hagy kívánnivalót maga után;
- javítani kell a termelési előrejelzések megbízhatóságát és objektivitását, egyidejűleg növelve azok gyakoriságát;
- ki kell szűrni a rendszerből az adatinkonzisztenciákat és meg kell szüntetni ezek kialakulásának okait.

Mint majd a későbbiekben látható lesz, számos olyan feladat került itt is megfogalmazásra, amely a Piaci Információs Rendszernél is felszínre kerül. Ez újlag az egyes információs rendszerek szoros egymáshoz kapcsolódását mutatja.

5.1.3. A monetáris statisztika

A magyar agrárstatisztika talán ezen a területen közeledett leglassabban az EU követelményeihez, különösképpen is az ökonómiai elemzést szolgáló információs alrendszereket illetően. Mindenekelőtt célszerű egy rövid áttekintést adni az EU monetáris statisztikai rendszeréről, amely az alábbi témaköröket (alrendszereket) tartalmazza:

- A mezőgazdasági árstatisztika (output és input)
- A mezőgazdasági háztartások jövedelme
- Mezőgazdasági munkaerő és keresetek statisztikája

A fent említett alrendszerek közül az árstatisztika, illetve a munkaerő- és keresetek statisztikája területén kisebb-nagyobb kiigazításokra van „csupán” szükség ahhoz, hogy az EU követelményeinek meg tudjon felelni az ország.

Az árstatisztikában a mezőgazdasági termékek termelői árainak a megfigyelése, a termelői árindexek számítása lényegében már EU konform módon történik. Itt a megoldásra váró legfőbb feladat az, hogy a mezőgazdasági termeléshez felhasznált ipari eredetű anyagok árait a jelenlegi negyedéves gyakorisággal szemben havonta figyeljék meg, illetve képezzenek belőlük árindexeket. (Ez az agrárrolló évközi számításához is elengedhetetlenül fontos lépés.)

Az árstatisztikával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az EU Bizottság Mezőgazdasági Főigazgatósága a piacok szabályozásához saját adatforrással rendelkezik, amelyekkel nyomon tudja követni a piaci árakat.²² Egyes tagországokban, de Magyarországon is időről-időre felmerül, hogy ennek operatív árfigyelő rendszerét kell az árstatisztika alapjává tenni, illetve, hogy az árstatisztikai rendszerre lehetne építeni az operatív áradatszolgáltatást. Véleményem szerint a két rendszer egymás melletti létezése előnyöket is rejt magában – például, hogy bizonyos kontrollt jelentenek egymás számára. Ugyanakkor kétségtelenül az erőforrások pazarlásával jár a duplicitás. Határozott véleményem ugyanakkor, hogy csak egy irányban oldható fel a fent jelzett probléma. Nevezetesen: operatív árinformációs adatbázisból – a módszertani szempontok szigorú érvényesítésével – képezhető árstatisztika, de árstatisztikából – már csak a statisztika utólagosan regisztráló jellege miatt sem – nem lehet operatív áradatszolgáltatást végezni. Mindenesetre ma nem tartom időszerűnek a két információs rendszer összevonását, egymás harmonizált erősítése terén viszont adóttak a lehetőségek.

A mezőgazdasági háztartások jövedelemstatisztikája a nemzeti számlák rendszerén alapul, és lényegében annak felbontásával jön létre – kvázi számlának tekinthető. Ennek a számlának többek között az a jellegzetessége, hogy lefedi a háztartások valamennyi jövedelmét (származzék akár gazdálkodásból, egyéb vállalkozói tevékenységből, más, nem önállóan végzett tevékenységből, ingatlanokból, a társadalmi újraelosztás rendszereiből kapott szociális támogatásokból stb.), s az adók és a társadalombiztosítási járulék levonása után lehetővé teszi a nettó felhasználható jövedelem kiszámítását. Ez azért különösen fontos mutató, mivel a KAP egyik fő célja az, hogy a mezőgazdasággal foglalkozóknak tisztességes életszínvonalat biztosítson, és ez a nettó felhasználható jövedelemmel kontrolálható.

A háztartások jövedelemstatisztikája kidolgozásában a magyar agrárstatisztikusoknak még bőven vannak feladatai. Ez részben érthető, hisz ezt a statisztikai rendszert viszonylag nem régen dolgozta ki az EUROSTAT. Az eredményeket csak 1996-tól kezdődően publikálják évi rendszerességgel, de a tagállamok között jelentős eltérések mutatkoznak a tekintetben, hogy mely évekre vonatkozóan és milyen részletességgel állnak rendelkezésre számítások, becslések. Ezek a tényezők jelenleg igen erősen korlátozzák e statisztika használhatóságát. A mi esetünkben az is problémát jelent, hogy egy olyan országban, ahol a családi gazdálkodás nem a fő formája az üzemsztruktúrának, gondot okoz annak EU konform meghatározása – mi minősül agrárháztartásnak.²³ Ennek a statisztikai elemnek a fontosságát, és működés-stabilitásának megteremtését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az Unió közgazdaszai közül egyre többen nyilatkoznak úgy (publikációkban ugyan még ezzel a megállapítással nem találkoztam): a KAP gyenge teljesítménye részben annak róható fel, hogy nem áll rendelkezésre megbízható információ az agrárháztartások általános jövedelmi helyzetéről, különösképpen pedig arról, hogy felhasználható jövedelmük hogyan viszonyul más társadalmi csoportokéhoz.

²² Ez a Piaci Információs Rendszer, amivel későbbi alfejezetben még foglalkozni fogok.

²³ Az EU meghatározása szerint ez olyan háztartást jelent, amelyben az önálló mezőgazdasági tevékenység jelenti a fő jövedelemforrást.

A mezőgazdasági munkaerő statisztika azért a monetáris statisztika része, mert szerepe van a munkaerőráfordítás-egységek számának megállapításában. A jövedelem ugyanis a munkaerőráfordítás-egységek mennyiségére leosztva kerül megadásra a jövedelem-mutatóknak a kiszámítása során. Ebből következik, hogy ezen mutatók elmozdulásai nem csupán a mezőgazdasági termelésből származó aggregált jövedelmek elmozdulásait mutatják, de a munkaerő ráfordítások mennyiségét is. Rendre előfordulnak olyan esetek, amikor az aggregált jövedelem csökkenése – visszás módon –, mint az Éves Munkaegységre jutó jövedelem növekedése jelenik meg, mert a munka mennyisége még meredekebben zuhan. Figyelembe véve, hogy a jövedelem-mutatók Éves Munkaegységre vetítve kerülnek a politikusok figyelmének előterébe, igen fontos, hogy a munkaerő-ráfordítási adatok harmonizáltak és megbízhatóak legyenek.

A magyar munkaerő statisztika jobbára a gazdasági szervezeteket fedi le, az egyéni gazdaságokat szinte csak érintőlegesen. Ennek a „hiányosságnak” a kiküszöbölésével lehet az EU követelményeknek megfelelni, aminek az érdekében ki kell használni a 2000. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás eredményeiben rejlő lehetőségeket is.

Az Európai Unió agrárstatisztikájának három alrendszere példa arra is, hogyan működik a gyakorlatban a szubszidiaritás elve. Jelenleg az EU agrárstatisztikai gyakorlatilag szinte teljes mértékben függenek az egyes tagállamok saját országos statisztikai rendszereitől a tekintetben, hogy az EU maga nem működtet jelentősebb adatrögzítő létesítményt, jóllehet előfordulhat, hogy ez a helyzet – a távérzékelés egyre szélesebb körben való alkalmazása eredményeként – idővel megváltozik. Az EU intézményei (elsősorban az EUROSTAT) az egyes tagállamok tevékenységének koordinálását, módszertani harmonizálását, illetve egyeztetését látják el, lehetővé téve ezzel, hogy olyan statisztikák születhessenek, amelyek egyrészt biztosítják az információk összehasonlíthatóságát az egyes tagországok között, másrészt beilleszthetőek az EU-ról alkotott általános statisztikai képbe.

5.1.4. A Mezőgazdasági Számlák Rendszere, mint a Nemzeti Számlák része

A Mezőgazdasági Számlák Rendszerét (MSZR) a nemzetközi szakirodalomban többen a statisztikai rendszer monetáris statisztika blokkjába sorolják. (pl. Massoli 2001) Teszik ezt arra hivatkozva, hogy a mezőgazdasági számlák részét képezik az EUROSTAT compendiumának (631. modul). Véleményem szerint ugyanakkor a Mezőgazdasági Számlák Rendszere – mint korábban bemutattam – tipikus szekunder rendszer, mivel önálló adatgyűjtést nem végez, adatbázisa a Statisztikára, a Tesztüzemi Rendszerre és kisebb részben piaci információs adatokra épül. Ez a kettős megközelítés magyarázza, hogy az MSZR a statisztikai alfejezet részekén, de önálló blokkban mutatom be.

A Mezőgazdasági Számlák Rendszere magyarországi kidolgozása, modellek és szimulációk fejlesztése az EUROSTAT által megadott irányelvek szerint 1966-ban kezdődött az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetben. A fejlesztés négy szervezet, a Földművelésügyi Minisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal, a Pénzügyminisztérium, és a Gödöllői Agrártudományi Egyetem közreműködésével folyt. A munkában meghatározó szerepet játszott Rontóné Nagy Zsuzsa, Bognár Imre, Szabó Péter és Pitlik László. (Rontóné 1998, Pitlik 1997, Pitlik és Dobolyi 1996) Az ezredfordulón az MSZR működtetését és fejlesztését a KSH vette át. Ezt az indokolta, hogy a mezőgazdasági számlák részei a nemzeti számláknak és a harmonizált együttműködés szervezeti keretei így voltak a továbbiakban biztosíthatók. (Szabó 1999) Az AKII végzi ugyanakkor a számlákra épülő modellezési munkákat és készít előrejelzéseket ezek alapján.

A Mezőgazdasági Számlák Rendszerét (Economic Accounts for Agriculture = EAA) a Nemzeti Számlák Rendszeréhez kapcsolódva – e rendszer úgynevezett szatelit számláiként – az EU

agrárpolitikai információ igényeihez igazodva alkották meg. A rendszer keretében a mezőgazdasági tevékenységről kapni átfogó, részletes elemzésekre is lehetőséget adó képet. (A mezőgazdasági tevékenység keretébe a nemzetgazdaság valamennyi mezőgazdasági tevékenysége beletartozik, végezzék azt bármely nemzetgazdasági ágban.) Az MSZR nemcsak országos szinten, hanem regionálisan is elő kell állítani, illetve működtetni. A rendszernek precízen kidolgozott módszertana van, amit az EUROSTAT kézikönyv formájában dokumentál. Az MSZR a mezőgazdasági termelést, annak felhasználását, a termelés ráfordításait és a jövedelemalakulást összefüggő rendszerben írja le.

A Mezőgazdasági Számlák szerves részét képezik a nemzeti számláknak, amelyek a világgazdaság makroszintű egységeinek, a nemzetgazdaságoknak a gazdasági folyamatait, a termelést, a jövedelemelosztást, a fogyasztást, a felhalmozást foglalják egységbe. Így válik lehetővé a gazdasági statisztikai egységek és műveletek összehasonlítása, áttekintése.

A nemzetgazdasági folyamatokat jellemző adatok rendszerbe foglalása alapvetően két úton indult el. Az egyik az MPS (Material Produkt System) rendszer kifejlesztése, mely az 1920-as évek végén a volt Szovjetunióban kezdődött, s amit a volt KGST országok, így Magyarország is alkalmazott. A másik az ENSZ ajánlása nyomán kialakított Nemzeti Számlák Rendszere, az SNA (System of National Accounts). Ennek első változatát 1953-ban dolgozták ki. A két rendszer közötti leglényegesebb különbség az volt, hogy amíg az SNA rendszer a szolgáltatásokat is termelő jellegüként kezelte, addig az MPS rendszer a termelést az anyagi termelés körére korlátozta.

Magyarország már a rendszerváltás idején megjelenített SNA mutatókat a statisztikai kimutatásokban. Az áttörést az ENSZ Statisztikai Bizottságának 1989. évi 25. ülése hozta meg. A volt szocialista országok többsége ekkor csatlakozott ahhoz a memorandumhoz, melyben az integráció gondolata, az SNA rendszer átvétele, az intézményrendszer eltéréseiből származó, a fogalmak eltérő értelmezéséből eredő különbségek feloldása fogalmazódott meg.

Az ENSZ Statisztikai Bizottsága által jóváhagyott statisztikai normák alkalmazása, ennek szerves részeként a nemzeti számlák elkészítésére vonatkozó előírások, ajánlások átvétele nem kis feladatot rótt az egyes országok statisztikusaira. Az Európai Unió tagországaihoz viszonyítva – ahol már a megelőző időszakban is az SNA rendszert alkalmazták –, lényegesen nagyobb feladat állt a csatlakozni szándékozó országok, így hazánk előtt is. Magyarországnak, annak ellenére, hogy már korábban is alkalmazott SNA mutatókat, gyakorlatilag egy alapvetően új statisztikai rendszert kellett bevezetnie.

A Nemzeti Számlák Rendszerén belül a statisztikai egységek két típusát lehet megkülönböztetni, a szervezeti egységeket és a tevékenységi egységeket. A hazai statisztikai rendszer elsősorban a szervezeti egységek megfigyelésén alapul, az adatfelvételek döntően a gazdasági szervezetekre támaszkodnak. A termelési számlák ágazatok, illetve szektorok szerint készülnek el. A Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere (TEÁOR) közelít az ENSZ és az EUROSTAT ajánlásaihoz. A nemzetgazdasági ág és ágazat szintjén az osztályok száma megegyezik a nemzetközi ajánlással, alágazat és szakágazat szintjén azonban további bontásokat kell majd elvégezni.

Mivel Magyarország nemzetgazdaságában a mezőgazdaságnak jelentős súlya van, a Nemzeti Számlarendszer kimunkálásában, a statisztikai rendszer átfőrmálásában az első lépések a mezőgazdaság számlarendszerének kialakítására irányultak.

A Mezőgazdasági Számlák Rendszere az ENSZ idevágó dokumentumainak, az EU Bizottság elvárásainak, illetve az EUROSTAT által kiadott irányelveknek és az MSZR kézikönyvben szereplő fogalmaknak, könyvviteli szabályoknak és rendszerezési elveknek alapján került kidolgozásra. Az MSZR az országot egységes üzemként szemléli, a mezőgazdasági

termelésben érintettek közötti termékforgalom így csak a végtermék értékén keresztül kap szerepet a számításokban. Az MSZR tevékenységi körök szerint került kialakításra, a számlarendszerben minden olyan gazdasági egység adatai szerepelnek, melyek valamilyen mezőgazdasági tevékenységet folytatnak. A gazdasági egység adatai közül azonban csak azokat tartalmazza a rendszer, melyek tisztán a mezőgazdasághoz kötődnek, a nem mezőgazdasági tevékenységeik adatai nem kerülnek beépítésre.

Az MSZR átfogja a növénytermesztés és az állattenyésztés 154 ágazatát, illetve termékét. Belső blokkjaiban először a végső termelés kerül megállapításra. A végső termelés meghatározásához figyelembevételre kerül egy adott időintervallumra vonatkozóan a mezőgazdasági termékekből rendelkezésre álló forrás (nyitókészlet, bruttó termelés, veszteségek), a tevékenységi körön belüli felhasználás (vető- és szaporító anyag, takarmány, egyéb felhasználás), a végső felhasználás (mezőgazdasági termékek termelői feldolgozása nem mezőgazdasági terméké a mezőgazdasági üzemben, mezőgazdasági termékek saját, termelő általi fogyasztása, értékesítés nem mezőgazdasági egységeknek, felhalmozás, zárókészlet).

A mértékegységnek megfelelően külön blokk tartalmazza a termékekre és termékcsoporthoz vonatkozó egységárakat. Az értékesítéseknél megkülönböztetésre kerülnek a belföldi és külföldi eladások. A tevékenységi körön belüli felhasználás értékelése nem történik meg, hiszen a MSZR célja a végső termelés kimutatása.

A következő blokkban történik az előző két blokk szintézise, a mennyiségi adatok és a folyó, valamint a változatlan árak segítségével a végső termelés folyó áras, illetve egy bázis év árai alapján számított értékének kimutatása. A számlarendszerben az EUROSTAT elvárásainak megfelelően háromféle piaci árszint²⁴ kerül megkülönböztetésre:

- Piaci beszerzési ár, melyet a felhasználó egy egységnyi termék vagy szolgáltatás igénybevételeért ténylegesen fizet.
- Termelői ár, melyet a termelő a termék értékesítésekor kap. A számlázott általános forgalmi adót kivéve tartalmazza a termékadókat, de nem foglalja magába a terméktámogatásokat.
- Alapár, melyet a termelő a termék értékesítésekor kap, de az előző árral ellentétben tartalmazza a terméktámogatásokat, a termékadókat viszont nem.

Egy újabb blokk a vásárolt ráfordításokat foglalja magába. Az értékelésük folyó és változatlan árakon is megtörténik. Az utolsó blokk a hozzáadott érték számítását és komponenseinek kimutatását szolgálja. A levezetett végső termelés és a vásárolt ráfordítások értékkülönbözete alapján meghatározható a piaci áron számított bruttó hozzáadott érték. Ebből levonva az ÁFA nélküli termelési adókat és hozzászámítva a támogatásokat, illetve az ÁFA kompenzációt, megkapható az amortizáció, a bérleti díj, a kamat, a jövedelem fedezetéül szolgáló bruttó hozzáadott érték. Az amortizáció levonása után megállapítható a nettó hozzáadott érték. Ez utóbbiból levonva a nem önálló tevékenység jövedelmét megkapható az adózás előtti nettó eredmény.

Legvégül a modellben meghatározható a mezőgazdaság nettó jövedelme. A nettó jövedelem az adózás előtti nettó eredmény, illetve a bérleti díjak és egyéb kiadások, természetbeni juttatások, kamatok, valamint az adók és támogatások egyenlegének a különbözete. A nettó jövedelem

²⁴ Összefüggés a három ár között:

- Termelői ár = piaci beszerzési ár – szállítási költség és kereskedelmi árrés (valamint az ehhez kapcsolódó adók, mínusz támogatások) – ÁFA.
- Alapár = termelői ár – a termelő által fizetett, illetve kapott termékadók és ártámogatások egyenlege.

fedezetet nyújt a gazdálkodók (tulajdonosok és bérlők), a nem alkalmazotti státuszban lévő családtagok, egyéb kisegítők eddig még bérként el nem számolt teljesítményeinek fedezetére, a saját föld fiktív bérleti díjára (elmaradt hasznára), a saját tőkére jutó elvárható hozamra.

Az olvasóban ezek után joggal merülhet fel a kérdés, miért jelent áttörést az MSZR valamint az MSZR-en alapuló modellek használata a mezőgazdasági folyamatok vizsgálatánál? Véleményem szerint azért, mert először rendelkezik hazánk egy olyan modellel, amely azon túl, hogy a mezőgazdaságot a maga komplexitásában vizsgálja és elemzi, a mezőgazdasági tevékenység tiszta, halmazódásoktól mentes eredményét képes kimutatni. Az MSZR-en alapuló modellek elősegítik a mezőgazdasági termelés eredményének, a kibocsátásoknak és a ráfordításoknak az európai normák szerinti vizsgálatát. Képesek ezeket az adatokat idősorokba rendezni, alkalmasak előrejelzésekre és modellezésre is. A Mezőgazdasági Számlarendszer az EU agrárpolitikai információs rendszerének egyik alappillére képezi, a számlarendszer alapján készített komplex modell lehetővé teszi az EU által megadott termékkörre vonatkozó termelési, felhasználási, technológiai adatok konzisztens rendszerben való összefogásával a termelési érték, a hozzáadott érték és a jövedelempozíciók rövid távú előrejelzését, illetőleg az agrárpolitikai intézkedések várható hatásának aggregált, ágazati bontású szimulációját.

Az eddig elvégzett munka hozzájárul ahhoz, hogy lehetővé váljon az MSZR Nemzeti Számlákba történő integrálása, az előzetes számok alapján negyedévenként megtörténhessenek a becslések, az előrejelzések, a rövid- és középtávra szóló szimulációk. Mind naturális, mind pedig pénzben kifejezett adatkapcsolatok segítségével biztosíthatóvá válik a konzisztens keretek közötti termelés- és jövedelem-elszámolás, illetve az egyes agrárpolitikai döntések jövedelemre gyakorolt hatásának kimunkálása.

Az MSZR munka eredményeként 1998-ig visszamenőleg elkészült a Mezőgazdasági Számlák Rendszere, illetve az erre épülő modell. A rendszer mindenben követi az EU ajánlásait.

Az összegyűjtött adatokat nemzeti és EU szinten sokféle célra használják: mezőgazdaságpolitikai célokra, kutatásra, információszolgáltatásra. A felhasználók köre is igen széles: kutatók, szakértők, minisztériumok, EUROSTAT szakemberei, stb. Ezért felvetődött az igény, egy mindenki által elérhető közös konzisztens adatbázis létrehozására. Ebből a célból jött létre az Agricultural Information System (AgrIS), az EUROSTAT fejlesztésében. Az AgrIS²⁵ célja, hogy az EUROSTAT elvárásainak megfelelően magas színvonalú statisztikai információt biztosítson.

Az AgrIS egy olyan modell, amely segíti a 15 tagország és a tagjelölt országok mezőgazdaságra vonatkozó adatainak gyűjtését, rendszerezését és elemzését. A különböző forrásból származó adatokat harmonizált keretben tárolják. Az adatbázis nem a tagországoiktól történő direkt adatgyűjtésből származó, hanem az EUROSTAT ún. Newcronos adatbázisa különböző részeiből átvett adatokat tartalmazza egységesített formában. Az AgrIS lehetőséget ad a felhasználóknak arra is, hogy a mezőgazdasági adatokat összevessék, ellenőrizzék azok konzisztenciáját. A hiányzó adatokat különböző becslési módszerekkel pótolják. Az adatok ellenőrzése után az eredmények publikálása a New Cronos rendszerben történik.

Az AgrIS fontosabb tulajdonságai:

- Az AgrIS hosszú idősoros adatokat tartalmaz tevékenységi szinten.
- Biztosítja a tagállamok adatainak összehasonlíthatóságát.
- Lehetővé teszi a tárolt adatok felhasználó-barát lekérdezését, táblázatok és grafikonok készítését.

²⁵ A rendszert az Európai Unió statisztikai hivatala működteti, folyamatos fejlesztés alatt áll.

- Gyorsinformációt ad az adatok forrásáról.
- Tekintettel arra, hogy az adatok különböző forrásból származnak, az AgrIS lehetőséget biztosít a felhasználók és az adatszolgáltatók számára egyaránt az adatok konzisztenciájának ellenőrzésére. Inkonzisztencia esetén, az AgrIS egy eszköze lehet az adatszolgáltatásért felelős személyek közötti párbeszéd kezdeményezésének. Pl. az adatok grafikus ábrázolása révén.

A magyarországi gyakorlatban a MSZR-t az AKII felkészítette szimulációs feladatokra is. Adaptálásra és továbbfejlesztésre került – Németországban a gazdaságpolitikai döntésekhez már régebben használt – Operatív Politikai Elemző Rendszer (Landwirtschaftliche Gesamtrechnung für Operative Politikanalyse = MSZR- OPAL) is. Az MSZR-OPAL modell több tízezer adatot kezelni tudó EXCEL alapú szoftver. Segítségével mind az MSZR kiinduló adatainak feldolgozása, mind pedig az eredmények kiértékelése EU szabvány szerint történik. Emellett az MSZR-OPAL lehetővé teszi annak modellezését és kiszámítását, hogy hogyan változna a mezőgazdaság teljesítménye, jövedelme, ha akár csak egyetlen termék, – mint pl. a búza – vetésterülete, termelése, ára módosulna. Kimutatható, hogy az adott ráfordítás (pl. vetőmag-, takarmány-, energiafelhasználás) növekedése vagy csökkenése milyen hatást gyakorolna a jövedelemre. A rendszerrel szimulálható többek között az is, hogy a bérleti díjak, a támogatások, az adók változása miként hatna a mezőgazdaság adott évi teljesítményére. A modell nagy előnye, hogy tetszőleges számú termelési, ráfordítási variáció együttes hatása is számszerűsíthető.

Az MSZR továbbfejlesztésével kapcsolatban sok részfeladatról lehetne említést tenni. Egyrészt azért, mert még bőven vannak harmonizációs teendőink, másrészt azért, mert maga a rendszer is állandóan változik, alakul az EUROSTAT előírt módszertanát illetően. A dolgozat keretei azonban nem adnak lehetőséget ezek részletes kifejtésére, így az MSZR-el összefüggésben csupán két olyan területet említek meg, amelyekben sürgős tennivalóink vannak:

- Magyarországon a termékmérlegek, az adóbevallásokból származó számviteli információk csak nagyon későn állnak rendelkezésre. Különösen a műtrágya, növényvédőszer, egyéb ipari anyagok, ráfordítások koefficiensei jelenleg még sok ellentmondást tartalmaznak. A különböző forrásokból származó információk nem minden esetben konzisztensek. Ezért Magyarországnak mind a szakmai támogatás eszközeivel, mind pedig a jelenlegi törvényi szabályozás átalakításával törekedni kell arra, hogy a csatlakozás időpontjára olyan információs és adatfeldolgozási rendszert alakítsunk ki, amely lehetővé teszi a mérleg- és pénzügyi adatok EU határidők szerinti feldolgozását és MSZR-be való beépítését.
Az MSZR elkészítésénél a legnagyobb gondot a támogatások elszámolása jelenti. Az EU tagállamoknak, – s a csatlakozás időpontjától nekünk is, – a támogatásokat az MSZR-ben ágazatokra, termékekre kell lebontanunk és kimutatnunk. A jelenlegi jogszabályok nem minden esetben teszik lehetővé annak pontos megállapítását, hogy egy adott támogatás, mely terméket, termékeket szubvencionál. Az MSZR támogatásokra vonatkozó részének elkészítésénél, többnyire csak becslésekre lehet támaszkodni.²⁶
- A másik markáns teendőnk a regionalizálás területén van, amelyre elsőként Pitlik László hívta fel a figyelmet. (Pitlik 1977) A regionalizálás fogalma alatt az értendő, hogyan lehet az országos alapadatokból számított MSZR-t az országos adatok alapját jelentő regionális szintre „visszavetíteni”. A régió így válhat a jövőben a EU regionális projektjeinek objektumaivá. Emellett a regionális MSZR-ekkel a régiók

²⁶ Az agrártámogatások egy jelentős része „kiesik a mezőgazdaságból”, mert ezek nem a mezőgazdasági tevékenységhez kötődnek, hanem különböző intézményekhez, kereskedelmi és non-profit szervezetekhez kerülnek. A támogatások hazai törvényi szabályozását harmonizálni kell az EU előírásokkal és meg kell felelnünk a WTO szabályozásnak. Ez egyrészt megkönnyítené a támogatások pontos hazai elszámolását, az EU támogatások elnyerését, másrészt mérséklődne az EU-hoz való csatlakozás pillanatában keletkező „alkalmazkodási sokkhatás”.

mezőgazdaságáról szóló alapadatok konzisztensen összerendezhetők. Ezen azt kell érteni, hogy az MSZR regionalitásától elvárható, hogy nem csak az országos mutatószámok (100%) régiós részarányát képesek kimutatni úgy, hogy az országos érték teljesen felosztásra kerül, hanem az is jellemzi, hogy a megyei számok munkatáblázatai önmagukban is rendelkeznek egyfajta ellentmondás-mentességgel. Az országos adatokból vetítéssel nyert, vagy a régiókban gyűjtött és – értelemszerűen – a régióra vonatkozó régiós adatok egyben abszolút, a KSH országos adataival összevethető számadatokat adnak meg, amelyek alapján a régiók közötti különbségek egyértelműen kifejezhetők.

A fentiekben csak nagyon vázlatosan tudtam foglalkozni a számlarendszerrel, de talán így is kitént, hogy milyen hasznos szekunder információs rendszerről van szó a mezőgazdasági tevékenység helyzetének, a mezőgazdaságból élők jövedelmi pozíciójának a megítéléséhez, illetve a tevékenységek mélyreható elemzéséhez. Az is érzékelhetővé vált, hogy ez az a rendszer, amely szintetizálni képes a meghatározó primer információs rendszerekből – Statisztika, Piaci Információs Rendszer, Tesztüzemi Rendszer – származó adatokat.

5.2. A Piaci Információs Rendszer

A FAO szerint a Piaci Információs Rendszer (PIR) meghatározása a következő: A PIR egy olyan államilag működtetett szolgáltatás, amely széles körben forgalmazott mezőgazdasági termények árairól és mennyiségeiről rendszeresen, megfelelő módon adatokat gyűjt a vidéki, nagybani és fogyasztói piacokon, és ezt az információt időben és rendszeres időközönként a különböző médiumokon keresztül eljuttatja a gazdálkodókhöz, a kereskedőkhöz, a kormányzati tisztviselőkhöz, az agrárpolitika döntéshozóihoz és másokhoz is, többek között a fogyasztókhöz. (Noleppa – Tunyoginé 1999) Ezen keresztül folyamatosan biztosítja a mezőgazdasági és input piacok átláthatóságát. Ezáltal:

- erősíti a nemzeti mezőgazdaság és élelmiszeripar helyzetét a hazai és nemzetközi piacokon;
- segíti a nemzeti mezőgazdaságot és élelmiszeripart az alkalmazkodási, átalakulási folyamatban, valamint a természeti és egyéb erőforrások hatékony felhasználásában;
- hozzájárul a fennálló piaci szabályozó rendszerek működéséhez, elősegíti a szabványok elterjedését.

Látható, hogy a FAO meghatározása lényegét tekintve egy Piaci Árinformációs Rendszert (PÁIR) definiál, mivel a piaci információk közé csupán a piaci ár és mennyiségi információkat sorolja. Ezzel szemben – az Európai Unió gyakorlatából adódóan – Slater átfogóbban határozza meg a Piaci Információs Rendszer működésének szükségességét és tartalmi elemeit: A piacgazdaság csak akkor működik hatékonyan, ha a piac valamennyi szektorának rendelkezésére állnak az információk. Információk szükségesek a – mind hazai, mind külföldi szállítók által – piacra juttatott élelmiszerekről, a fogyasztói keresletről és az árakról. Ezek az adatok informálják a piac szereplőit és teszik lehetővé a cégek számára, hogy termelésüket a piaci igények kielégítéséhez igazítsák. Az egész folyamat dinamikus, és megköveteli, hogy az információk pontosak és naprakészek legyenek. Ez valójában azt jelenti, hogy minden egyes mezőgazdasági áruféleségre vonatkozólag friss adatokra van szükség a valószínűsíthetően rendelkezésre álló készletekről (termelés + import + raktárkészlet), a valószínűsíthető kereslethez (hazai fogyasztás + export) hozzáigazítva. Információk szükségesek egyszersmind a bel- és külpiazi árakra vonatkozólag is. (Slater 1998)

Magyarországon a piaci információs rendszerekről az első tudományos publikációt 1977-ben jelentettem meg²⁷ (Kapronczai 1997a). Ebben a tanulmányban már kifejtettem, hogy a piaci információs rendszerek fő feladata a piaci transzparencia (átláthatóság) megteremtése, ami fontos előfeltétele egy működő versenynek. Ez akadályozza meg ugyanis, hogy valamely értékesítési rendszer egyik szintjén a szokásos mértéket messze meghaladó profit halmozódjék fel, mégpedig általában más szintek rovására. A mezőgazdasági termelők számára a piaci transzparencia azt jelenti, hogy termékeikért azt a bevételt kapják, amely a piacon reálisan elérhető. A kereskedelemnek és a feldolgozóknak is szükségük van piaci transzparenciára annak érdekében, hogy feladataikat a lehető leghatékonyabban teljesíthessék.

A piaci információs rendszer céljait az alábbiak szerint határoztam meg:

- információátadás a piacgazdaság gyengébb pozícióban lévő piaci szereplői részére,
- a piac orientálása azon árak megállapításával²⁸, amelyek a mindenkori keresleti-kínálati szituációnak megfelelnek,
- a verseny fenntartása és javítása.

A mezőgazdasági piaci információk különösen a mezőgazdasági termelők piaci esélyeit javítják. A túlkínálat és a hiány-szituáció ismeretében ugyanis információt kapnak arról, mikor és hol lehet adott esetben termékeik eladására a legkedvezőbb alkalom. Másfelől a piaci információknak valamennyi potenciális partner számára hozzáférhetőnek kell lenniük, ugyanis csak ez teszi lehetővé, hogy a piacon az az ár alakuljon ki, amely az adott piaci helyzetnek legjobban megfelel.

Az EU csatlakozás küszöbén álló országok agrárgazdaságának szereplői ráadásul számos létfontosságú új szolgáltatást is igényelnek. Mindenekelőtt nemzetközi agrárpiaci és árinformációkat, valamint a versenyképesség növelése érdekében a termékek minőségének javításához segítséget és szakszerű agrármarketing akciókat a hazai és a külföldi piaci sikerek fokozása érdekében.

A fentiek következtében a piaci információs rendszerek célcsoportjai – részben törvényi meghatározottság, részben szükségszerűség miatt – igen sokrétűek:

- Legfontosabb célcsoportnak továbbra is a gazdálkodók számítanak, mivel ők a piacgazdaság leggyengébb résztvevői.
- Második helyen áll a kereskedelem és a feldolgozás. Ezek tájékoztatása semmiképp nem áll ellentétben azzal a céllal, hogy a gyengébb fél helyzetét információkkal kell javítani. A közjólét és végső soron a gazdálkodók szemszögéből nézve is jobb, ha ezek a piaci partnerek is hatékonyan képesek teljesíteni feladatukat.
- A piaci információkra szükségük van továbbá a közjogi testületeknek, kormányoknak, szövetségeknek és kiváltképpen az EU brüsszeli apparátusának. Éppen ezen a szinten valósul meg kezdettől fogva élénk információ csere az adatgyűjtő központok és a különböző szervezetek között.
- Végezetül pedig a fogyasztóknak vagy a fogyasztói szervezeteknek is szükségük van piaci információkra.

²⁷ Ismereteim szerint a Piaci Információs Rendszerről átfogó publikáció azóta sem jelent meg, és csupán két olyan cikket ismerek, amelyek ezzel a kérdéskörrel – nagyobb olvasóközönség tájékoztatása céljából – foglalkoznak: (Tassy 1998 és Tunyoginé 1999)

²⁸ Félreértések elkerülése végett: az árak megállapítása nem egy tervgazdasági árdiktátumot, hanem egy piacgazdaság-konform információs árorientálást jelent.

5.2.1. Piaci- és árinformációs struktúrák Európában

Az EU piaci és árinformációs struktúrája lényegében az információ felhasználói alapján bontható két csoportra:

- a piaci szereplők információs igényeit kielégítő információs rendszerek, valamint
- a központi irányítás, illetve elsősorban az EU Bizottság VI. Főigazgatósága elvárásainak megfelelni képes piaci (statisztikai) adatszolgáltató rendszerek.

A két rendszer csoport között van bizonyos átjárhatóság és ezért több EU tagállamban a két rendszer szoros kapcsolatban működik egymással. Erre példa Franciaország, ahol a SNM (Services des Nouvelles des Marchés – Piaci Információs Szolgálat) közvetlenül a Mezőgazdasági Minisztériumhoz tartozik és a zöldség- gyümölcsfélékre, a húsról, a baromfira, a halra, a tojásra, a sajtra és a virágra vonatkozó információival mind az országos és az EU hatóságok, mind pedig a gazdasági résztvevők igényeinek megfelel. Ettől gyökeresen eltérő a szervezeti struktúra a Német Szövetségi Köztársaságban, ahol a piaci szereplők információs igényeinek kielégítésére külön szervezet jött létre Bonnban, a ZMP (Zentrale Markt-und Preisberichtsstelle für Erzeugnisse der Land-, Forst- und Ernährungswirtschaft GmbH - Mező-, Erdő- és Élelmiszergazdaság Termékeinek Központi Piac- és Árfigyelő Szolgálat). Megint más a helyzet például Hollandiában, ahol szakmai szervezetek (Produktschappen), szövetségek és értékesítési társulások foglalkoznak a piaci- és árinformációs rendszerek működtetésével.

Az Egyesült Királyság mezőgazdasági minisztériuma a gyümölcs és zöldség árakat a nagybani piacokon gyűjti, és ezeket szinte kizárólagosan saját igazgatása és az EU hatóságok tájékoztatására használja. Egy, heti jelentés formájában készülő összeállítás az érdekelt termelők és kereskedők által is beszerezhető. Ezzel szemben a brit parasztszövetség (NFU) a gyümölcs- és zöldségszektőről széleskörű tájékoztatást nyújt, ami telefax, teletex vagy az internet útján érhető el. Ez a rendszer kereskedelmi szempontok alapján működik. A haszonállatra és a húsról vonatkozó piaci jelentések rendszerét a Meat and Livestock Commission szervezi. Az érdeklődés fő irányát itt is az EU által megkövetelt információk jelentik.

Görögországban az enyhén romló árukkal kapcsolatos piaci információkat főként a két nagybani piacon – Athénban és Thesszalonikiben – gyűjtik és továbbítják. A napi jelentéseket (Mercuriales) a rádió és a napi sajtó, újabban pedig a teletex és az internet útján is terjesztik. A mezőgazdasági minisztérium főként azon árak gyűjtésére korlátozza tevékenységét, amelyek az EU agrárpolitikájának adminisztrációjához szükségesek. Az állati termékek esetében ezeket az árakat a teletex és az internet útján is terjesztik, és azokhoz így a piaci partnerek is hozzájuthatnak.

Olaszországban az Istituto per Studi Ricerche e Informazioni sul Mercato Agricolo (ISMEA) – mint a mezőgazdasági minisztérium alá rendelt hatóság – foglalkozik piaci tudósítással. Az ISMEA azonban még egyéb tevékenységgel is foglalkozik. Így egyebek között a mezőgazdasági kísérletekről szóló publikációk kiadásával, vagy makroökonómiai ágazati modellek alapján előrejelzések készítésével. Az ISMEA csaknem az összes mezőgazdasági terméket figyeli, és rövid távú (napi árak), mind pedig hosszú távú piaci tudósítások összeállításával foglalkozik. Az EU hatóságok tájékoztatása (részben a mezőgazdasági minisztérium egyéb részlegein vagy az AIMA piacrendtartási hivatalon keresztül) kisebb szerepet játszik mint más országokban. A gyümölcsre vonatkozólag a ferrari Centro Operativo Ortofrutticolo állít össze fontos információkat.

A piac szereplőinek tájékoztatását szolgáló piaci- és árinformációs tevékenység a piacon és a piacért történő munka. Feladata a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek piacának figyelése bel- és külföldön, valamint rendszeres és naprakész jelentések készítése. A jelentések részletes árinformációt, differenciált piacelemzéseket és rövid távú előrejelzéseket tartalmaznak. E definíció alapján a piaci és árinformációs rendszerek részben elkülönülnek a brüsszeli igényeket is kielégítő

piaci statisztikai rendszerektől, amelyeknek más célcsoportjaik vannak, és amelyeknek sem a piaci helyzet operatív célú értékelése, sem pedig a piaci kitekintés nem feladatuk. Ugyanakkor rendelkeznek olyan információs elemekkel – mint például rövidtávú árinformáció – amelyek alapján egyes brüsszeli igények kielégíthetőek.

A piaci árinformációs rendszerek közös jellemzője, hogy azoktól a piaci szereplőktől gyűjtik az információkat, amelyeknél a termékpálya „leszűkül”²⁹. Ezek általában a felvásárló, illetve feldolgozó szervezetek. Az adatgyűjtés a következő kérdéskörökre terjed ki:

- Mezőgazdasági termékek (alapanyagok) árai minőség szerint kategorizálva, terméktől függően napi, heti, havi rendszerességgel.
- A felvásárolt mezőgazdasági termékek mennyisége minőség szerint kategorizálva, terméktől függően napi, heti, havi rendszerességgel.
- Feldolgozott (alap)élelmiszerek termelői árai.
- Feldolgozott (alap)élelmiszerek fogyasztói árai.
- Főbb külföldi piacok, illetve a tőzsdék árai.
- Egyes országokban – pl. Ausztriában az AMA (Agrarmarkt Austria) – mezőgazdasági termelőeszköz árak.
- Verbális információk a főbb piaci folyamatokról.

A termelői célú – tehát nem az államigazgatás illetve a brüsszeli adminisztráció igényeit kielégítő – piaci információs rendszerek az EU tagországaiban – mint bemutattam – sokféle szervezeti formában működnek. Ezek közül a francia és a német modell a leginkább jellemző:

- Németországban a ZMP törvény általi előírás alapján figyeli a piacokat és tájékoztatja a gazdasági résztvevőket a piaci folyamatokról. Irányítási funkciót nem tölt be. Az EU piaci rendtartása keretében elvégzendő piaci információs tevékenység az Élelmezési, Mezőgazdasági és Erdészeti Minisztérium (BML), az Élelmezési és Mezőgazdasági Szövetségi Hivatal (BEF), valamint a Mezőgazdasági Piacrendtartási Hivatal (BALM) feladata. A ZMP tevékenységi köre a legkülönbözőbb forrásokból származó (saját adatgyűjtések, hivatalos statisztikák, verbális információk, stb.) egyedi információk egyesítése helyi, regionális vagy országos szinten és ezek információ-csomaggá való feldolgozása a különböző árucsoportok vonatkozásában, a különböző célcsoportok számára. A ZMP fő tevékenységi köre végeredményben az adatgyűjtés, a szerkesztési munka és a kommunikáció.
- Franciaországban a piaci adatszolgáltatással a SNM-et bízták meg. Az SNM – mint az alfejezet elején már felsoroltam – a gyorsan romló termékek körére korlátozza tevékenységét. A többi jelentős mezőgazdasági termékre vonatkozó piaci információkat a szakmai szervezetek adják. Az SNM árakra és mennyiségekre vonatkozó adatokat gyűjt a termelői szférában, a határokon és a nagybani piacokon. A feldolgozott információkat a MINITEL hálózaton keresztül továbbítják, de faxon, interneten, illetve napi és heti jelentések formájában is tájékoztatják a piaci szereplőket.

A brüsszeli adminisztráció a tagországoztól pontosan meghatározott mechanizmus szerint igényel piaci (statisztikai) információkat. Az adatközlési kötelezettséget termékpályánként eltérően írja elő a Bizottság. Az adatszolgáltatást a VI. Főigazgatóság (DG VI.) felé kell teljesíteni. Az adatszolgáltatásért minden tagországban az agrártárca felel, de ezt a felelősségét „delegálhatja” egy (háttér)intézmény felé, amit a brüsszeli adminisztrációval elfogadtat.

²⁹ A szakzsargon ezt nevezi „üvegnyaknál” gyűjtött információnak.

Az adatszolgáltatás teljes körű leírására – elsősorban terjedelmi korlátok miatt – nincs mód. (Az EU adatigény-felsorolása – a főbb termékpályákra vonatkozóan – csaknem 200 oldal.) Úgy vélem azonban, hogy a sertés és tej termékpályára, valamint a friss zöldségekre és gyümölcsökre vonatkozó legfontosabb adatszolgáltatási kötelezettségek leírásával szemléltethetők a csatlakozni kívánó országok előtt álló feladatok. (3. és 4. táblázat)

3. táblázat

A Bizottság részére adandó információk a sertés és a tej termékpályán

Az információ tartalma	Az adatközlés gyakorisága
<i>Sertés termékpálya</i>	
A felvásárolt sertések minősége és a felvásárolt mennyiségek	Hetente
A felvásárolt termékekért fizetett ár minőség szerinti kategóriákban	Hetente
A kb. 20 kg. Átlagos élősúlyú malacokra vonatkozó darabonkénti reprezentatív árak	Hetente
A tárolókban tárolt termékek és azok mennyisége, a tárolási helyek címei	Kéthetente
Az E - P-ig terjedő kereskedelmi osztályú hasított sertések árfolyamainak átlagai	Havonta
A nem tagországokból importált termékekre a tagállamokban lévő piaci árak	Havonta
A nem tagországok reprezentatív piacain uralkodó árak	Havonta
<i>Tej termékpálya</i>	
Exportengedély kérelmek	Naponta
Tej piaci árak	Hetente
Vaj árak	Hetente
Készletnövekedés, készletcsökkenés	Kéthetente
Importengedély kiadások	Havonta
Azoknak a termékeknek a mennyisége, amelyekre támogatási kérelmet nyújtottak be	Havonta
Készlethelyzet (növekedés, csökkenés, korösszetétel)	Havonta
Kazein felhasználás a sajtgyártásban	Havonta

4. táblázat

A Bizottság részére adandó információk a friss zöldség-gyümölcs termelői árairól*

Termék**	Időszak (minden héten szerda 12 óráig)
Paradicsom	Január 1-től – december 31-ig
Padlizsán	Január 1-től – december 31-ig
Sárgadinnye	Április 1-től – március 31-ig
Görögdinnye	Április 1-től – március 31-ig
Karfiol	Május 1-től – április 30-ig
Sárgabarack	Május 1-től – április 30-ig
Nektarin	Május 1-től – április 30-ig
Őszibarack	Május 1-től – április 30-ig
Étkezési szőlő	Május 1-től – április 30-ig
Citrom	Június 1-től – május 31-ig
Körte	Június 1-től – május 31-ig
Alma	Július 1-től – június 30-ig
Klementin	Október 1-től – szeptember 30-ig
Satsumas	Október 1-től – szeptember 30-ig
Mandarin	Október 1-től – szeptember 30-ig
Édesnarancs	Október 1-től – szeptember 30-ig
Eper	Október 1-től – szeptember 30-ig

* Az árakat minden piaci napról a kereskedelmi osztály (fajta, típus méret, kiszérelés) megjelölésével és az egyes reprezentatív piacokra alapozva kell kialakítani. Emellett minden hónap elején a tárgyhavi készletekről tájékoztatást kell adni. Ugyanezt kell megtenni a június 30-ig felhalmozódó készletekre vonatkozólag is.

** A harmadik országokból importált gyümölcsök és zöldségek reprezentatív átlagárát és az árakhoz tartozó mennyiségeket minden piaci napra vonatkozóan legkésőbb másnap délig kell jelenteni Brüsszelbe.

5.2.2. Piaci Információs Rendszer Magyarországon

A magyarországi Piaci Információs Rendszer (PIR) EU konform kiépítése a csatlakozásig előttünk lévő időszakban még számos feladatot ró a rendszerfejlesztőkre. A PIR árinformációs alrendszere (PÁIR) esélyt ad arra, hogy amikor tagjává válunk az EU-nak, képesek leszünk piaci ár- és mennyiségi információk szolgáltatásra Brüsszel igényeinek megfelelően. Ugyanakkor a PÁIR-on kívüli piaci adatszolgáltatás – készletek, export- importigények, stb. – területén még sok a bizonytalanság. Úgy tűnik a döntéshozók még nem ismerték fel ennek jelentőségét és megkerülhetlenségét.³⁰

A teljes körű Piaci Információs Rendszer kiépítése és működésben tartása nem csak az EU csatlakozás miatt lényeges az agrárium számára. Egy semleges és objektív PIR mellett szóló érvek – nem fontossági sorrendben – a következők:

- Amennyiben a valós piaci árakat és a többi ehhez kapcsolódó információt a termékpálya valamennyi résztvevője ismeri, ez elősegíti az arbitrázst, azaz az alacsonyabb áron való vásárlást és a magasabb áron történő eladást.

³⁰ Ebben talán az is szerepet játszik, hogy – ellentétben az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszerrel – ehhez az információs rendszerhez nem kapcsolódnak konkrét kifizetések – egyszerűen „csak” kötelező a tagországok számára.

- Egy jól működő PIR nem csak hogy fokozza a piacok átláthatóságát, hanem csökkenti a kereskedelmi árrést, és elősegíti a piaci szereplők és az állami hatóságok jobb döntéseit.
- A jól elemzett piaci információ segítségével a gazdálkodók mind a növénytermelésben, mind az állattenyésztésben jobban megalapozott termelési döntéseket tudnak hozni.
- Az időszerű és az adott piacra vonatkozó információ révén a gazdálkodók kereskedőkkel szembeni tárgyalási pozíciója erősödik, ezáltal a gazdálkodók alkuereje javítható.
- A PIR kereskedelmileg hasznos információt nyújt a gazdálkodók és a kereskedők számára az inputok és outputok vonatkozásában.
- A piaci információk révén a kereskedők döntéseikben a szezonon belüli és szezonon kívüli tárolás szempontjait jobban mérlegelni tudják, a jól működő PIR megkönnyíti annak eldöntését, hogy a termékeket melyik régióban, illetve melyik piacon értékesítsék.
- A hatékonyabb marketing és a jobb értékesítés elősegítése révén a PIR a fogyasztók számára is hasznos.
- A megbízható információ fontos szerepet játszhat az agrárpolitika alakítói és a közigazgatás dolgozói számára is, mivel segítséget nyújt a piaci erők működéséhez szükséges megfelelő „keret” megteremtéséhez. Az agrárpolitika ilyen irányú fejlesztése hosszú távon a piacgazdaság jobb működését fogja eredményezni.
- A PIR információt szolgáltat a kereslet és a kínálat szezonális és periodikus fluktuációjáról, valamint a hazai és nemzetközi piacok minőségi szabványairól. Ezen adatok, valamint ezek megfelelő elemzése által a piaci szereplők segítséget kapnak a piacokhoz való hatékony alkalmazkodáshoz.
- Egy hosszú távon működtetett PIR révén a hazai és a nemzetközi piacok valószínűsíthető alakulására vonatkozóan olyan alapos ismeretekre lehet szert tenni, amelyek lehetővé teszik majd a piac alakulásának jobb megértését és elemzését.
- Elősegíti a meglévő források hatékonyabb kihelyezését, az informáltság a piacról a tranzakciós költségek csökkentése révén mérsékli a kockázatot.
- A PIR Magyarországon különösen fontos azért, mert még az emberek tudatában is meg kell valósulnia az államilag irányított piaci rendszerről a liberalizált piaci rendszerre való átállásnak.
- Az új minőségi szabványok és osztályozási rendszerek bevezetése könnyebben megy ott, ahol már létezik egy jól megalapozott PIR. Egy ilyen rendszer hozzájárulhat továbbá a kereskedelmi korlátok csökkentéséhez és a megfelelő verseny kialakulásához.
- Végezetül, de nem utolsó sorban a PIR „időben riasztó rendszer” szerepét is betöltheti, mivel jelzi a várható piaci zavarokat.

Magyarországon a médiumokon keresztül széles kör számára elérhető Piaci Árinformációs Rendszer (PÁIR)³¹ az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetben működik. (3. ábra) Két alrendszerből áll³²:

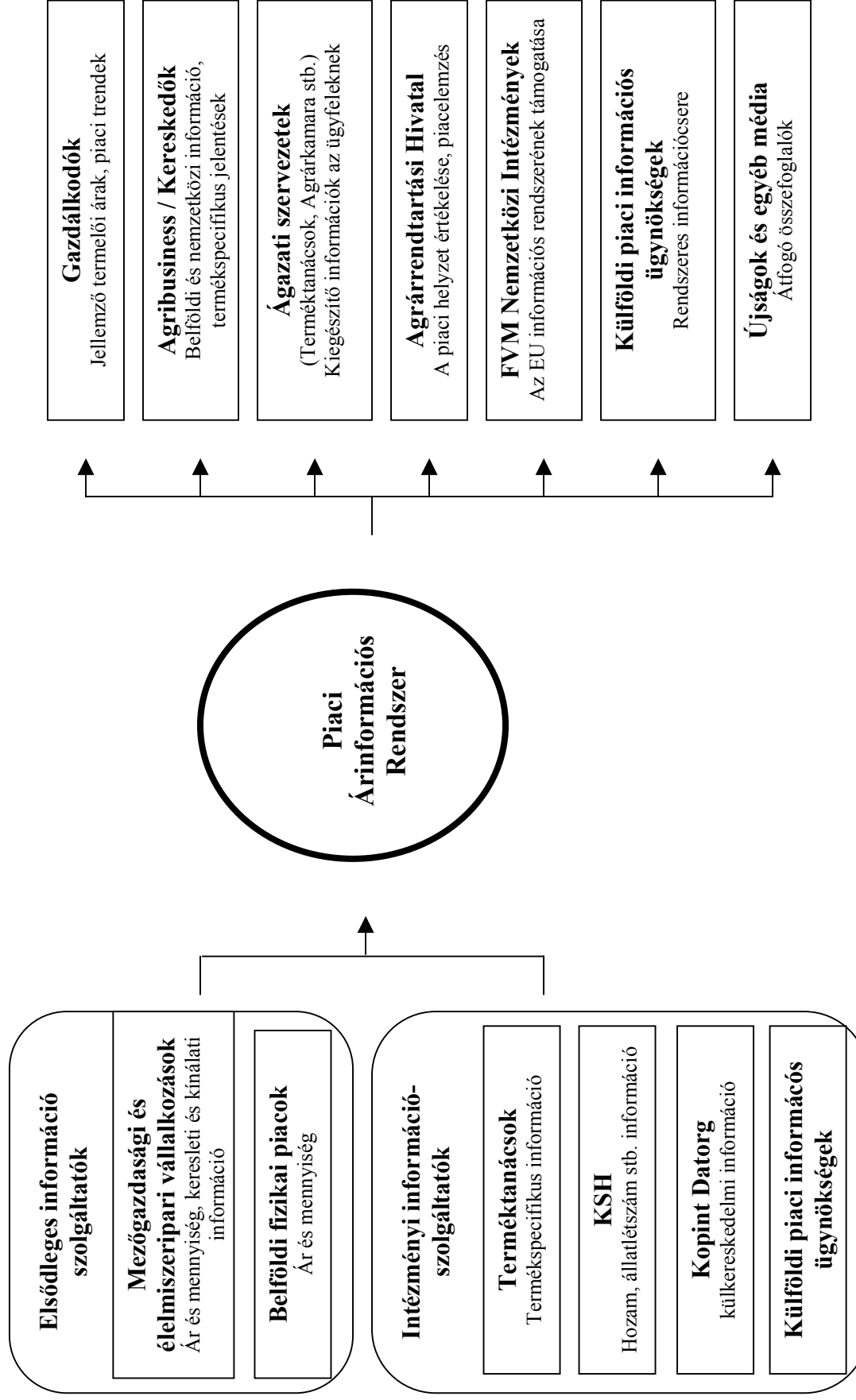
- árinformációs alrendszer
- árelőrejelző alrendszer

³¹ Szeretném hangsúlyozni, hogy az AKII rendszere esetében nem lehet átfogó Piaci Információs Rendszerről (PIR) beszélni, mivel az nem fedi le annak valamennyi kritériumát.

³² Korábban az AKII kísérletet tett egy keres-kínál modul rendszerbe építésére is. Ennek keretében a termelők és a felvásárlók a hagyományos piacok megkerülésével, számítógépen teremthettek kapcsolatot egymással. A keres-kínál alrendszer technikailag ki is épült, mégsem volt sikeres. Ennek okát abban látom, hogy a mezőgazdasági, – különösképpen pedig a zöldség-gyümölcs – termékek esetében a fizikai megjelenésnek is nagy szerepe van a kereskedelemben. Azoknál a termékeknél pedig (gabona- és húsfélék), ahol a szabványok pontosan meghatározzák és definiálják a termék minőségét, az árutőzsde hatékonyabban és elfogadottabban tölti be a piaci közvetítő szerepet.

Az információs rendszer főbb célcsoportjai, információi és jellemzői a következők:

- Az elmúlt években végrehajtott PHARE koordinációban megvalósított fejlesztés eredményeként kiépült egy, a termékpálya szereplőinek tájékoztatását célzó Piaci Árinformációs Rendszer az alábbi ágazatokra:
 - Élőállat és hús;
 - Tej- és tejtermék;
 - Gabona (búza, kukorica, árpa);
 - Zöldség-gyümölcs (a nagybani és a fogyasztói piacokon található szezonális termékek);
 - Burgonya;
 - Cukor;
 - Napraforgómag;
 - Baromfi (csirke, pulyka, vízi szárnyasok);
 - Alma;
 - Hagyma.

3. ábra: A Piaci Árinformációs Rendszer adatforrásai és a rendszer felhasználói

- A felsorolt termékkörre vonatkozóan a Piaci Árinformációs Rendszer adatgyűjtése, -feldolgozása és -terjesztése az alábbiakkal jellemezhető:
 - A gabona, a hús, a tej és a baromfi termékpályák piaci megfigyelése ZMP típusú, amelynek az a lényege, hogy az adatszolgáltatói kör elsősorban a feldolgozókra épül a piaci szereplők közül. Az adatszolgáltatói kör úgy került kiválasztásra, hogy a gyűjtött információk régiónként és országosan is reprezentatívak legyenek a mezőgazdasági termékek felvásárlása és az egyes késztermékek mennyisége szempontjából is. A rendszer valamennyi részpiac ár- és mennyiségi információit gyűjti hetente, majd a szervezetsoros adatokból régiónkénti és országos átlagokat készít. A szervezetsoros információk a feldolgozás után törlésre kerülnek, az egyéni adatok védelme érdekében. Az információk gyűjtése telefonon történik. A piaci szereplőkkel való közvetlen kapcsolattartás lehetőséget ad arra, hogy a számszerű adatok, a piaci folyamatok követéséhez nélkülözhetetlen verbális információkkal is bővüljenek.
 - A napraforgómag és a cukorrépa adatszolgáltatói körét elsősorban a mezőgazdasági termelők jelentik, ugyanis az e termékekre épülő termékpályák feldolgozó szakasza monopolizált, vagy néhány szereplős. A piaci árak megfigyelése a betakarítási időszakban heti, az év többi részében havi gyakoriságú. A cukor értékesítési árának megfigyelése negyedévenként történik.
 - A kertészeti termékek és a burgonya piaci árának megfigyelése 29 piacon történik, – ebből 23 fogyasztói, 6 pedig nagybani piac, – amelyek reprezentálják a hazai kertészeti termékek piaci árait. A termékek piaci megfigyelése kiterjed a piacokon megjelenő valamennyi termék piaci árára, ugyanakkor a vizsgálatba vont termékkör az év során az idénynek megfelelően változik. Az alma és hagyma termékek esetében a piaci árak követése már a fajta megjelölésével történik valamennyi megfigyelt piacon és az adatszolgáltatói körbe vont termelőknél egyaránt.
 - A zöldség-gyümölcs termékekre vonatkozóan, a ZMP szervezésében nyolc német nagybani, és a milánói piacról érkeznek rendszeresen kötési árak. Ugyancsak a ZMP irányításával működik a közép-kelet európai országok közötti, azonos tartalmú információk kéthetente történő cseréje. Több nyugat- és kelet-európai piaci információs rendszerrel való együttműködés – pl. a francia SNM-el – alapján kerül sor az információk cseréjére, ami lehetővé teszi az ezen országok piaci folyamatairól való tájékozódást is.
- Mivel PÁIR célcsoportjai – mint már bemutattam – meglehetősen széles kört fednek le, az információk terjesztésénél is törekedni kell a többirányú elérhetőségre. Ezért valamennyi megfigyelt termékpálya hazai- és fontosabb külpiai információi, a jelentősebb piaci zavarokat feltáró rövid elemzések, kínálati- és árprognózisok, valamint egyéb háttér-információk a kéthetente megjelenő bulletinokban, és más médiumokban – MTV teletex szolgálatában (570. oldal), az interneten (www.akii.hu), a kormányzat felé az intraneten, valamint különböző napi és hetilapokban (Magyar Mezőgazdaság, Kertészet és Szőlészet, Népszabadság, Magyar Nemzet stb.) – kerülnek terjesztésre.
- A Piaci Árinformációs Rendszer részeként működik a sertésállományra vonatkozó előrejelző rendszer. A prognózisok készítéséhez számítógépes program készült, ami a KSH négyhavonta megjelenő tényadatai mellett figyelembe veszi a tenyésztés technikai-technológiai paramétereit, valamint a piaci folyamatok alakulását is.

A PÁIR keretei közt folyó adatgyűjtés azonban önmagában csak szűk keretek közt elégítheti ki a termékpálya bármely szakaszában döntést hozók, valamint a kormányzat piaci információs igényeit. Ezért lényeges, hogy a rendszert működtetők a közvetlen információk mellett rendelkezzenek a piaci folyamatokat közvetetten jellemző információkkal is. A Piaci Árinformációs Rendszer esetében ez részben a rendszert működtető intézeten belülről, részben más intézményekből származnak. Az AKII-n belülről származó kiegészítő információk a következők:

- vetésterület (október, november, és március);
- tőzsdei árak (a Budapesti Árutőzsde és néhány nemzetközi tőzsde árai hetente);
- termékszintű költség, -jövedelem (évente, a követő év mérlegzárása után 2-3 hónappal);
- feldolgozás, feldolgozott termékek készletei (árumérleg, negyedévenként a 9 főn felüli élelmiszeripari szervezetektől, 2-3 hónapos késéssel);
- belföldi értékesítés (árumérleg, negyedévenként a 9 fő foglalkoztatottat meghaladó élelmiszeripari szervezetektől, 2-3 hónapos késéssel);
- vágási statisztikák (havonta, valamennyi engedélyezett hús- és halfeldolgozás szakágazatba sorolt gazdálkodó szervezetektől).

Az élelmiszergazdaság piaci tevékenységét bemutató információk zöme az AKII mellett a KSH-ból, a Kopint-Datorg-tól és az Agrárrendtartási Hivataltól (ARH) származik (illetve származott).³³ A főbb termékpályák részpiacaival kapcsolatban rendelkezésre álló egyéb információkat – a forrás és a hozzáférés időpontjának megjelölésével – az 5. táblázat tartalmazza.

³³ A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) keretei közt működő ARH saját adatgyűjtést nem végez. A 2003 áprilisáig hatályos törvény előírásaiból adódóan fokozottan támaszkodott a terméktanácsoktól gyűjtött, piaccal kapcsolatos információkra. Ennek értelmében az ARH évente szerződést kötött a terméktanácsokkal, és meghatározta a szükséges információknak a körét, valamint az adatközlés gyakoriságát. Az agrárpiaci rendtartásról szóló 2003. évi törvény megszüntette a terméktanácsoknak ezt a kiemelt adatközlő szerepét.

5. táblázat:

A főbb termékpályák részpiacaival kapcsolatos kiegészítő információk

Információ tartalma	Ki gyűjti?	Hozzáférés
termésbecslés	FM Megyei Hivatalok	termékenként különböző időpontokban közzétéve, folyamatos
átlagtermés, összes termés	KSH	előzetes: betakarítás után 2-3 hónappal, végleges: következő év első negyedév
állatlétszám	KSH	fajok szerint eltérően, évente többször.
tehénállomány, értékesített tehéntej	ARH	évente január 31.-én negyedéves bontásban, és negyedévente a tárgy hónapot követő hónap 15.-én
felvásárlás	KSH	havonta mennyiségi és ár adatok, 2-3 hónapos késéssel
export-import	Kopint-Datorg	havonta mennyiség, érték és határparitásos ár, 1-2 hónap késéssel
készletek	KSH	mezőgazdasági termékmérlegek évente, 8-10 havi késéssel
	ARH	termékenként változó gyakorisággal, a tárgy hónapot követő hó 25.-én
vágósertés piaci felvásárlási átlagárak	ARH	hetente
belföldi kereskedelmi árak	ARH	havonta, illetve árváltozáskor
fogyasztói árak	KSH	évente fogyasztói ár, havonta fogyasztói árindex
egy főre jutó fogyasztás	KSH	évente, egy éves késéssel

A főbb problémák és akadályozó tényezők jó részének megléte véleményem szerint abból adódik, hogy Magyarországon még mindig jellemző a piaci információ fogalmának, a piaci információs rendszerrel kapcsolatos elvárásoknak, illetve a célcsoportoknak a tisztázatlansága. Az AKII-nál működő Piaci Árinformációs Rendszer közel sem fedi le az ágazat valamennyi szegmensét, és a minőség szerinti kategorizálás bizonytalanságai, illetve hiányosságai némely esetben nehezítik az adatok hasznosítását. A más szervezeteknél meglévő piaci információk is hasonló gondokkal küzdenek, de itt még jelentkezhet az a probléma is, hogy a termelőket képviselő szervezeteknek érdekük fűződik az információ tartalmához. A részletes problémák és akadályozó tényezők a következőkben foglalhatók össze:

- A rendszer meglévő elemeinél az adatgyűjtés javításra szorul. Erősíteni kell az adatgyűjtés közgazdasági megalapozottságát, jobban figyelemmel kell lenni az EU minőségi szabványaira.
- A gabona-, tej- és marhahús esetében nem működik prognosztikai blokk, a termékmérlegekre vonatkozó előrejelzésre pedig még próbálkozások sincsenek.
- Hiányos a külpiacokról az adatszolgáltatás, szűk azoknak a tőzsdéknek a köre, ahonnan közvetlen információval állnak rendelkezésre.

- A rendszer – bár összességében megfelel a magyarországi termelők igényeinek – egyes részterületeken még nem tesz eleget azoknak a kívánalmaknak, amelyeket Brüsszel fog támasztani a csatlakozni szándékozó országok piaci információs rendszerével, illetve statisztikájával szemben.
- A PÁIR zöldség-gyümölcs alrendszere mind a mai napig nem tudja megoldani az árakhoz tartozó mennyiségi információk figyelését, ezért a fizikai piacokon gyűjtött árak alapján nincs mód termékenkénti országos átlagárak kiszámítására. A fizikai piacokon gyűjtött árak csak egy adott időpontra és egy adott piacra vonatkozóan képesek a különféle zöldség-gyümölcs termékek árait leképezni. Emellett az árak tartalma jelenleg heterogén (általában nincs fajta, méret, osztály megjelölés), a különféle piacok adatai csak fenntartásokkal hasonlíthatók össze.
- A terméktanácsok nagyon hiányosan és egyenetlen színvonalon tudnak (tudtak) csak megfelelni adatközlési kötelezettségüknek. Gondot okoz az is, hogy nincs egy egységes tartalmi definíció az adatközlést előíró megállapodások mögött, így sok esetben azonos fogalmakon nem mindig ugyanazt értik az adatszolgáltatók. A beérkező adatok is kevésbé operatívak, mintegy hónapos késéssel követik a tényidőszakot. Az adatok használhatóságát a teljes körűség hiánya, a bizonytalan reprezentativitás és az adatszolgáltatói kör összetételének változékonysága kedvezőtlenül befolyásolja.
- Nincs megfelelő kapcsolat a működő Piaci Árinformációs Rendszer és a statisztika között. Véleményem szerint naprakész ár- és mennyiségi adatokból (azaz a piaci árinformációkból) képezhetők lennének statisztikai idősorok, amelyek tudományos vagy gyakorlati célra is használhatók. Ugyanakkor a KSH 140-150 fizikai piacra kiterjedő ármegfigyelése nem hasznosulhat operatív piaci információként, mivel a KSH adatgyűjtés nem részletezi a fajtát, a minőséget, valamint a minimum és maximum árat.
- Általában a KSH adatok legjobb esetben is 2-3 hónap átfutási idővel kerülnek közlésre, ezért a piaci folyamatok naprakész követését nem teszik lehetővé. Elsősorban múltlelemzések, trendek és előrejelzések készítésére alkalmasak.
- Hiányzik a piaci szereplők együttműködési készsége, bizalmatlanok minden olyan megkereséssel szemben, amely bármiféle önkéntes adatszolgáltatásra kéri fel őket.

Az eddig leírtakból reményeim szerint kitűnt, hogy Magyarországon jelenleg a csatlakozás után kötelező jelleggel az EU-ba továbbítandó piaci információk különféle szervezetekben találhatók.³⁴ Ezért ítélem fontos kérdésnek, hogy az elkövetkező időszakban hogyan lehetne az Európai Bizottságnak és más felhasználóknak piaci információkat szállító szervezeteket egyrészt egymáshoz, másrészt a mezőgazdasági közigazgatási intézményi keretekbe integrálni. Elvileg két megoldás létezik. Az egyik lehetőség a jelenlegi intézményi keretek fenntartása, de ekkor is felmerül az a kérdés, hogy a szóba jöhető szervezetek közül melyik koordinálja az összes piaci információt, és tartja Brüsszellel a kapcsolatot. A másik lehetőség, hogy a Piaci Információs Rendszer működéséért jelenleg felelős intézményeket egy szervezetbe vonnák össze.³⁵

Ennek a kérdésnek ma már csak elvi jelentősége van, mert az elmúlt hónapokban olyan kormányzati döntés született, amely az első megoldást választotta. Ez a határozat – bár a mellette

³⁴ Az Unió felkészülés során jött létre például az Agrárintervenciók Központ (AIK) is, amely – vagy jogutódja – a csatlakozás után a piac működtetésével kapcsolatos feladatok végrehajtásáért lesz felelős, és működése közben egy sor, brüsszeli kötelezettség alá eső piaci információ birtokába jut (intervenció stb.).

³⁵ Ezt a megoldást választották Ausztriában, ahol önálló intézményt hoztak létre – Agrarmarkt Austria (AMA) –, amelynek fő megbízatása az EU Közös Agrárpolitikájának ausztriai megvalósítása volt. Az intézmény ezzel párhuzamosan a KAP-al kapcsolatos Alapok Kifizető Ügynöksége is, azonkívül intervenciók ügynökség is, valamint eleget tesz az EU valamennyi piaci információs igényének.

szóló érvek többsége miatt támogatható³⁶ – több további kérdést vet fel, amelyekre mielőbb választ kell adni. Egyrészt garantálni kellene a piaci információk gyűjtésében résztvevő szervezetek harmonikus együttműködését, mert csak így képzelhető el az EU-s kötelezettségek zavartalan ellátása. Másrészt tisztázni kellene az egyes részterületeken a brüsszeli adatszolgáltatás felelősségi kérdéseit, mivel ez még nem egyértelmű. Véleményem szerint a jelenlegi Agrárintervenciós Központ jogutódjának kellene rendelkeznie azzal a jogosítvánnyal, hogy koordinálja az adatszolgáltatást, és átfogó felelősséget viseljen a Piaci Információs Rendszer működéséért. A Piaci Árinformációs Rendszert működtető, és a brüsszeli árinformációs szolgáltatást végző AKII felelőssége megmaradna, de ez az AIK által koordinálva jutna érvényre.

A szervezeti kérdések mellett a jogi keretek is döntő szerepet játszanak a rendszer hatékony működésében és ezen a területen is komolyak a feladataink. Magyarországon a PIR törvényi háttérét egészen az elmúlt napokig meglehetősen megalapozatlannak, labilisnak kellett tekintenünk, különösen az EU-szintű, mára már jól működő törvényi és intézményi keretrendszerhez viszonyítva.³⁷ A törvényi keretek tekintetében a jogászok két szintet különböztetnek meg: az általánosat és a speciálisat. Az általános szint biztosítja a PIR működését, a speciális szint pedig a konkrét adatgyűjtést, adatfeldolgozást és adattovábbítást szabályozza.

Az általános szinttel kapcsolatban Magyarországon megállapítható, hogy ma már az agrárrendtartásról szóló 2003. évi törvény biztosítja a lehetőséget és a kereteket egy megbízható EU szintű PIR kialakításához.

A speciális jogi szinten azonban még szinte semmi sem történt, pedig a fontosabb piacok esetében – az EU tagállamokhoz hasonlóan – széleskörű szabályozást kell bevezetni. Ebben ki kell térni a konkrét részletekre is, – például a PIR keretében végzett adatgyűjtés-, feldolgozás módszertanára és az adatterjesztésre. Magyarország esetében el kell dönteni, hogy egyetlen szabályozás vonatkozzon egységesen valamennyi termékcsoporthoz, vagy a különböző termékcsoporthoz külön-külön szabályzatok készüljenek. Véleményem szerint érdemesebb kezdetben termékről-termékre haladni. Később aztán a termékalapú jogszabályokat szükség esetén össze lehet vonni egy átfogó rendeletben, vagy akár törvényben.

A Piaci Információs Rendszer – és ennek részeként a Piaci Árinformációs Rendszer – fejlesztésére ható tényezők közül nem véletlenül említettem az első helyen az intézményrendszert és a jogi kereteket. Ezeket tartom ugyanis döntő befolyásúnak a jövőt illetően. Ez a prioritás ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy el lehet hanyagolni azokat a rendszerfejlesztési részfeladatokat, amelyeket a csatlakozásig még meg kell oldani a PIR EU-konform működése érdekében. Ezek közül a legfontosabbakat a következőkben foglalom össze:

- A PÁIR által megfigyelt termékkörre vonatkozó árinformációs rendszer lényegében kiépült (a zöldség-gyümölcs termékpálya kivételével). A reprezentativitás javítása

³⁶ Az egy szervezet keretei közt történő PIR működtetést az indokolta volna, hogy az AIK-nak mint kifizető ügynökségnek alapvető szüksége van a piaci árak folyamatos ismeretére. Ilyen értelemben elképzelhető az is, hogy az AIK az árfigyelő rendszer működtetését maga végzi. Ez a lehetőség végül azért került elutasításra, mert ez a megoldás szétválasztaná a közhasznú és a brüsszeli árfigyelő rendszert, ami párhuzamosságokhoz vezetne, és a rendszer működtetésének költségeit is indokolatlanul megnövelné. Ha mindkét rendszer (közhasznú és brüsszeli) az AIK-ba került volna áthelyezésre, a közhasznú rendszer a nem megfelelő „hivatali” közegben, illetve a közhasznú rendszer működtetéséhez szükséges egyéb informatikai forrásoktól való elszakítottág következtében elsorvadna.

³⁷ A disszertáció írásakor fogadta el a magyar parlament az új, agrárrendtartásról szóló törvényt, amely már biztosítja a Piaci Információs Rendszer működésének törvényi háttérét. A zavartalan működéshez ugyanakkor még miniszteri rendeletek szükségesek. Ezért a közeljövőben a Piaci Árinformációs Rendszer fejlesztésének törvényi alapja továbbra is az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) lehet.

azonban folyamatos feladat a jövőben is.³⁸ Ehhez szorosan kapcsolódva, statisztikai adatokkal megalapozva, meg kellene határozni az egyes termékpályák reprezentatív piacait, hogy a reprezentativitás bizonyítható és kontrolálható legyen.

- Ki kell bővíteni a PÁIR-t néhány eddig meg nem figyelt termékkel, amelyekkel kapcsolatban a brüsszeli adatszolgáltatás kötelező (pl. bor).
- A zöldség-gyümölcs termékpálya árinformációs rendszere ma még csak részben alkalmas a közhasznúság legfontosabb címzettjeinek, a termelőknek a korrekt tájékoztatására, és a brüsszeli igényeket sem tudja kielégíteni. Ezért e rendszerem vonatkozásában sürgősen meg kell oldani az alábbiakat:
 - A brüsszeli jogszabályban³⁹ megnevezett termékek meghatározott fajtájára és méretkategóriájára vonatkozóan kell az árat gyűjteni a kiszérés megnevezésével. Fel kell készülni arra, hogy a vonatkozó jogszabály a piaci árak és az ehhez kapcsolódó mennyiségek napi figyelését rendeli el. Brüsszelbe a tárgyhét átlagárát kell megküldeni termékenként, ezen belül fajtánként és a méret megjelölésével.
 - A friss fogyasztású zöldség-gyümölcs forgalomnak mintegy 40 %-a bonyolódik a nagybani piacokon. Ezért ez jelenti a reprezentatív piacot, itt kell szervezni elsősorban az árfigyelést. Ugyanakkor fel kell készülni arra is, hogy a jövőben a TЭСZ-ek is reprezentatív piacokká válhatnak, és az EU-s követelményeknek megfelelő árak begyűjtésére itt is mód nyílt.
 - Az import zöldség-gyümölcs termékek napi árának követése – a mennyiség megjelölésével – Magyarországon még nem alakult ki. Mivel az import termékek több mint 70 %-a a Nagykovácsi úti nagybani piacon jelenik meg, erre a piacra lehetne építeni a jogszabályban felsorolt termékek napi import árainak gyűjtését. Ez a feladat megköveteli a piacon rendszeresen megjelenő importőrök ismeretét. A jogszabályból tudott, hogy az import termékek belépési árát kell Brüsszelbe elküldeni. A piacon gyűjtött kereskedelmi árból ez bizonyos százalékos érték levonása után kapható meg. Ennek a módszerét Magyarországon is mielőbb a gyakorlatban kellene alkalmazni.
- Hosszabb távon célszerű lenne a PÁIR keretei közt kialakítani egy közhasznú mezőgazdasági termelőeszköz-kereskedelmi árfigyelő rendszert.
- Erősíteni kell a PÁIR előrejelző rendszerét. A jelenleg jól működő sertésállomány előrejelző rendszert ki kell terjeszteni a rendszeres árprognózisokra, értve a kiterjesztés alatt a gabona-, a tej- és a hús termékpálya prognózisokat is. A KSH-val együttműködve kísérletet kell tenni termékmérleg előrejelzések módszertani megalapozására és a rendszeres gyakorlati számításokra. Ezek felhasználásával a bulletinekben a piacok alakulásának előrejelzését tartalmazó fontos piaci elemzések is helyt kaphatnak majd.
- A Piaci Információs Rendszer részekén, – termékektől függő gyakorisággal – adatgyűjtést kell szervezni a tárolt termékek mennyiségére, minőségére (adott esetben a tárolás időtartamára) vonatkozóan. Rendelkezni kell a tárolási helyek címeivel és az ehhez kapcsolódó mennyiségekkel.
- Napi rendszerességgel kell információkkal rendelkezni az export- és importengedélykérelmekről és az engedélyek kiadásáról.
- Termékektől függő gyakorisággal kell mennyiségi információval rendelkezni azokról a termékekről, amelyekre támogatási kérelmet nyújtottak be.

³⁸ Célszerű lenne a reprezentativitásnak olyan szintre emelése, hogy az output információk az EU statisztikai árinformációs igényeit is kielégíthessék a későbbiekben.

³⁹ A zöldség-gyümölcs szektor termelői árjelentéseit az 1997. Április 16-ai 659/97. számú EC Rendelet szabályozza.

- Termékpálya-specifikus információs igények kielégítése (pl. Kazein felhasználás a sajtgyártásban).
- A jelenleginél megbízhatóbb termésbecslések készítése.
- A KSH szervezeti keretei közt a jogszabályi háttér megteremtésével monitoring rendszer elvei szerint meg kell szervezni a termékmérlegek és a készletek nyomon követését. A rendszernek legalább kéthetente képesnek kell lennie az aktuális készletinformációk Brüsszel felé történő továbbítására.
- Végül el kellene érni, hogy a külkereskedelmi forgalom nyomon követését lehetővé tevő külkereskedelmi statisztika (vámstatisztika) a tárgyhónapot követő 8 napon belül minden irányú lekérdezésre alkalmas módon álljon a Piaci Információs Rendszer rendelkezésére.

5.3. A Tesztüzemi Rendszer

Az agrárágazat ökonómiai-, pénzügyi- és jövedelem-elemzését lehetővé tevő információk különös jelentőséggel bírnak, és ez az a terület ahol a leginkább ellentmondásosak napjainkban a rendelkezésünkre álló adatok. Az APEH adatbázis – amely ma már az adóbevallások és nem a mérlegfeldolgozás alapján készül – számtalan bizonytalansági tényezőt rejt magában. Ez nem elsősorban az adatfeldolgozás problematikájából, sokkal inkább az alapadatoknak – tehát maguknak az adóbevallásoknak – a megbízhatatlanságából adódik. Az adóbevallásra kötelezett, könyvvitelt vezető vállalkozásoknak ugyanis számtalan lehetőségük adódik jövedelmeik „elrejtésére” az adózás elkerülése- vagy minimalizálása érdekében, ami a valós pénzügyi folyamatokat alig tükröző adatbázis létrejöttét vonja maga után. A KSH-nak nincs lehetősége pénzügyi adatgyűjtésre, következésképpen egyes – ilyen típusú adatokat igénylő – rendszereinél (pl. Mezőgazdasági Számlák Rendszere) kénytelen ezekre építeni, illetve ezek korrekciójával élni.

Ugyanakkor a gazdaságpolitikai kezdeményezések-, illetve az ezekből következő döntések megalapozásához, a döntések hatásainak felülvizsgálatához a kormányzatnak – az EU csatlakozás után pedig a brüsszeli apparátusnak is – szüksége van adatokra a gazdaságok pénzügyi helyzetéről, jövedelmének szintjéről. Ezt a hiányt hivatott pótolni a Tesztüzemi Rendszer⁴⁰, amelynek kialakítása az uniós harmonizáció jegyében 1995-ben kezdődött Magyarországon.

A Tesztüzemi Rendszer lényegét Poppe és munkatársai a következőkben foglalták össze (Poppe et al. 1999): A Közös Agrárpolitika kialakításához szükséges információk biztosítása céljából az Unió tagországai egy reprezentatív adatgyűjtésre épülő üzemgazdasági információs rendszert működtetnek. A tagországok számára kötelező az adatszolgáltatás az Európai Bizottság részére. A meghatározott szempontok szerint kiválasztott üzemek önkéntesen csatlakoznak a hálózathoz, egységes könyvelést vezetnek, s adataikat – az adatvédelemre vonatkozó előírások szigorú betartása mellett – agrárpolitikai célokra rendelkezésre bocsátják. A tagországok nemzeti adatgyűjtései az adott ország sajátos igényeinek megfelelően az adattartalom tekintetében általában bővebbek a brüsszeli rendszerénél.

Hazánkban – a statisztika mellett – ez az az információs rendszer, amelyről viszonylag a legtöbb szakirodalom áll rendelkezésünkre mind hazai mind pedig nemzetközi forrásból. Ezek közül – a már fentebb hivatkozott tanulmányon kívül – a következők foglalkoztak részletesebben

⁴⁰ A Tesztüzemi Rendszer elnevezés hazánkban a német szóhasználat alapján terjedt el. Az Európai Unióban általában a Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat definíció az elterjedt, ami az angol Farm Accountancy Data Network (FADN), illetve a francia Réseau d' information comptable agricole (RICA) elnevezésből adódik.

a Tesztüzemi Rendszer kérdéskörével: Kovács és Keszthelyi 1998; Vajna 2000; Farm Accountancy Data Network 1989.

5.3.1. Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat az Európai Unióban

A Tesztüzemi Rendszer hosszú múltra tekint vissza az Európai Unió tagállamaiban, amely egyben azt is jelenti, hogy működése során többször módosításra került sor. A módosításokat a rendszer változó feltételekhez történő alkalmazkodása, valamint a hibák kiküszöbölése indokolta. (Vajna 2000). A hálózat további vizsgálata és javítása napjaink kutatási témáit is képezi az EU tagországaiban külön-külön, és együtt is.⁴¹

A Tesztüzemi Rendszer működtetése igen bonyolult feladat, amelyet a 4. ábra foglal össze.⁴² Ebből látható, hogy a rendszer három szinten működik: regionálisan, állami szinten és az Európai Unió szintjén is, ami a szupranacionális szintet jelenti. A mezőgazdasági üzemeknél folyó adatgyűjtés eredményeként mind a három szinten létrehoznak adatbázisokat, azokat bonyolult ellenőrzési programokkal konzisztencia-vizsgálatoknak vetik alá, míg alapját képezheti egy-egy, a Miniszterek Tanácsában hozott agrárpolitikai-, szabályozási döntésnek. A rendszer outputját jelenti a nemzeti és az EU szintjén is évente elkészülő éves jelentés a mezőgazdaság helyzetéről.

Ahhoz, hogy az adatok pontosak legyenek, s visszatükrözzék azt a sokszínűséget, amely az EU mezőgazdaságára jellemző, a reprezentatív adatgyűjtést nagyon gondosan meg kell tervezni és kivitelezni. Például a Bizottságnak ügyelnie kell arra, hogy a minta egyaránt reprezentálja a különböző üzemméreteket, gazdaságtípusokat és tevékenységeket is. A használt mutatóknak – pl. nettó vállalkozási eredmény, cash-flow – ugyanazon jelentéssel kell bírniuk valamennyi tagállamban. Minden adatot, amely a bizottság elé kerül, szisztematikusan és szigorúan ellenőrizni kell.

Ezen elvek alapján fejlesztette ki a Bizottság a Tesztüzemi Rendszert, amely a reprezentatív adatfelvételezések harmonikus rendszere. Pontosan meghatározott mutatókra, gondosan kimunkált módszerre és többszöri ellenőrzési eljárásra támaszkodik.

⁴¹ Az elmúlt időszakban például komoly vitát váltott ki a Tesztüzemi Rendszer kiterjesztésének kérdése. Nevezetesen arról van szó, hogy a rendszer keretében megfigyelt (farm)gazdaság magába foglalja e család egyéb forrásból származó jövedelmeit is, vagy csak a mezőgazdálkodással kapcsolatosakat.

⁴² A bemutatott ábrán Zilahi-Szabó német mintán vázolta fel az EU tesztüzemi rendszerének szervezeti sémáját. Ez annyiban egyedi, hogy a regionális szinten a könyvelőirodákat találjuk, mint az üzemi adatlapokat összegyűjtő, feldolgozó és továbbító szervezeteket. A tagállamok többségében nem ez a „séma” működik, de jellemző megoldást nem lehet felvázolni. Ahány ország, szinte annyiféle megoldás. Írországból például szaktanácsadó szervezet található a könyvelőiroda helyén, míg Angliában egyetemek látják el ezt a feladatot.

4. ábra helye külön kell berakni!

A hálózatban való közreműködés önkéntes alapon történik. Annak érdekében azonban, hogy a kiválasztás messzemenően reprezentatív legyen, az egyes üzemek kiválasztása egy szakértőkből álló bizottság által készített kiválasztási terv alapján valósul meg. A rendszerrel kapcsolatos jogszabályok többek között előírják, hogy az egyes üzemekre vonatkozó adatokat, amelyek a Bizottsághoz eljutnak, a legnagyobb titoktartás mellett kell kezelni. Tehát az üzemek egyedi adatai nem kerülhetnek ki a Bizottság Mezőgazdasági Főigazgatóságáról. Csak olyan összesített eredmények – üzemek csoportjáról, regionálisan vagy tagállamokként csoportosított üzemekről – kerülnek publikálásra, amelyek nem teszik lehetővé az üzemekre vonatkozó egyedi információk elkülönítését.

Az adatokat a Bizottság nem közvetlenül gyűjti. Ez minden tagállamban az Összekötő Irodák feladata, amelyek maguk is elvégezhetik a munkát, de megbízhatnak vele más szervezeteket is. Az Összekötő Irodákat a Nemzeti Tesztüzemi Bizottságok irányítják. Brüsszel elismeri azt, hogy az Összekötő Irodáknak az adatgyűjtésből adódóan költségeik merülnek fel. Így meghatározott összeget fizet az Összekötő Irodáknak azért, hogy a tagállamok adatait a Bizottság által kívánt formába öntsék.

A Tesztüzemi Rendszer felmérése lefed minden az üzemekben folytatott mezőgazdasági tevékenységet. Sőt egyes, nem az ágazat keretei közé tartozó tevékenységről is gyűjt adatokat (pl. falusi túrizmus, erdészet).

A reprezentatív adatgyűjtés megvalósításánál kulcsszerepet tölt be a kiválasztási terv, amelynek elkészítéséhez viszont ismerni kell az „alapsokaságot”, azaz a megfigyelésbe bevont gazdasági egységek összességét. A Bizottság pragmatikus szempontok szerint határozza meg a Tesztüzemi Rendszer megfigyelési körét. Így a vizsgálatba csak a fő munkaidőben vezetett üzemek kerülnek be. Főmunkaidős üzemnek az minősül, amely elég nagy ahhoz, hogy a gazdálkodó tevékenységének nagyobb hányadát itt folytassa, s elég jövedelem biztosítható innen a család megélhetéséhez. Az alapsokaságról a nemzeti statisztikai hivatalok gazdaságszerkezeti összeírásai szolgáltatnak információkat. (Kovács és Keszthelyi 1998)

A Tesztüzemi Rendszer keretében megfigyelt gazdaságok között nagy eltérések tapasztalhatók, ezért van szükség a gazdaságok osztályozására, amely földrajzi fekvésük, gazdasági méretük és gazdálkodási típusuk alapján történik. A tipologizálás kérdéseivel a Statisztikával foglalkozó fejezet 5.1.1. alfejezetében foglalkoztam, így erre a tesztüzemekkel kapcsolatban már nem térek ki.

Az adatgyűjtés megkezdése előtt a tagországok kötelesek elkészíteni és a Bizottság elé jóváhagyásra felterjeszteni kiválasztási tervüket, és később beszámolni arról, hogy a kiválasztási terv végrehajtása milyen mértékben sikerült. Ugyancsak el kell fogadtatni az EU bizottsággal az alsó mérethatárokat. Ennek meghatározásánál egyrészt a rentábilis üzemméretet, másrészt a „lefedettségi követelményt” kell figyelembe venni. Ez utóbbi azt mondja ki, hogy a megfigyelés körébe tartozó gazdaságok fedjék le a termelés, a földhasználat, a foglalkoztatottak számának mintegy 90 százalékát. A 6. táblázat bemutatja az Unió tagországaiban érvényes alsó mérethatárakat, valamint azt, hogy a lefedettségi mutatók milyen mértéket érnek el. Mint látható, az üzemszerkezet (a birtok-koncentráció), illetve a gazdasági fejlettség (életszínvonal) függvényében az alsó mérethatárok, illetve a lefedettségi szintek is igen változatosak. (Kovács 2001)

Mint már korábban említettem a Tesztüzemi Rendszer előterében mindennek előtt az agrárpolitikai célú felhasználás áll. Itt évente mind nemzeti szinten, mind pedig az Európai Unió szintjén végrehajtják az eredmények átfogó elemzését. Az eredmények fontos segítséget jelentenek a döntéshozatalban a kormányok és a parlamentek munkája során.

6. táblázat

Mérethatárok és lefedettség uniós tagországonként

Tagország	Alsó méret-határ (EUME)	A lefedettség mértéke			
		Üzemszám (%)	SFH (%)	Mg-i terület (%)	Foglalkoztatottak (%)
Hollandia	16	77,9	97,7	94,1	91,9
Belgium	12	67,5	96,8	93,5	86,7
Ausztria	8	41,9	86,6	62,1	64,2
Franciaország	8	65,5	97,5	95,3	89,2
Finnország	8	65,2	94,4	84,6	83,3
Luxemburg	8	69,5	97,2	94,9	86,9
Németország	8	56,8	96,2	93,3	84,6
Svédország	8	47,4	93,3	83,8	78,6
Egy. Királyság		61,2	98,2	88,2	81,5
Anglia, Skócia, Wales	8	-	-	-	-
Észak-Írország	4	-	-	-	-
Dánia	4	79,4	99,7	99,2	98,5
Görögország	2	64,7	94,3	91,7	88,9
Írország	2	87,9	99,3	96,4	92,6
Olaszország	2	53,7	94,6	90,8	79,8
Spanyolország	2	64,3	96,6	88,6	85,1
Portugália	1	78,6	96,6	95,7	86,7

Forrás: Kovács (2001)

A rendszer agrárpolitikai célú hasznosítása 1965-ben kezdődött, de konkrét feladatai az évek során többször módosultak. Legutóbb az 1992-es CAP-reform következtében változott lényegesen. A reform megvalósításához szükséges információs igények a következők voltak:

- a támogatások valamint az árrendszer hatása a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmére, üzemtípus és termőhely adottságok szerinti bontásban;
- az üzemek lehetőségei az új feltételekhez való alkalmazkodásban;
- a reform hatása az üzemek struktúrájára (méret, munkaerő-állomány, lekötött tőke), valamint pénzügyi helyzetükre (rövid- és középtávú kötelezettségek, chash-flow stb.) ;
- a reform általános hatása a mezőgazdaságra (a termelés intenzitásának alakulása, kihatások a természeti környezetre).

A főbb kérdéseket megválaszoló legfontosabb eredményeket és az azokból levezethető végkövetkeztetéseket évente beszámoló jelentésben összegzik és az érdekeltek rendelkezésére bocsátják. A jelentések tartalmazzák

- a hozam és ráfordítás pozíciók,
- a jövedelemviszonyok,
- a vagyon, a saját- és idegentőke, valamint a beruházások alakulását a mezőgazdasági üzemekben. A változások kimutatása differenciáltan történik,
- termelési súlyokra,
- üzemnagyságra,
- jogi formákra,

- régiókra

és sok egyéb osztályozási kritérium szerint. Elemzésre kerülnek azonban a fejlődés okai is, így

- a természetes hozamok és ráfordítások,
- a termelői és termelőeszköz árak,
- az állami támogató intézkedések

alakulása.

Egyes országokban a Tesztüzemi Rendszer eredmények alapján kimutatott mezőgazdasági eredményeket más szak- és gazdasági ágazatok jövedelmeivel összehasonlítják, és így kimutatható a jövedelem-eltérés. Azonban ez a jövedelem-összehasonlítás az utóbbi években veszített jelentőségéből. Egyre inkább terjed az a felfogás, miszerint az emberek helyzete nem ítélné meg kizárólagosan a jövedelmek alapján. Sokkal inkább figyelembe kell venni olyan körülményeket is, mint az adók és szociális járulékok, élettér, munkakörülmények, a munkahely biztonsága, a szociális biztonság, lakáshelyzet stb. A politikai megfontolások szempontjából gyakran nagy jelentőségű a pillanatnyi jövedelemfejlődés is. Ezért sok államban a rendszer eredményeiből adódó előző évi jövedelmek mellett a folyó évi jövedelmek becslését is elvégzik.

Ma már bizonyos adók vagy szociális biztosítási járulékok átlagos értékeit is a tesztüzemi értékelések alapján határozzák meg. Az agrárpolitika egészét tekintve aligha vannak még olyan megfontolások, intézkedések, ahol az itt képződő eredményeket döntési segédeszközként ne használnák fel. Az ex-ante elemzések – tehát valamely intézkedés hatályba lépése előtti elemzések – mellett ex-post elemzéseket is végeznek, valamely intézkedés tényleges hatásainak megállapítására és az esetlegesen szükséges módosítások kezdeményezésére.

Helytelen lenne azonban a Tesztüzemi Rendszer rendkívül értékes információit kizárólag csak agrárpolitikai célokra használni. Az agrárpolitikai feladatok adatbázisa ugyanis alkalmas üzemgazdasági elemzések számára is. A hálózat viszonylag magas ráfordításai különösen akkor térülnek meg, ha az üzemek könyvelési eredményei üzemgazdasági hasznosítást is nyernek, mindenekelőtt az alábbi területeken.

- A gazdálkodó maga is használja a könyvelési eredményeket, az üzem gyenge pontjainak meghatározására. Segédeszközként itt általában a több évi üzemi eredmények összehasonlítása – az úgynevezett vertikális üzemi összehasonlítás – és az eredmények hasonló helyzetű üzemek eredményeivel való összevetés – úgynevezett horizontális üzemi összehasonlítás – szolgál.
- Gyakran különösen értékesek az üzemi összehasonlítások tanácsadókkal való együttműködés keretében. A tanácsadók sokszor olyan munkacsoportokat hoznak létre, amelyekben a hasonló struktúrájú üzemek vezetői közösen vitatják meg könyvelési eredményeiket és lehetőség szerint a javítás módjait is. A tanácsadók azonban a könyvelési eredményekből értékes képet kapnak a könyvelés nélküli üzemek üzemgazdasági tanácsadásáról is.
- A hitelintézetek számára a könyvelési eredmények fontos segítséget nyújtanak a mezőgazdasági üzemeknek szóló hitelekkel való döntésnél. Az eredmények jó képet adnak a gazdaság vezetőjének képességeiről és a gazdaság hitelképességéről.
- A szakmai szövetségek szívesen hivatkoznak a Tesztüzemi Rendszer eredményeire. Ezek segítséget jelentenek a szövetség munkájában, az általuk gyakran végzett tanácsadásban.
- A mezőgazdasággal kapcsolatban álló ipar is használja a rendszerből származó információkat. Mivel a mezőgazdasági beruházások erőteljesen függenek a mindenkori jövedelmi helyzettől, a tesztüzemi eredmények az ipar számára mindenképp az értékesítés-tervezés során nyújtanak támpontot.

- Nem utolsó sorban a tudomány is felhasználja a rendszer eredményeit. Éppen az üzemgazdaságban és az agrárpolitikában van szüksége a tudományos elméletnek a gyakorlati adatokkal való alátámasztásra és ellenőrzésre.

A Tesztüzemi Rendszer általában nem tesz különbséget a nemzeti és az EU célok között, mivel a célkitűzés azonos. A gyakorlati alkalmazás során azonban a nemzeti szinten és az EU szintjén adódnak bizonyos eltérések. Így az EU szintű hálózatnak igen széles körűnek kell lennie, hogy az üzemi struktúrák és termelési irányok sokrétűségét átfogja. Annak érdekében azonban, hogy mégis áttekinthető maradjon, az eredményeket gyakran nem lehet annyira részletezni, hanem csak viszonylag durván tagolni. Ezen kívül figyelembe kell venni, hogy a közlendő adatok jellegére és mennyiségére vonatkozó követelményeknek valamennyi tagállam számára teljesíthetőeknek kell lenniük.

5.3.2. A Tesztüzemi Rendszer Magyarországon

Az előző pontban leírtakból összességében megállapítható, hogy a mezőgazdaság különös helyzetét tekintve egy piacgazdasági orientációjú nemzetgazdaságban a Tesztüzemi Rendszer működése nagy politikai jelentőséggel bír. Ezt az alaptételt általánosan elismerik. A jelölt országok jelenlegi harmonizációs, felkészülési folyamatában is ez a rendszer nyújthat értékes segítséget a szakszerű agrárpolitikai döntésekhez.

Magyarországon – hasonlóan egyes EU tagállamokhoz (pl. Németország) – ez a rendszer képezheti az alapját a mezőgazdasági miniszter parlamenti beszámolási kötelezettségének az ágazat helyzetéről, amelyet az 1997 őszén elfogadott, az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény előír. Ebből adódóan a tesztüzemi hálózat létrehozásának irányába tett lépések megkerülhetetlenek voltak. Ez annál inkább igaz, mivel maguk a gazdaságok, de a mezőgazdasággal kapcsolatban álló szervezetek is, egészen a tudományig egy megalapozott üzemgazdasági adatokkal rendelkező információs rendszerből jelentősen profitálhatnak.

Mindezeknek a felismeréseknek az eredményeként kezdődött meg Magyarországon 1996 évben a Tesztüzemi Rendszer szervezése és beüzemelése.

A magyarországi tesztüzemi hálózat adatrendszerének kialakítása során egyaránt figyelembe kell venni az Európai Bizottságnak a tesztüzemi hálózatra vonatkozó feladat definícióját, valamint a magyar agrárpolitika célkitűzéseit. Ez utóbbiak a már említett, az agrárgazdaságról szóló 1997. évi CXIV. törvény szerint a következők:

- a lakosság élelmiszerkeresletének megfelelő mennyiségben és minőségben történő kielégítése, elsősorban hazai termékekkel;
- a termelés versenyképességének javítása; gazdaságos, exportorientált termelés a kedvező agráradottságok kihasználásával;
- az agrártermelésből élők részére a nemzetgazdaság más ágaihoz viszonyítottan arányos tőke és munkajövedelem biztosítása, és ezáltal hozzájárulás a vidék lakosságmegtartó-képességének javításához; a természeti környezet megőrzése, az agrárgazdaság fenntartható fejlődésének biztosítása;
- az emberi erőforrások fejlesztése; az agrárinnováció segítése;

A tesztüzemi hálózatból nyert információknak – amellet, hogy lefedik a brüsszeli igényeket is – elsősorban a fentiekben vázolt agrárpolitikai célok megvalósítását szolgáló intézkedések meghozatalát és azok folyamatos kontrollját kell biztosítaniuk (természetesen más

egyéb forrásokból származó információkkal együtt). Azokkal értek tehát egyet⁴³, akik szerint a tesztüzemek információszolgáltatásának súlypontjait az alábbi területekre célszerű helyezni:

- A termékek (termelési folyamatok) hazai és nemzetközi versenyképességének alakulása, mindenek előtt a mezőgazdasági termékek előállításához felhasznált természetes ráfordítások, valamint a termelés költségének és jövedelmezőségének bemutatásával.
- Az üzemek méretében és a tulajdoni viszonyokban bekövetkező változások (életképes gazdaságméret, a földtulajdon és a földhasználat kérdései).
- A termelés anyagi műszaki feltételeinek változása (a beruházások alakulása, a termelőkapacitások cseréje, korszerűsítése).
- A termelés és a termelési szerkezet alakulása (a termelés racionális mértékű növelése: a természeti adottságok jobb kihasználását, az üzemi jövedelmek növelését eredményező termelésszerkezeti változások).
- A mezőgazdasági foglalkoztatottság, a munkatermelékenység, a mezőgazdasági jövedelmek alakulása.
- Az agrártámogatások hatása a versenyképességre és a jövedelmezőségre.
- A természeti környezet és a mezőgazdaság kölcsönhatásai.

A Tesztüzemi Rendszer alapjaként Magyarországon a fentiekben körvonalazott információigény – amely szélesebb körű, mint amit az uniós adatszolgáltatás megkíván – kielégítését szolgáló üzemi kérdőívet volt célszerű kialakítani. Ez az alábbi adatcsoportokat tartalmazza (Keszthelyi és Kovács 2002):

- a gazdaságok azonosító és alapadatai;
- földterületi adatok;
- a munkaerő-állomány adatai;
- a vállalkozás mérlegének adatai;
- az eredmény-kimutatás adatai;
- a befektetett eszközök állományának változása;
- kimutatás az állatállomány és a készletek értékéről;
- kimutatás a követelések esedékességéről és a kötelezettségek lejáratáról;
- az állatállomány és a készletek változása;
- vetésterület, átlaghozamok, átlagárak, üzemi belső felhasználás;
- ágazati költség- és eredmény-elszámolás.

Mint már említettem, a tesztüzemi rendszer kialakítás során a hálózat szervezeti koncepcióját az adott ország feltételeihez kell szabni. A gyakorlatban egyes EU tagállamok is nagy eltéréseket mutatnak a harmonizált adatok előállításánál alkalmazott megoldásokban. Magyarországi specialitás, hogy a termékszintű költség-, ár-, jövedelemgyűjtést e rendszer kereteiben szerveztük újjá. Ezt részben takarékosági-, részben szakmai szempontok indokolták. Véleményem szerint ugyanis hazánk túl kicsi, és túl szegény ahhoz, hogy két drágán finanszírozható reprezentatív gazdasági információs rendszert egymástól függetlenül, párhuzamosan működtessen. Emellett az ágazati-, illetve az üzemi fedezeti hozzájárulások évek közötti változási tendenciáinak konzisztencia vizsgálata az egész rendszer működésének-, a kapott eredmények megbízhatóságának kontrolját jelenti. Így határozott véleményem marad,

⁴³ Például Poppe et al. 1999

hogy az üzemekre vonatkozó, illetve az ágazatokra vonatkozó ökonómiai adatgyűjtést a Tesztüzemi Rendszer kereteiben kell a továbbiakban is szervezni.⁴⁴

Az adatok forrásául alapvetően a szabályszerű kettős könyvvitel szolgál, a szükséges analitikus üzemi nyilvántartásokat is beleértve. Az adatgyűjtés minden cégjogi formára egységesen alkalmazható rendszerben történik, de szükség szerint lehetőség van az eltérő sajátosságok figyelembevételére is (pl. eltérő rendszerben közlik munkaerő-állományukkal kapcsolatos adataikat az egyéni és a társas vállalkozások). Az adatok előállítás (a könyvvitel) egyéni vállalkozások esetében általában könyvelőirodák⁴⁵ bevonásával történik, nagyobb üzemek – a feltételek megléte esetén – önállóan is végezhetik. Mindkét esetben számítógépes könyvelőprogram alkalmazására van szükség.

A társas vállalkozásokban (és általában a számviteli törvény alapján kettős könyvelésre kötelezett gazdasági szervezeteknél) az adatok jelentős része jelenleg is rendelkezésre áll. Ezen a területen a szükséges kiegészítéseket kell végrehajtani, illetve a tartalmi és formai összehangolást kell megvalósítani.

Az egyéni (családi) gazdaságok kettős könyvvitelre alapozott adatszolgáltatását viszont gyakorlatilag az alapoktól kezdve kell kiépíteni és megszervezni. A rendszerszervezés során itt gondot jelentett, sőt a működtetéskor még most is nehézséget okoz, hogy a gyakorlatban Magyarországon „szétváljak” az ökonómiai és a jogi üzemek kategória. Ezt azt jelenti, hogy a családon belül gyakran a kedvező adózási lehetőségek teljes kihasználása érdekében (a törvény adta lehetőségeken belül) az egész család számára kiváltják az östermelői igazolványt. Így ökonómiailag egy szervezeti egységet alkotnak („közös termelnek”), jogilag viszont önálló termelő egységenként jelennek meg. Ez megnehezíti a családi gazdaságokból gyűjtendő adatok feldolgozását. Az adatgyűjtőknek pontosan tisztában kell lenniük a valósággal azért, hogy hiteles és reprezentatív adatok kerüljenek feldolgozásra.

Azt, hogy a fenti „gazdaságfelosztás” valós problémát jelent, Darabos Éva kutatásai is jelzik. (Darabos 2002) Szerinte minden egyéni vállalkozó mellett több östermelő is gazdálkodik, az adatgyűjtést végző szakemberek szóhasználatával „holdudvar” gyűjtenek maguk köré. A „holdudvar” néha munkaerőként is funkcionál (így az alkalmazottak száma lehet kevesebb is), de a legfontosabb, hogy „költséget csináljanak”. Ezekben a családi vállalkozásokban ugyanis igen elterjedt, hogy a költségeket ráterhelik a vállalkozásra, a bevételeket pedig kimentik az östermelőkre, így mentesülnek az adófizetési kötelezettség alól.

A korábban említett agrártörvény konkrétan is rendelkezik a tesztüzemi információs hálózat létrehozásáról, amikor kimondja, hogy az agrárgazdaság megalapozott irányítása,

⁴⁴ Nyugat-Európa fejlett országaiban a magyarországihoz hasonló részletességű, tényadatokra épített ágazati költség-jövedelem-adatbázis általában nem létezik. Ráfordítás-, hozam-, eredményelemzések, a standard fedezeti hozzájárulás számítások – kutatóintézetekben – eseti felvétellel nyert, alacsony reprezentációs fokú adatok felhasználásával vagy modellezéssel készülnek. Hazánk jelentős előnye – és ezt a nyugati kollégák is elismerik –, hogy nálunk a mezőgazdasági ágazatok költség- és jövedelemviszonyainak vizsgálatához szükséges adatgyűjtés és -feldolgozás több évtizedes múltra nyúlik vissza. Ez a „történelmi tradíció” került átültetésre a Tesztüzemi Rendszerbe, így az egyre inkább megfelel a jelen időszak követelményeinek, a több oldalról is megfogalmazódó igényeknek, választ ad az aktuális kérdésekre. (Béládi és Kertész 2002)

⁴⁵ Bár a szakmai köztudatban is úgy terjedt el, hogy Magyarországon könyvelőirodák végzik a területi adatgyűjtést és feldolgozást, a valóság egy kicsit összetettebb. Hajdú-Bihar megyében például a DATE Szaktanácsadási és Fejlesztési Intézet lett a pályázat nyertese. Azt, hogy Intézet nyerte el az adatgyűjtés jogának pályázatát, jó példa arra, hogy nem csak könyvelőirodák végzik Magyarországon ezt a tevékenységet. (Darabos 2002)

valamint az Európai Unióhoz való csatlakozás követelményeinek teljesítése érdekében a kormány „reprezentatív üzemgazdasági információs rendszert hoz létre és működtet”.⁴⁶

A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) Magyarországon az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetet jelölte ki a Tesztüzemi Rendszer bázisintézményeként. Az intézet feladata a hálózat működésének szervezése, szabályozása, az érintett intézmények – Európai Bizottság, FVM, Központi Statisztikai Hivatal, könyvelőirodák, érdekképviselői szervezetek és kamarák – közötti együttműködés fenntartása, az adatok ellenőrzése, feldolgozása, elemzése, továbbá az eredmények közzététele. Más szervezetekkel együttműködve az intézet végzi a rendszer teljes mértékű EU harmonizációjából adódó módszertani fejlesztéseket is.

A Tesztüzemi Rendszer kiépítésének kísérleti szakasza Magyarországon 1996-ban kezdődött. (A rendszer működésének szervezeti sémáját az 5. ábra, kiterjesztését pedig a 6. ábra szemlélteti.) Ekkor szervezte meg az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet Fejér megyében az adatgyűjtést. A feladat megoldása egy könyvelőiroda bevonásával történt. Számára az AKII meghatározta a kiválasztási tervet, továbbá átadta az EU követelmények és a magyar igények figyelembevételével kialakított adatgyűjtő tömböt és az egységesen alkalmazandó Számviteli Szabályzatot. A kísérleti szakaszban 42 gazdaságból sikerült értékelhető adatokhoz jutni. Ebből 32 üzem egyéni gazdaság, 10 pedig gazdasági társaság és szövetkezet formájában működött. A feldolgozott adatokat az AKII egy kiadvány formájában megjelentette, amely nagy vonalakban igazodott az EU Bizottság „Eredmény-beszámolójához”, lényegében minden olyan információt tartalmazott, amellyel a vizsgált üzemek gazdálkodása jellemezhető volt.

1997-ben már 6 megyére terjedt ki az adatgyűjtés (Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Hajdú-Bihar, Somogy és Vas megyék) és 500 üzemet fogott át. A vizsgált üzemkör az 5 hektárnál nagyobb területen gazdálkodó, vagy 5 szamosállatnál többet tartó egyéni gazdaságokból és gazdasági szervezetekből állt. Az üzemek a mezőgazdasági tájörzetek szerinti elhelyezkedésük, méretük és termelési profiljuk figyelembevételével kerültek kiválasztásra. Az adatgyűjtést – magángazdaságoknál a számviteli munkák és egyéb nyilvántartások folyamatos évközi bevezetését is beleértve – 1997-ben négy, közbeszerzési eljárás során kiválasztott adatgyűjtő szervezet végezte.

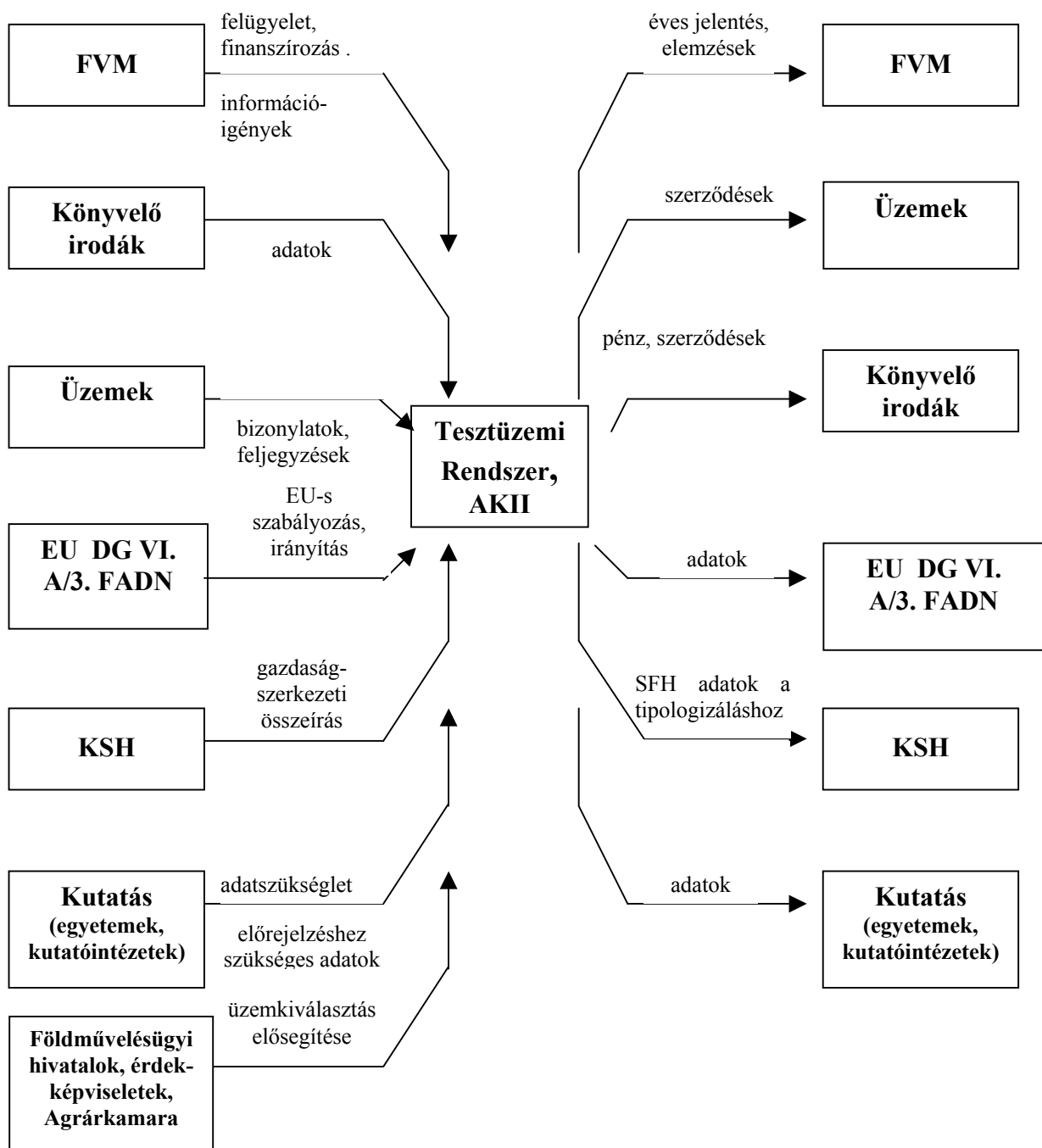
1998-ban tovább bővült az adatszolgáltatásban résztvevő megyék köre – Pest, Bács-Kiskun, Tolna, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Zala, Baranya megyékkel –, így már 12 megyében folyt a munka 7 könyvelőiroda közreműködésével. Mindez mintegy 1200 üzem adatszolgáltatását jelentette.

1999-ben, és 2000-ben további megyék csatlakoztak, míg végül 2001 volt az első olyan év, amikor a Tesztüzemi Rendszer teljes körűen kiépült, a megfigyelt üzemkör lefedte az egész országot. Ez 1900 mezőgazdasági vállalkozás adatszolgáltatását jelentette. A reprezentatív minta meghatározása azonban még nem EU konform módon történt. Ennek az volt az oka, hogy a KSH-nál ekkor még nem álltak rendelkezésre a 2000. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás eredményei, következésképpen nem volt ismert az a tipologizált sokaság, amelyből a mintát kellett választani. (Természetesen ez a hiányosság a korábbi években is fennállt.) Megszűnt viszont egy másik módszertani probléma, nevezetesen a súlyozás hiánya. 2001-től tehát a közölt eredmények az addigi egyszerű matematikai átlagok helyett súlyozott átlagok formájában

⁴⁶ A törvényi elrendelés ellenére a Tesztüzemi Rendszer jogi szabályozása Magyarországon – véleményem szerint – hiányosnak ítéltető. A nyugat-európai gyakorlatnak megfelelően hazánkban is szükség lenne olyan hatályos miniszteri rendeletre, amely a törvényi felhatalmazás alapján átfogóbban is szabályozza a Tesztüzemi Rendszer működését.

jelentek meg. A súlysám azt mutatja, hogy a mintában szereplő egy gazdaság hány gazdaságot reprezentál az alapsokaság hasonló csoportjában. (Keszthelyi és Kovács 2002)

Mint már korábban leírtam, az Tesztüzemi Rendszer fejlesztésének kezdeti szakaszában az 5 hektárnál nagyobb gazdaságok, vagy az 5 számosállatnál több állatot tartók kerülhettek a mintába. Az alsó méretküszöb illetően való meghatározása azonban nem volt EU konform, mivel a mérethatár meghatározása a Standard Fedezeti Hozzájárulások alapján képzett Európai Méretegység meghatározásával történhet. Erre hazánkban első ízben a 2000. évi AMŐ nyújtott lehetőséget.

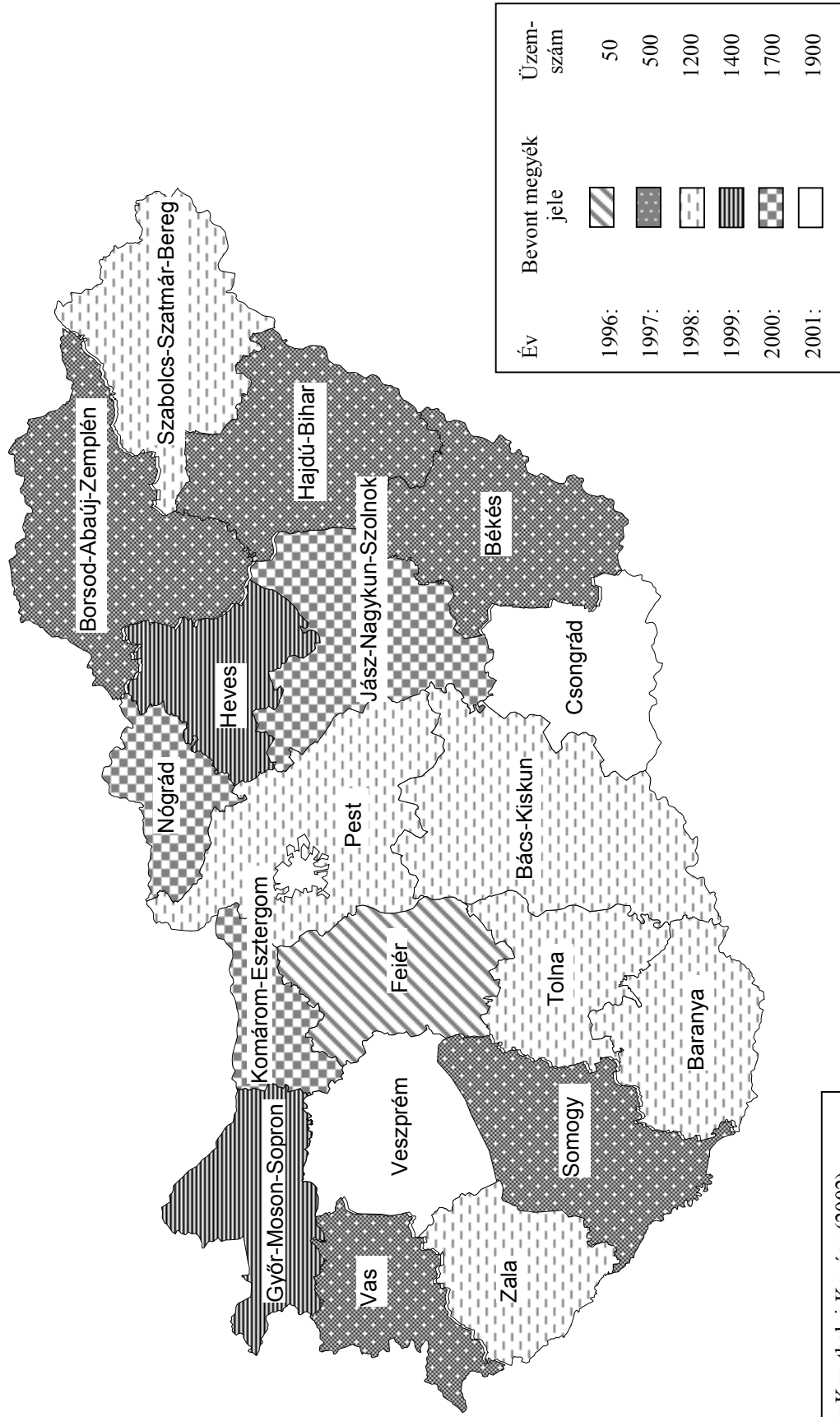
5. ábra: A tesztüzemi hálózat szereplői

Az ÁMÖ lényegében azt mutatta, hogy a magyar mezőgazdaság „kétpólusú” struktúrája nem sokat változott az elmúlt évtizedben. Az egyik oldalon megmaradtak a nagyszámú, de egyenként viszonylag csekély súllyal rendelkező „kisgazdaságok”, míg a másik oldalon a számszerűen kevés, de az egyenkénti termelésben jelentős szerepet játszó nagyméretű társas vállalkozások. Ugyanakkor „középen”, a gazdaságos méretet képviselő, stabil megélhetést nyújtó egyéni gazdaságok termelési potenciálja – kismértékben növekvő tendenciát jelezve,⁴⁷ – még mindig meglehetősen csekély.

A fenti megállapítást igazolják Kovács Gábor számításai is (7. táblázat). Eszerint a legkisebb méretkategóriába tartozik a gazdaságok több mint 90 százaléka és ezek állítják elő az összes SFH 23 százalékát. Ezen gazdaságok SFH-ja egyenként azonban kevesebb, mint évi 600 ezer forint. A szabadon felhasználható (a fel nem számított közvetett, illetve általános költségek levonása után maradó) jövedelemrész valószínűleg nem éri el a 300 ezer forintot sem, ami nyilvánvalóan kevés egy ember megélhetéséhez (egy családról nem is beszélve).

A mezőgazdasági termelés szerény jövedelmezőségi viszonyaira jellemző, hogy a II. méretkategória alsó határát jelentő 600 ezer forint SFH 12 hektár búza vagy 4 hektár cukorrépa, vagy 4 tejlő tehén tartásával érhető el (illetve volt elérhető 1996-1999. évek átlagában). Ugyanakkor a szükséges lefedettség még úgy sem érhető el, ha 2 EUME-ben határozzuk meg a tesztüzemekre vonatkozó alsó méretküszöböt, mert a szükséges 90 százalékos körüli érték helyett csak az összes SFH 77 százalékát előállító üzemi kör kerül megfigyelésre.

⁴⁷ Ha csak a földterület alapján vizsgáljuk a közepes méretű – 10 - 100 hektár közti – gazdaságokat, látható, hogy míg 1991-ben kevesebb, mint ezer tartozott ebbe a kategóriába, 2000-ben már 49 ezer volt a számuk. Ez ugyan drasztikus növekedésnek tűnhet, valóságos gazdasági súlyukat tekintve azonban összességében még nem számottevőek.

Forrás: Keszthelyi-Kovács (2002)

6. ábra: A teszthálózati hálózat fejlődése 1996-2001 között

Egyetértek Kovács Gáborral, aki úgy ítéli, hogy kompromisszumként elfogadható a tesztüzemekre vonatkozóan a 2 EUME mint minimális üzemméret, mert ha ezt tovább csökkentenénk, túl nagy számban kerülnének megfigyelésre a távlatilag életképtelen kisgazdaságok. Ha viszont magasabbra helyeznénk az alsó méretküszöböt, túlságosan nagy lenne a megfigyelésből kimaradó gazdaságok részesedése. (Kovács 2001)

7. táblázat

A magyar gazdaságok besorolása uniós elvek szerint

Méret-kategória	Üzemszám	Megoszlás (%)	SFH-előállítás aránya (%)
I.	873332	90,6	23,0
II.	50224	5,2	8,7
III.	15942	1,6	4,8
IV.	7654	0,8	3,3
V.	6832	0,7	4,2
VI.	2980	0,3	2,6
VII.	4307	0,4	6,5
VIII.	1539	0,2	5,8
IX.	790	0,1	8,0
X.	860	0,1	33,1
Összesen:	964460	100,0	100,0

Forrás: : Kovács (2001)

Összességében megállapítható, hogy a Tesztüzemi Rendszer – a Statisztikához hasonlóan – az agrárinformatikai rendszerek közül a leginkább megfelel a csatlakozási elvárásoknak. Ugyanakkor működése még nem minden tekintetben zökkenőmentes. A társas vállalkozások adatszolgáltatása pontosabb és megbízhatóbb, ugyanakkor az egyéni vállalkozásoktól még mindig nagyon nehéz hiteles adatokat gyűjteni. Ennek elsődleges oka a bizalom hiánya, vagyis az adatszolgáltatók még mindig félnek attól, hogy ha valódi adataikat adják ki, az adóhatósági ellenőrzéshez vezethet. Emellett gondot jelent az is, hogy a gazdák – mint már említettem, – többféle kikaput használnak az adózás elkerülésére.

A rendszer működésének hatékonyságát az is korlátozza, hogy a gazdáknak egy jelentős része nem vezet megbízható nyilvántartást, és az adatgyűjtések sem mindig egységes rendszer szerint történnek. Ennek elkerülése érdekében célszerű lenne, ha a Tesztüzemi Rendszer keretébe tartozó gazdaságoknál egységesen azonos könyvelőprogram lenne használatos.

Végül kívánatos lenne a mintasokaság reprezentativitás javítása, a kiválasztási elvek szigorú érvényesítése.

5.4. Az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer

Az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer (Integrated Administrative and Control System), – a továbbiakban Integrált Rendszer, illetve IER – az EU primer információs rendszerének negyedik eleme. Rendelgetése alapjaiban különbözik a többi primer rendszertől. Míg ugyanis a statisztikai, a piaci információs és a tesztüzemi rendszerek döntően a gazdaságpolitikai döntések megalapozását, utólagos kontrollját szolgálják, addig az Integrált Rendszer elsősorban, sőt kizárólagosan a KAP egyik meghatározó elemének, a közvetlen támogatásoknak az odaítélését, illetve az odaítélés jogosságának ellenőrzését szolgálja. Ezen keresztül egy „technikai jellegű” információs rendszer.

Az Integrált Rendszert 1992-ben vezették be, összefüggésben a Közös Agrárpolitika reformjával. Az 1992. évet megelőző időszakban az EU agrárgazdasága olyan „fejlődési” pályára állt, amely már rövidtávon is finanszírozhatatlan termelési-színvonal és -volumen kialakulásához vezetett volna. Az ártámogatásos rendszer a termelőket arra ösztönözte, hogy minél többet és minél intenzívebb körülmények közt termeljenek, mert az árbevételhez kötődő támogatások következtében ebben az esetben tudták maximalizálni bevételeiket. A rendszer ugyanakkor a fogyasztásra csökkentően hatott, mert a magas fogyasztói árak visszafogták a keresletet. Mindennek természetes következménye volt, hogy felhalmozódtak az eladhatatlan, vagy csak nagyon költséges szubvencionálással eladható készletek, illetve a termelés fokozott intenzifikálásának negatív környezeti hatásai is jelentkeztek.

E felerősödő kedvezőtlen tendenciák vezettek a KAP 1992. évi reformjához, amikor csökkentették az ártámogatásokat azzal a céllal, hogy ezzel mérsékeljék az árakat, növeljék a fogyasztást és gátat állítsanak a termelés további növekedésének. Ugyanakkor továbbra is biztosítani kellett a termelők megfelelő színvonalú jövedelmét, és ezt a közvetlen támogatások bevezetésével sikerült elérni. Ennek lényege, hogy a gazdaságok támogatásának alapját a továbbiakban a megművelt földterület, valamint az állatállomány képezte. Így a gazda jövedelme már nem a megtermelt termékmennyiségtől függött elsősorban, hanem földterületétől és állatállományától, de ezek növelésének is korlátot állított a rendszer.

Az Integrált Rendszerben kezelt támogatások a következők⁴⁸ (Vásáry 2002; Szűcs és Tóthné 2001):

- Szántóföldhasznosítási támogatás, a gabona-, olaj-, fehérje-, rost növényekre vonatkozóan;
- Speciális marhatartási prémium, a hústermelés céljára hasznosított hímvivarú szarvasmarhák után;
- Az extenzív állattartást folytató termelők számára kialakított szezonálitást csökkentő prémium;

⁴⁸ 2003-tól kezdődően néhány, ún. „kapcsolódó” támogatási területen az egyes tagállamoknak az Integrált Rendszerrel kompatibilis igazgatási és ellenőrzési rendszert kell működtetniük. (A kompatibilitás ebben az esetben azt jelenti, hogy az említett támogatási területek kezelésére alkalmazott igazgatási és ellenőrzési rendszer problémamentes adateserére legyen képes az Integrált Rendszerrel, és/vagy a rendszerek közösen üzemeltethetők legyenek.) A kompatibilitásnak ki kell terjednie a támogatási kérelmek számítógépes nyilvántartására, a mezőgazdasági parcella-azonosítási rendszerre, valamint az adminisztratív ellenőrzésekre. Az Integrált Rendszerhez kapcsolódóan (vagyis azzal kompatibilis módon) olyan közösségi támogatási programok egyes intézkedéseit hajtják végre a tagállamok, mint a lenre, a kenderre, a komlóra, a mazsolára, az erdőgazdálkodásra, az agrár-környezetvédelemre és a kedvezőtlen adottságú területekre vonatkozó területalapú támogatások, a szárított takarmányra, a dohányra, a feldolgozásra szánt citrus- és paradicsomfélékre, az olíva olajra és a gyapotra vonatkozó termelési támogatások, a bortermelés átszervezésére vonatkozó támogatás, illetve a komlótermelésre vonatkozó ideiglenes pihentetési és ültetvény-felszámolási támogatás. (Rieger és Pribela 2002)

- Borjastehén prémium, ami a nem intenzív tejhasznosítású fajtákhoz tartozó tehenek után jár;
- A vágóhídra leadott, vagy az EU területén kívülre exportált szarvasmarhák után járó vágási prémium;
- A külterjes állattartást ösztönző extenzifikációs támogatás;
- A juhok és kecskék vonatkozásában az anyaállatokhoz kapcsolódó prémium;
- A termelési szerkezet korszerűsítését szolgáló úgynevezett kiegészítő támogatás.

A közvetlen kifizetésekre – fő szabályként – csak azok a termelők tarthatnak igényt, akik vállalják, hogy területük meghatározott részét kivonják a termelésből. (Meghatározott feltételek mellett a pihentetett területeken lehet nem élelmiszer növényeket – főként gyógy- és fűszernövényeket – termelni.) A vágóállatokra megállapított prémiumot pedig csak az a gazda kaphatja meg, akinek gazdaságában az állatsűrűség nem haladja meg az előírást. A termelés korlátozása alól mentesülnek azok a kistermelők, akiknek földterülete legfeljebb 92 tonna gabona termelését teszi lehetővé (ez mintegy 15-20 hektár nagyságú területnek felel meg).

Ennek a támogatási konstrukciónak a bevezetése azonban hatalmas többletfeladatot jelentett mind a közösségi intézményekre, mind a nemzeti és regionális szervezetekre, mind az egyes gazdálkodókra vonatkozóan. A támogatások igénybevételének szabályozása, a támogatási kérelmek benyújtása, ellenőrzése, a kifizetések engedélyezése és lebonyolítása, az esetleges visszaélések felderítése és szankcionálása részletes adatszolgáltatást, bonyolult nyilvántartások egységes rendszerét, a támogatott objektumok (vetésterületek, állatok) megbízható azonosítását tette szükségessé.

Ezt a célt szolgálta az Integrált Rendszer kialakítása⁴⁹, amely lehetővé tette, hogy a gazdák egy támogatási jogcímre csak évente nyújtsanak be támogatási kérelmet, ami egyúttal a megfigyelés és ellenőrzés alapjául is szolgál. Ez a rendszer szolgálja a gazdálkodók támogatási célú regisztrációját is. Az Integrált rendszer az alábbi részegységekből áll:

- Termelői regisztráció.
- Földhasználati nyilvántartás (parcellaazonosítási rendszer).
- Az állatok azonosítására és nyilvántartására szolgáló rendszer.
- A támogatási kérelmek nyilvántartása.
- Az ellenőrző rendszer.

Hazánk a csatlakozási tárgyalások során többször is kinyilvánította azt az álláspontját, hogy a csatlakozás időpontjában minden olyan statisztikai, információs és regisztrációs kötelezettséget vállal, amely a tagállami hatályos rendszer szerint rá vonatkozik. A jelenlegi helyzetet tekintve a vállalt kötelezettségek és a tényleges állapot között az Integrált Rendszer tekintetében mély a szakadék. Megállapítható, hogy egy évvel a csatlakozás előtt Magyarországon az Integrált Rendszer nem hogy nem működőképes, de még elemeinek egy része sem felel meg a vonatkozó uniós

⁴⁹ Az igazgatási és ellenőrzési mechanizmusoknak az új helyzethez való hozzáigazítása, hatékonyságuk növelése céljából a Közösség – a Tanács 1992. november 27.-i 3508/92 számú rendeletével – kötelezte a tagországokat az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer létrehozására.

követelményeknek.⁵⁰ A rendszer elemzésekor a főbb összetevők mentén tartottam célszerűnek előrehaladni.

5.4.1. A termelői regisztráció⁵¹

Az Integrált Rendszer számos olyan ügyféllel kerül kapcsolatba, akiknek a tevékenysége közvetlenül vagy közvetve hatással van a támogatási jogosultságra. Ezek közül az ügyfelek közül kiemelt szerepe van a termelőknek, hiszen ők a támogatás alanyai, vagyis végső soron ők felelnek minden, a támogatási kérelemben feltüntetett adat valóságáért, hitelességéért és teljességéért. Természetesen a termelők ugyanúgy lehetnek egyéni, mint társas gazdálkodók. Ugyanakkor számos olyan ügyfeleket is számításba kell venni, akik közvetve játszanak szerepet az igénylés alapját képező feltételek biztosításában. Ilyenek például a szarvasmarhák vágási bizonylatait kiállító vágóhidak. Mindezek miatt szükséges egy ügyfél-nyilvántartási rendszer felállítása. Ennek az ügyfél-nyilvántartásnak biztosítania kell az ügyfelek egyértelmű azonosítását.

Magyarországon több intézmény is rendelkezik saját termelői regiszterrel. Ezek azonban egymással nem kompatibilis adatbázisok, egyik sem fedi le az Integrált Rendszer jövőbeni alanyainak körét. A termelői regisztrációk közül a leglényegesebbek a következők (Barcs és Palotay 2002, Szűcs és Tóthné 2001):

- A KSH-ban a 2000. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás alapján kialakított termelői gazdaregiszter.
- Az agrártámogatások kifizetéséhez kapcsolódóan létrehozott termelői nyilvántartás az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet üzemeltetésében.
- A szarvasmarha-tartók nyilvántartása, üzemeltetője az OMMI a Megyei Állategészségügyi Állomásokkal együttműködve.
- Más szakigazgatási intézmények nyilvántartásai (pl. AIK-ügyféltörzs, Állami Erdészeti Szolgálat ügyfélnyilvántartása, stb.).
- A Magyar Agrárkamara termelői nyilvántartása.
- Terméktanácsok nyilvántartásai.

Ezek a rendszerek azonban jelenlegi formájukban nem felelnek meg az Integrált Rendszer termelői regisztrációval szemben támasztott követelményeinek. Véleményem szerint a legnagyobb problémát e területen az okozza, hogy a regisztrációs rendszereket nem készítették fel az Integrált

⁵⁰ A 2004. május elsejével csatlakozó új tagországok felkészülési nehézségeit méltányolva – és a későbbi WTO tárgyalásokon saját pozícióinak erősítése céljából – az Európai Bizottság egy úgynevezett egyszerűsített közvetlen támogatási rendszer átmeneti bevezetését javasolta a tagjelölt államok számára. Ezt az Integrált Rendszer maradéktalan kiépítéséig lehetne alkalmazni, melynek legkésőbbi határideje a tervezet szerint a csatlakozástól számítva öt év lenne. Ebben az egyszerűsített rendszerben a Bizottság az egységes birtok jövedelem-támogatási rendszerhez hasonlóan egy egységes keretbe (úgynevezett pénzügyi borítékba) vonná össze a tagállam számára jogosult közvetlen támogatásokat, melyeket azután a tagállam egyszerű területalapú támogatás formájában fizethetne ki a gazdáknak. (Rieger és Pribela 2002) Az egyszerűsített rendszer alkalmazása azonban csak a támogatási kérelmek nyilvántartása és az ellenőrzések némi egyszerűsödése terén nyújthat valódi könnyítést a rendszerfejlesztés során. Több, az IIER–el szemben támasztott követelménynek ebben az esetben is meg kell felelni:

- az egyszerűsített rendszerben ugyanúgy követelmény az egyik legnagyobb fejlesztési erőfeszítést igénylő mezőgazdasági parcella-azonosító rendszer kialakítása, mint a teljes rendszerben;
- az állatok azonosítási és nyilvántartási rendszerét attól függetlenül is működtetni kellene, hogy a támogatási jogosultság megállapításában nem kapna szerepet;
- az egyszerűsített rendszerben a teljes rendszerhez hasonlóan követelmény a termelők és a támogatási kérelmek számítógépes nyilvántartása.

⁵¹ A köztudatban a termelői regisztráció kifejezés terjedt el, de lényegét tekintve pontosabb Integrált Rendszer által érintett ügyfelek nyilvántartásáról beszélni.

Rendszer egyéb alapadat-bázisaival történő, országos hálózaton keresztüli összekapcsolásra, illetve tartalmukban és szerkezetükben sem felelnek meg maradéktalanul az EU követelményeinek.

Megítélésem szerint a felsorolt termelői regisztrációs adatbázisok közül az AKII gazdaregisztere és az OMMI szarvasmarha-tartókat lefedő rendszere képezheti az EU konform nyilvántartási rendszer alapját.⁵² A többi felsorolt termelői regisztrációs rendszer az Integrált Rendszer kialakításánál nem jöhet szóba, mivel csak részben fedik le a közvetlen támogatásokban érintett ügyfelek körét. A két legfejlettebb rendszer súlyos fogyatékosága ugyanakkor, hogy a termelői regisztráció adatai közt nincsenek helyrajzi számok. Ez abból a szempontból lenne fontos, hogy a rendszer működtetése során meg kell oldani a tényleges földhasználattal való összevetést, aminek feltétele a helyrajzi szám ismerete. Azt is fontos alapelvnek tartom, hogy egy kiválasztott, eddig használt rendszerre épüljön az IIER kompatibilis termelői regisztrációs rendszer, kerülve a párhuzamosságot, a redundanciát. A termelők regisztrálása egy helyen, egy adatbázisban kell hogy történjen.

A korszerű gazdaregiszter kialakításánál az alapvető cél, hogy a közvetlen kifizetésű támogatások alanyainak, a gazdálkodóknak a regisztrálása, nyilvántartásba vétele során olyan adatbázis kerüljön kialakításra, amely alkalmas minden szempontból az IIER egyes alrendszerének összekapcsolására, illetve amelyet a többi alrendszer is hatékonyan tud felhasználni a támogatások ellenőrzése során.

Az IIER céljaira kialakítandó gazdaregiszterrel szemben támasztott követelmények az alábbiakban foglalhatók össze:

- A regisztráció minden támogatást igénybe vevő termelő számára kötelező.
- A regisztráció fő eleme a termelőt azonosító kód, amely segítségével a IIER többi alrendszere között kapcsolatot lehet teremteni.
- A regisztrációra egy alkalommal van szükség, az első támogatási igény benyújtása előtt, a továbbiakban a rendszer ugyanarra a termelőre ugyanazt a regisztrációs kódot használja.
- A regisztráció a termelő azonosítására szolgál, tartalmazhat ugyan tulajdonosi és gazdálkodási adatokat, de ez nem az ellenőrzés célját szolgálja. A támogatási kérelemhez a termelőre vonatkozó további adatokat (statisztikai, vagy egyéb) egy önálló adatbázisban kell tárolni.

Megítélésem szerint az állandó regisztrációs szám megléte kulcsfontosságú az IIER „központi magját” képező gazdaságeregiszter számára. Az állandó regisztrációs szám létrehozása és bevezetése az első lépése az IIER számára releváns részrendszerek adatbázisainak összekapcsolására. Az IIER részrendszereinek összekapcsolásával további fontos EU ajánlások és elvárások is teljesíthetőek. Nevezetesen tovább erősíthetőek az ellenőrzések a részrendszerek közti keresztellenőrzések révén, valamint jelentős adminisztrációs terhet lehet levenni a támogatásokért folyamodókról (és a támogatási pályázatok kezelőiről egyaránt) az állandó regisztrációs szám felhasználásával. Emellett regisztrációs számként egy olyan „beszélő szám” kerülhet bevezetésre,

⁵² Információim szerint az elmúlt hetekben döntés született arról, hogy az Integrált Rendszer termelői regisztrációja az OMMI állattartókat nyilvántartásba vevő adatbázisán épül. Bár el tudom fogadni ezt a megoldást, inkább értek egyet Barcs és Palotay véleményével, hogy jelen körülmények között a gazdaregiszter továbbfejlesztésére az AKII által működtetett termelői regiszter látszik legalkalmasabbnak. Ennek legkézzelfoghatóbb indoka, hogy az eddigi tapasztalatok alapján az AKII nyilvántartási rendszere az adatgyűjtést végzők, illetve termelők által már ismert és elfogadott. A rendszer 1998 óta stabil törvényi háttérrel – a Kormány 236/1998. (XII. 30.) rendelete – rendelkezik, így már négy évre rendelkezésre áll egy olyan adatbázis, amely a mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdálkodók döntő hányadát lefedi. (Barcs és Palotay 2002)

amely az Integrált Rendszer valamennyi adatbázisa és résztvevője számára értékes információkat hordoz.

A termelői nyilvántartásokkal kapcsolatban végül megjegyzem, hogy az EU-ban egyre inkább erősödő tendencia a különböző gazdaságregisterek többcélúvá tétele, azaz a regiszterek ne csak adminisztratív célra legyenek használhatóak, hanem egyéb, például statisztikai célokra is. Megfontolásra javaslom ezért, hogy a hazai rendszer kiépítése során, – a KSH-val történt egyeztetés után – olyan adatok is begyűjtésre kerüljenek a megfigyelt gazdaságoktól, amelyek statisztikai célt szolgálhatnak. Tudatában kell lenni ugyanakkor annak, hogy így csak a regisztrált termelőről lehet megbízható statisztikákat készíteni, hiszen nincs teljes lefedettség. Ezen statisztikai jellegű részeket minden esetben a nyilvántartási adatoktól elválasztott, külön adatbázisban kell tárolni. Ellenőrzési célt nem szolgálhat, de változatlanul hasznos információkat nyújthat az egyes gazdasági folyamatok elemzéséhez.

5.4.2. A földhasználati nyilvántartás

Az IIER-hez kapcsolódó nyilvántartások talán legellentmondásosabb és leginkább áttekinthetetlen eleme a földterületek nyilvántartása. A szakemberek a feltett kérdésekre sokszor ellentmondásosan, más-más megközelítéssel és fogalomrendszerrel válaszolnak. Nehéz tiszta képet kapni, de bizonyos, hogy a térképészet és a földnyilvántartás az utóbbi évek komoly beruházásai ellenére sem jutott lényegesen előbbre. A disszertáció kereteiben nem vállalkozhatom arra, hogy ezt a kérdéskört részleteiben bemutassam és megvizsgáljam – ez önmagában egy önálló kutatás tárgyát kellene hogy képezze –, csak a fő elemekre és feladatokra kívánom felhívni a figyelmet.

Mint korábban az Integrált Rendszer részegységeinek felsorolásánál bemutattam, az IIER rendszer egyik meghatározó eleme a mezőgazdasági parcella nyilvántartás, az EU terminológia szerint Land Parcel Identification System⁵³. A 3508/92 Tanácsi Rendelet 1. és 6. cikkelyének megfelelően minden – támogatást igénylő – mezőgazdasági termelő minden évben köteles bejelenteni valamennyi általa művelt parcella nagyságát (területét) és ezek elhelyezkedését oly módon, hogy ez alapján az adott parcella egyértelműen azonosítható legyen az adott ország parcella azonosító rendszerében.

A mezőgazdasági parcella olyan egybefüggő földterület, amelyen egyetlen gazdálkodó egyetlen növénykultúrát termeszt. A gyakorlat nyelvére lefordítva ez a követelmény azt jelenti, hogy minden egyes tábla önálló azonosítása szükséges, természetesen az évről-évre bekövetkező esetleges változások nyomán követésével együtt. A parcellák azonosító rendszerének alapját képezhetik kataszteri térképek és dokumentumok, egyéb térképi referenciák, légi- vagy úrfelvételek, illetve egyéb, az előbbiekkal egyenértékű források.⁵⁴

Az Európai Unió jelenlegi tagállamaiban kialakított rendszerek a következőképpen csoportosíthatóak (Szabó 2002):

- földkataszterre épülő rendszerek;
- új, parcellaalapú, de nem a kataszterből levezetett rendszerek;
- táblaalapú rendszerek.

⁵³ Az angol elnevezés alapján az európai szakirodalomban a LPIS rövidítés az elterjedt, de Magyarországon a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszernek megfelelő MPAR rövidítés is használatos.

⁵⁴ 2005 január 1-től azonban kötelezően alkalmazandó a GIS technika, vagyis gyakorlatilag a jövőben a digitális térképek fogják a nyilvántartás alapját képezni.

A földkataszterre épülő rendszerek az elsődleges adataikat a kataszteri térképekről veszik át. A kataszter alapvetően minden földrészlet határvonalát rögzíti, egyedileg azonosítja azokat, illetve megteremti a kapcsolatot a tulajdonos szintén nyilvántartott adataival. A kataszterben valamennyi földrészlet területe pontosan ismert. Az egyedi kataszteri (földnyilvántartási) azonosító képezi az alapját az alfanumerikus parcellaazonosító rendszernek. Ausztria, Olaszország, Spanyolország, Luxemburg és számos német tartomány már a kataszterre alapozza rendszerét.

Az új, parcellalapú, de nem a kataszterből levezetett rendszerek abból indulnak ki, hogy jó minőségű, az egész országot lefedő olyan nagyméretarányú térképek állnak rendelkezésre, amelyek ábrázolják a meglévő mezőgazdasági területek határvonalait. Rendszerint nincs kataszter (pl. Egyesült Királyság), avagy az aktuális terepi határvonalak nem felelnek meg a jogilag rögzített kataszteri határoknak, illetve a kataszter önmagában nem tekinthető olyan minőségűnek, hogy azt alapként használhassák fel. Ezekben az esetekben a megoldás megközelítése az volt, hogy a szakhatóság a nagy méretarányú térképen található parcellákat azonosítja, a gazdálkodó pedig egy térképmásolaton megjelöli azt a területet, ami a használatában van, és ezáltal rögzíti a földhasználatot a meghatározott és azonosítóval ellátott parcellákra vonatkozóan. Belgium, Hollandia, Portugália és az Egyesült Királyság ezt a rendszert valósította meg.

A táblaalapú rendszerek nem egyedi mezőgazdasági parcellákat, inkább mezőgazdasági használatú táblákat azonosítanak. Ennek akkor lehet előnye, ha az önálló parcellák nagyon kicsik, vagy jó minőségű, naprakész adat nem áll rendelkezésre. A táblák meghatározása egyértelműen felismerhető földfelszíni jellemzők alapján történik, amelyek gyakran ortofotón is fellelhetők, megengedve a független ellenőrzést. Miként a parcella alapú rendszereket, ezeket is a rendelkezésre álló nem megfelelő adatok miatt alakították ki. Dánia, Svédország, Finnország, az öt korábbi NDK tartomány, Franciaország, Görögország, Írország és Portugália azok az országok, amelyek ezt a rendszert valósították meg.

Magyarországon a kötelező földhasználati nyilvántartás jogintézményét az „1999. évi XLVIII. törvény a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról” vezette be. A fent említett törvény alapján teljes körű nyilvántartási rendszer csak a tulajdoni, földhasználói kataszteri adatrendszerben van (földhivatalok). Ez az adatrendszer viszont statikus, nem tükrözi az évről évre változó tényleges művelési viszonyokat. A földhivataloknál meglévő kataszteri nyilvántartás tehát csak a tájékozódást, a kérelemben szereplő „mezőgazdasági parcella” megtalálását segíti. Fontos kiemelni, hogy ma Magyarországon „mezőgazdasági parcella” nyilvántartás nem létezik. Ráadásul egy kapcsolódó kormányrendelet által előírt „Földhasználati bejelentési adatlap” nem tartalmaz sem adóazonosító jelet illetve személyi számot, sem adószámot, ezért jelentős probléma a bejelentő azonosítása. Így a kapcsolat más rendszerekkel, ami – bizonyos értelemben már ma is, de az IIER szempontjából a későbbiekben mindenképpen – szükséges volna, csak nagyon nehezen és nem egyértelmű módon valósulhat meg. Az integrált rendszerek egyik alapvető tulajdonsága a részrendszerek közötti kapcsolat megléte, ami ebben az esetben nem biztosítható.

A földhasználati nyilvántartás ún. "perszonál fóliás" rendszerű, a földhasználati adatokat földhasználónként felfektetett földhasználati lapon tartja nyilván. A földhasználati nyilvántartáshoz – eltérően az ingatlan-nyilvántartástól⁵⁵ – térképi nyilvántartás létrehozása és vezetése nem lett elrendelve. A földhivataloknak a regisztrációt követően igazolást kell kiadniuk a földhasználatról, ami a nemzeti földalapú támogatások igényléséhez szükséges alapfeltétel. A bejelentés további fogyatékosága, hogy egy helyrajzi számon belüli részlet használata esetén a részterületek

⁵⁵ Az ingatlan-nyilvántartás ún. "reál fóliás" rendszerű. Azaz az ingatlanok (földrészletek) adatait, valamint az ingatlanhoz kapcsolódó jogokat és jogi szempontból jelentős tényeket közigazgatási egységenként, fekvésenként, ezen belül földrészlet-azonosító (helyrajzi szám) sorrendben tartalmazza. Az ingatlan-nyilvántartásba a törvényben meghatározott adatokon, jogok és tényeken kívül más típusú adatot bejegyezni (pl. földhasználó) nem szabad.

azonosítása nem megoldott. Abban az esetben, ha egy gazda egy helyrajzi számmal azonosított földterületnek csak egy részét használja, és az nem azonos a helyrajzi számon belüli alrészlettel, akkor valamilyen módon azonosítani kell, hogy ez a terület mekkora és pontosan hol van. Ez a terület egység lenne az EU által definiált úgynevezett mezőgazdasági parcella. Az új rendszer szempontjából ez azért lényeges, mert különben az ellenőrzés során nem állapítható meg egyértelműen, hogy nem történt-e többszörös támogatásigénylés. A mostani azonosítás alapja egy olyan vázlatrajz, ami teljesen az egyéni kezűgyességre bízta, hogy sikerül-e a részterületet közelítőleg meghatározni.

Összefoglalva megállapítható, hogy a jelenleg működtetett földhasználati nyilvántartási rendszer nem felel meg az IIER követelményeinek. Amennyiben a mezőgazdasági földrészek (parcellák) és a termelők ellenőrzése az IIER keretében megvalósul, megszüntethető lesz a földhivataloknál vezetett földhasználati nyilvántartás, illetve az csak azokra a földhasználókra korlátozható, akik nem alanyai a közösségi támogatási rendszernek. A nemrégiben bevezetett új földhivatali rendszer (TAKAROS – Térképen Alapuló Kataszteri Rendszer Országos Számítógépesítése) lehetővé teszi, hogy a tulajdonlapok és a digitális földmérési alaptérképek (kataszter) együttes kezelése számítógépen történjen. A TAKAROS rendszer digitális földmérési alaptérképpel történő feltöltése országos szinten minimális, azonban a rendszer tulajdoni lap nyilvántartó része önállóan is üzemeltethető.

Nehezebben megoldható probléma a térképi adatok kérdése, amelyek szintén kulcsfontosságúak az ellenőrzésben. Elvileg az alapot természetesen mindenütt a közhiteles analóg papír térképszelvények (ingatlan-nyilvántartási térkép) jelentik, amelyek azonban esetenként régiek, néhány helyen megbízhatatlanok, és ezért nem mindig tükrözik az aktuális állapotokat. Ezek az analóg térképek nem használhatók egy számítógépes ellenőrzési rendszer számára. A TAKAROS célkitűzései között szerepel a digitális térképi adatok kezelése is, ezzel megteremtve az alapokat egy térinformatikai rendszer kialakításához, amely képes a hatékony változáskövetésre és megfelelő kataszteri és térképi információszolgáltatásra. Jelenleg azonban a térképi részt kevés helytől eltekintve nem használják, amelynek alapvető oka, hogy nem állnak rendelkezésre a megfelelő digitális alaptérképek.

A térképi adatok egységes és teljes körű digitalizálására az elmúlt időszakban többféle módszerrel, többféle próbálkozás is történt, amelyeknek sajnos egyike sem hozott teljes körű eredményt. A földhivataloknál ugyan sok helyen vannak számítógépen is térképi adatok többé-kevésbé digitális (térképi) formában. Ezek az állományok azonban a becslések szerint csak a külterületek mintegy 20-25%-át fedik le. Problémát jelent, hogy a digitális térképi állományok sokszor különböző eredetűek (kárpótlás, önkormányzati kezdeményezésű felmérés, stb), és különböző formái miatt konverzióra is szükség lehet.

Mindezek a problémák azt sejtetik, hogy az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer tervezése során – a mindenkori biztonságos üzemelést szem előtt tartva – nem lehet egyértelműen számítani a digitális térképi adatok meglétére a rendszer indulásától. Szükség van tehát olyan alternatívák keresésére is, amelyek a jelenlegi helyzetre építve képesek biztosítani az ellenőrzést az EU és a nemzeti igényeknek megfelelően. Ehhez először össze kell foglalni a digitális térkép előállításához felhasználható valamennyi rendelkezésre álló korábbi földmérési és térképészeti adatokat. Ezek a következők (Szabó 2002):

- analóg (papír, vagy fólia adathordozójú) ingatlan-nyilvántartási térképek;
 - régi (kataszteri) térképeken alapuló (207-es) térképek;
 - felújított térképek;
 - új felméréssel készült térképek;
- digitális ingatlan-nyilvántartási térképek;

- a földprivatizáció és egyéb sajátos célú geodéziai munkák során létrehozott digitális állományok;
- földminősítési térképek;
- közigazgatási digitális határ adatbázis;
- kiegészítő tartalomként esetleg topográfiai térképek.

Az előzőekben ismertetett műszaki adottságok, továbbá a rendelkezésre álló igen kevés idő miatt a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszer kialakítására a következő koncepciót tartom támogatandónak a gazdálkodói táblaalapú rendszer létrehozására. A javaslat épít a hazai térképi adottságokra, a földhasználatban az ingatlan-nyilvántartás szerinti azonosításra, a földkataszter évszázadnál hosszabb hagyományaira. A javaslat szerint a rendszer létrehozása a következő lépéseket foglalná magába:

- A földmérési alaptérképek 1: 10 000 méretarányú átnézeti térképeinek szkennelésével raszterterképek átvétele. A térképek csak háttér-információként szolgálnak a Parcellaazonosító Rendszer részére és az elsődleges adatállományok létrehozása után szerepük majd fokozatosan csökken.
- A földprivatizációból, illetve az nemzeti kataszteri projektekből származó digitális alaptérképi vektorállományok egységes formába történő konvertálása. Ezt követően történhet a digitális adatok alapján a gazdálkodói táblák határvonalainak meghatározása. Ahol hiányzik vektoradat, ott az a földmérési alaptérkép digitalizálásával, vagy idő hiányában a raszterterképen képernyő digitalizálással határozható meg. A gazdálkodói táblákat elsődlegesen a hiteles földhasználati nyilvántartás és a területalapú támogatási kérelmek alapján kell meghatározni. Ez a későbbiekben a benyújtott támogatási kérelmek alapján folyamatosan finomítható.
- A táblába eső földrészek vagy részek azonosító pontjainak geokódolása a raszterterkép felhasználásával. Ahol már digitális vektortérképek állnak rendelkezésre, ott ezt nem kell végrehajtani. A geokódokat a táblaazonosítókhöz kell kötni. Ezzel a táblának, mint hivatkozási parcellának a teljes körű szerepe jön létre. Így mind a föld-, mind a földhasználat nyilvántartással az azonosító révén közvetlen kapcsolat alakítható ki.
- A táblán belüli mezőgazdasági parcellahatárok megadására a kérelmekben kerül sor, amikor is a gazdálkodó ortofotóra vagy légifelvételre vetített táblahatár rajzot kap a táblán belüli mezőgazdasági parcella határok megjelöléséhez. A későbbiekben csak akkor kap ilyen rajzot, ha kéri, mert megváltoztak a használati határok a táblán belül.

5.4.3. Az állatnyilvántartás

Annak érdekében, hogy az állategyedek, illetve -csoportok támogatás alapját képezhessék, és hogy a támogatási jogosultság megfelelő módon ellenőrizhető legyen, szükség van egy, az állatok azonosítását biztosító rendszerre. 1992 óta a közösség területén született – illetve oda beszállított – valamennyi szarvasmarhát egyedileg meg kell jelölni, egy a tagállam illetékes hatósága által kibocsátott füljelzővel. Ezt közösségi irányelv írta elő, amely a juhok és kecskék vonatkozásában az állatok tenyészet-szintű nyilvántartását követeli meg. Ennél a két állatfajnál az egyedi azonosítás csak az állatok tenyészetek közötti mozgása esetén kötelező. Ezen túlmenően, minden egyes állattartónak naprakész nyilvántartást kell vezetnie az általa tartott állatokról, és jelentenie kell az állatok születését, tenyészetek közötti mozgását, illetve halálát.

Az irányelv rendelkezéseinek 1997., majd 2000. évi szigorítását és a tagországokban közvetlenül érvényesülő jogszabályba foglalását az indokolta, hogy lépéseket kellett tenni a különféle járványos megbetegedések révén jelentősen megcsappant fogyasztói bizalom helyreállítására, továbbá az állategészségügyi követelmények, valamint számos közösségi

támogatási intézkedésre vonatkozóan a támogatási jogosultság ellenőrzésének hatékonyabbá tételére. (Rieger és Pribela 2002)

Ennek megfelelően a jelenleg hatályban lévő 1760/2000/EK tanácsi rendelet szerint az egyedi szintű azonosításon túlmenően minden egyes szarvasmarháról egy élethosszig – illetve a közösség területét elhagyó exportig – tartó marhalevelet kell kiállítani, mely tartalmazza az adott állategyedre vonatkozó összes lényeges adatot. A marhalevélnak folyamatosan nyomon kell követnie (és kísérnie is kell) az állatmozgásokat.

A tagállamoknak az azonosítási és nyilvántartási rendszer központi kezelése érdekében számítógépes adatbázist kell felállítaniuk, mely adatokat szolgáltat az állatmozgások gyors és hatékony nyomon követéséhez, valamint a támogatási jogosultságok adminisztratív ellenőrzéséhez. Ezt az adatbázist a vonatkozó állategészségügyi követelményekkel összhangban kell kialakítani.

Magyarországon az állatok azonosítási és nyilvántartási rendszere vonatkozásában az átlagosnál kedvezőbb a helyzet. Megállapítható, hogy a hazai jogi szabályozás ezen a területen megfelel a közösségi előírásoknak, sőt bizonyos területeken szigorúbb követelményeket is támaszt. Emellett az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet (OMMI) által fejlesztett integrált számítógépes állatazonosítási és -nyilvántartási rendszer (ENAR) – kisebb fejlesztések után – alkalmassá válhat az uniós követelményeknek való megfelelésre.

A szarvasmarha esetében az ENAR teljes körűen nyilvántartja mind az állatállományt, mind az állattartókat.⁵⁶ A jelölési és a nyilvántartási kötelezettség minden megszületett borjúra is vonatkozik. Tekintettel a szigorú szankciókra és arra, hogy a hatósági állatorvosok évente legalább egyszer minden szarvasmarhatartót meglátogatnak, a szarvasmarhák nyilvántartása gyakorlatilag teljesnek, a rendszerben tárolt adatok megbízhatósága igen magas szintűnek tekinthető. Az állatok és tartójuk egyértelműen összekapcsolható, továbbá az állatok sorsa és tulajdonosváltása – a kötelezően alkalmazandó dokumentumok és egyedi azonosító szám segítségével – nyomon követhető.

Az ENAR szarvasmarha alrendszerében csupán két megoldandó probléma merül fel. Gondot jelent egyrészt, hogy az állattartók jelenleg nem érdekeltek a változások (pl. elhullás, vágóhídra szállítás, stb.) gyors bejelentésében. Másrészt egy további hiányosság, hogy a kistermelői állatállomány esetében hiányosak a tenyésztési információk és a fajtát sem tartják nyilván. Ez a csatlakozás után az anyatehén állományok ellenőrzése során fog majd gondot jelenteni, mivel e támogatásból ki vannak zárva a tejhasznú állományok.

A juh és a kecske tekintetében a regisztráció az állományokra vonatkozóan még nem teljes körű. Az állattartókra vonatkozóan a juhnál közel 100 százalékos, a kecskénél mintegy 30 százalékos a nyilvántartás. A juh állományok adatai az ENAR külön moduljában kerülnek nyilvántartásra. A szarvasmarha rendszerhez csak azokban az esetekben kapcsolódnak, amikor – egyébként meglehetősen kis számban – közös tenyészetek vannak. Ugyanakkor az állományokra és az egyedekre vonatkozó adatok begyűjtése és bekerülése a rendszerbe csak részben bizonylatolt. Emiatt a jelenlegi nyilvántartási rendszer még nem felel meg az EU követelményeinek, korszerűsítésre szorul.

Az állattartók az OMMI jelenlegi rendszerében egyedi azonosító számot kapnak. Ennek fenntartása a termelői regisztrációs rendszer kialakítása után feleslegessé válik. A közös nyilvántartás egyszerűsíteni fogja az ügymenetet és a közös adatbázisban történő ellenőrzés is könnyebbé válik.

⁵⁶ 1999. december 31.-ig kellett a szarvasmarhatartóknak minden állat megjelöléséről és nyilvántartásba vételéről gondoskodni.

5.4.4. A támogatási kérelmek

Mindazok az adatok, amik a támogatás-igénylés során ellenőrizendők, a termelők által benyújtott támogatási kérelmeken keresztül jutnak be az Integrált Rendszerbe. Ezeket az adatokat egy szisztematikus nyilvántartási struktúrában kell rögzíteni, annak érdekében, hogy az igénylés elbírálása során az adatok a különféle ellenőrzésekhez felhasználhatók legyenek. A nagyszámú támogatási kérelem a kizárólag papír-alapú nyilvántartást szinte teljesen kizárja.⁵⁷ Ennek megfelelően a támogatási kérelmek nyilvántartása a támogatási kérelmek feldolgozási rendszerével integrált számítógépes alkalmazásban áll rendelkezésre.

A támogatási kérelmek kezelésének alrendszerével kapcsolatban a vizsgálat során ki kell térni maguknak a kérelmeknek a tartalmára, valamint a kérelmek nyilvántartásának technikai kérdéseire.

A támogatási kérelmek biztosítják, hogy a közvetlen támogatásokból részesülő termelőkről a lehető legrészletesebb információk álljanak rendelkezésre. Ezért a termelőknek a kérdőívek kitöltésekor szinte teljesen „átláthatóvá” kell tenniük magukat.

A területtámogatási kérelmeknek minden szükséges információt tartalmazniuk kell, különösen az alábbiakat:

- a termelő azonosító adatait;
- a gazdaság területén található, területalapú támogatási programban érintett valamennyi mezőgazdasági parcella azonosítására alkalmas adatokat, a parcellák területét (két tizedes jegy pontossággal hektárban), elhelyezkedését, használati módját (növénykultúra, illetve annak hiánya, öntözött termelés), továbbá a vonatkozó támogatási rendeletre való hivatkozást;
- a terület alapú szántóföldi támogatásra nem jogosult területből külön ki kell mutatni és feltüntetni a következőket: agrár-környezetvédelmi, illetve területalapú erdőtelepítési támogatási programban részt vevő területek, természetes vagy mesterséges úton szárított szalastakarmány előállítására szánt terület, gyapot, komló, len és kender termőterületek;
- összefoglaló jelleggel, egy vagy több címszó alatt minden egyéb hasznosítású területet;
- a termelő nyilatkozatát arról, hogy megismerte a rendelet vonatkozó előírásait;
- a területpihentetésre, illetve a nem élelmiszertermelésre vonatkozó nyilatkozatot.

Az állattartási támogatásra vonatkozó kérelmeknek ugyancsak tartalmazniuk kell minden szükséges információt, különösen az alábbiakat:

- a termelő azonosító adatait;
- a már benyújtott terület alapú támogatási kérelmekre történő hivatkozást;
- a támogatandó állatok számát állatfajonként (szarvasmarhánál az azonosító számokat is);
- a termelő kötelezettségvállalását arra vonatkozóan, hogy a bejelentett állatokat az előirt ideig az üzemében tartja (megadva a tartás helyét időszakos bontásban);
- ahol releváns, az érintett állatfajok létszámára vonatkozó egyedi vagy általános felső korlátokat;
- ahol releváns, az üzemre vonatkozó tejkvóta mennyiséget;
- a termelő nyilatkozatát arról, hogy megismerte a támogatási rendelet vonatkozó előírásait.

⁵⁷ Ez nem jelenti a papír-alapú nyilvántartás teljes mellőzését. A papír-alapú nyilvántartások különösen az egyedi esetek elbírálásában játszhatnak szerepet. Az integrált rendszer által megkövetelt nagyszámú összetett ellenőrzési művelet azonban csak elektronikus úton hajtható végre, ami az adatok számítógépes nyilvántartását igényli. A számítógépes adatfeldolgozási alkalmazásokat adatbázis-kezelő rendszerek támogatják.

Az adatlapokon a beadási határidő lejárta előtt lehetséges az adatok módosítása, de csak írásban. A határidő lejárta után kivételes esetekben lehet ugyan módosítani, de csak kisebb változtatásokat engedélyeznek. Olyanokat nem, amelyek megváltoztatják a támogatási jogosultságot vagy növelik annak értékét. Bármilyen változtatást azonban még az előtt kell írásban bejelenteni, hogy értesítést küldenének a hibáról, vagy bejelentenek az ellenőrző látogatást.

A határidő lejárta után vissza lehet vonni földterületeket a területi támogatási kérelemből, de ezt is csak írásban és még az előtt, hogy értesítést küldenének egy esetleges ellenőrző látogatásról, vagy a kérelem adminisztrációs ellenőrzésének eredményéről. A visszavonási kérelemben meg kell adni a földterület azonosító kódjait és indokolni kell a kérelmet (pl. építési munkálatok vagy a föld eladása).

A gazdálkodóknak törekedniük kell arra, hogy a megadott határidőre benyújtsák támogatási kérelmeiket az illetékes hatósághoz. 1-től 25 naptári napig terjedő késedelem esetén ugyanis minden munkanap után egy százalékkal csökkentik a prémiumot annál a jelentkezési nyomtatványnál amelyik késik, és mindegyik programnál, amelyekre a jelentkezési lap vonatkozik. 25 naptári napon túl minden olyan program, amelyre a területi támogatás vonatkozik, elveszíti a támogatásra szóló jogosultságát.

A támogatási kérelmek nyilvántartásának technikai kérdéseivel részleteiben nem foglalkozom a disszertációban, mivel azt számítástechnikailag megoldandó feladatnak tekintem. Ugyanakkor fel kívánom hívni a figyelmet arra, hogy a támogatási kérelmek feldolgozását és nyilvántartását végző számítógépes program kidolgozása az Integrált Rendszer egyik központi jelentőségű feladata, hiszen minden alapadat-nyilvántartás logikailag ebben a szoftverben kapcsolódik össze, és ebben a szoftverben zajlik a rendszer leglényegesebb tevékenysége: a támogatási kérelmek elbírálása. A szakmai-felhasználói specifikáció, az informatikai specifikáció, a program tervezése és maga a programozás még erőltetett feladat-végrehajtás esetén sem végezhető el 10–12 hónap alatt, és még nem is említettem az üzembe-helyezést és a tesztelést. Ezért tartom igen csak kétségesnek, hogy ezen a területen az IIER a csatlakozás időpontjára képes legyen az „üzemszerű” működésre.

Növeli a gondokat, hogy a támogatási kérelmek jelenlegi hazai nyilvántartása, mind filozófiájában, mind tartalmában, mind technológiájában, mind pedig a helyszíni ellenőrzési rendszerében számos tekintetben eltér az EU normáktól. A jelenlegi rendszer nagymértékben épít részben más államigazgatási szervek (pl. földhivatalok), részben pedig szakmai szervezetek (pl. tenyésztő szervezetek) által kiadott és a pályázó által csatolt igazolásokra, s ezért általában külön már nem vizsgálja a benyújtott támogatási kérelmek adatainak valódiságát, pontosságát. A támogatási igénylőlapok feldolgozásának jelenlegi szintje ezt nem is tenné lehetővé, mivel az ellenőrzéshez szükséges részleteket számítógépen nem rögzítik (pl. terület alapú támogatási igénynél a helyrajzi számokat, szarvasmarha után igényelt támogatásnál az állatok egyedi azonosító számait). A nagy számú igény teljes körű ellenőrzése pedig gyakorlatilag csak számítógép által végzett, automatizált módszerrel lehetséges.

5.4.5. Az ellenőrzési rendszer

Az IIER elemei között az utolsó alpontban felsorolt integrált ellenőrző rendszer feladata minden egyes támogatási igény adminisztratív ellenőrzése – különös tekintettel azokra a kereszt-ellenőrzésekre, melyekkel a dupla igénylések kiszűrhetők –, valamint a kockázatelemzéssel kiválasztott mintán végzett helyszíni ellenőrzések.

A tagállamok az integrált rendszer keretében benyújtott támogatási kérelmek teljes körén elvégzik az általános, cégszerű adminisztratív ellenőrzéseket. Ezt követően történnek az

ügynevezett keresztellenőrzések. A keresztellenőrzések során a deklarált mezőgazdasági parcelláknak a kérelemben szereplő adatait vetik össze az előző pontokban részletezett adatbázisokban szereplő adatokkal. A közvetlen kifizetések adminisztratív ellenőrzése során a különböző adatbázisok összevetésével ellenőrizni kell a termelő által benyújtott támogatási kérelemben szereplő adatok helyességét, azaz hogy:

- az adott termelő, mezőgazdasági parcella, illetve állategyed (tenyészet) nyilván van-e tartva;
- a parcella mérete és elhelyezkedése, az állat fajtája, neme, kora és tartási helye a nyilvántartás adatainak megfelel-e;
- ugyanarra a parcellára, illetve állategyedre csak egy igénylő nyújt be támogatási kérelmet; illetve;
- ugyanarra a parcellára, illetve állategyedre nem nyújtottak be támogatás-igénylést két (állatok esetén: egymást kizáró) jogcímen;
- a kérelmező bérlőként (földhasználóként) be van-e jegyezve azokra a mezőgazdasági parcellákra, amelyekre támogatást kért.

Az adminisztratív ellenőrzésnek az adatbázisok közötti kereszt-ellenőrzésen túlmenően vizsgálnia kell az igényléshez kapcsolt határidők betartását, valamint egyes támogatási programok különleges feltételeinek teljesülését is. Az adminisztratív ellenőrzésnek az egyedi támogatás-igénylések vizsgálata mellett bizonyos összesített adatokat is vizsgálnia kell. Egy adott régióban benyújtott támogatás-igénylések által lefedett összterület például nem haladhatja meg a közösségi rendeletben meghatározott bázisterületet. Egyes állatprémiumok kifizetését pedig nemzeti (vagy régiós), illetve egyéni felsőhatárok, valamint egyéb határok (pl. korcsoportonkénti állatlétszámmutatók) korlátozzák. Az adminisztratív ellenőrzésnek ennek megfelelően vizsgálnia kell a kvótaszerűen működő bázisterületek, illetve felsőhatárok esetleges átlépését. Mindezekon túlmenően az állatsűrűség kritériumhoz kötött állatlétszám-alapú támogatások esetében, a feltétel teljesülésének igazolása az állatok adatainak, valamint a területalapú támogatási kérelemben bevallott takarmánytermő-területek adatainak összevetésével, keresztellenőrzésével történik. (Rieger és Pribela 2002)

A teljes körű adminisztratív ellenőrzés mellett ún. „fizikai (helyspecifikus) ellenőrzések” végrehajtására is sor kerül, melyeket a kifizető ügynökség (vagy az általa megbízott hatóság) a gazdák egy – mintavétellel kijelölt – szűkebb körére vonatkozóan végez el. A minimális mintanagyság a területalapú támogatást igénylő gazdák esetében a gazdák 5 százaléka, a szarvasmarha ágazatban a gazdák 5, illetve 10 százaléka, attól függően, hogy a tagállam által az azonosítási és nyilvántartási rendszer központi kezelése érdekében felállított számítógépes adatbázis teljes körűen üzemel-e vagy sem. A juh- és kecskeágazatban a minta minimális nagysága a gazdák 10 százaléka. A minta 75-80 százalékat kockázatelemzéssel, 20-25 százalékat pedig véletlenszerűen választják ki. A kockázatelemzés az alábbi szempontokat kell, hogy figyelembe vegye (a tagállamok azonban további kritériumokat is alkalmazhatnak):

- az igényelt támogatás nagysága;
- a támogatás alapját képező terület nagysága, a parcellák-, valamint a számosállatok száma;
- adott igénylőnél az előző évhez képest bekövetkezett változások;
- az előző évek ellenőrzéseinek eredményei.

A fizikai ellenőrzés a területalapú támogatások esetében történhet távérzékelés⁵⁸ vagy helyszíni ellenőrzés útján. A távérzékelés a bejelentett földterület növényborítottságának és méretének igazolása érdekében a mintába került mezőgazdasági parcellák tekintetében beszerzi a szükséges műhold-, illetve légifelvételeket, és elvégzi azok kiértékelését. Abban az esetben, amikor a távérzékelés nem ad kielégítő bizonyítékot a támogatás-igénylésben feltüntetett adatok pontosságának megítélésére, az adott területet a helyszíni bejárással is ellenőrizni kell.

Az állatlétszám-alapú támogatások helyszíni ellenőrzése során a tagállam illetékes hatósága ellenőrzi, hogy a birtokon ténylegesen tartott állatok megegyeznek-e a nyilvántartásokban szereplő állatokkal, és hogy azok jogosultak-e az igényelt támogatási formára. Ezenfelül a hatóság megvizsgálja – a kísérő dokumentumok mintavételes ellenőrzésével –, hogy az állattartó által vezetett nyilvántartások helyesek-e, és az abban szereplő adatok megfelelnek-e a központi számítógépes adatbázisban szereplő adatoknak. Állatsűrűségi kritériumot tartalmazó állatprémiumok esetén az állatok helyszíni ellenőrzése a takarmánytermő-területek mintavételes ellenőrzésével egészül ki, mely szintén történhet távérzékeléssel és/vagy helyszíni bejárással.⁵⁹

Az ellenőrök igyekeznek úgy végezni a munkájukat, hogy a lehető legkisebb kényelmetlenséget okozzák a gazdának. Az EU jogszabályok szerint ugyanakkor a látogatások időpontját előzetesen nem hirdetik meg, ezért előfordulhat, hogy nincs mód jelezni az érkezésüket. Ha a gazda nem teszi számukra lehetővé, hogy elvégezzék az ellenőrzést, az általában a kérelem elutasítását vonja maga után. Hivatalos jelentést készítenek a látogatásról, amit a gazda – vagy megbízottja – megtekinthet, aláírhat, vagy észrevételezhet.

Magyarországon a fizikai ellenőrzések rendszere vonatkozásában vegyes eredményekről beszélhetünk. Egyrészt pozitív fejleménynek tekinthető, hogy a végrehajtási rendszerében a fizikai ellenőrzés mindkét fő komponense (távérzékelés és helyszíni ellenőrzés) jelen van, másrészt viszont aggodalomra ad okot, hogy az ellenőrzések végrehajtásának intézményrendszere, szervezettsége, eljárásrendje, dokumentáltsága, valamint bizonyos esetekben szisztematikussága és módszertana is erősen elmarad a megkövetelttől. Pedig az ellenőrző rendszer hatékony működése mérsékelheti azt a kockázatot is, amely a – szándékos vagy tévesen alapul – hibás adatközlésből adódik.

„Tévedések” esetén ugyanis szigorúak a szankciók. Büntetést kap a termelő, és az az ország is amelynek termelői valótlan adatokat közöltek. Az a gazdálkodó, aki hibázik az adatgyűjtő tömb kitöltésénél és ennek következtében többlet támogatást vesz fel, ha a tévedés 3 és 20 százalék közötti, a támogatási többlet kétszeresét kell büntetésként megfizetnie. Ha a „tévedés” 20 százalék feletti, nem fizetnek támogatást és a gazdát a következő naptári évre kizárják a közvetlen támogatási rendszerből, ami az esetek többségében a gazdaság csődjét jelenti. A tagországokat

⁵⁸ A távérzékelés ellenőrzés előnyei a következők:

- megfelel az EU szabályozásnak és gyakorlatnak;
- objektív, reprodukálható;
- rugalmasan, viszonylag tág határok között változtatható az ellenőrzött terület nagysága;
- kellő időben végrehajtható, tekintettel a támogatások kifizetésére;
- gazdaságos.

A távérzékelés azonban bizonyos hibával terhelt. A hiba mértéke függ az alkalmazott mérési módszertől, ezért az EU minden mérési eljáráshoz úgynevezett technikai toleranciát, azaz a mérési eljáráshoz illeszkedő hibahatárt határoz meg. Ha az adott parcella mért területe kisebb a kérelemben szereplő területnél, akkor ehhez hozzá kell adni a technikai tolerancia által meghatározott, területarányos értéket. Fordított esetben természetesen ennek ellenkezőjét teszik. Megjegyzendő, hogy az EU-ban alkalmazott távérzékelési eljárások toleranciahatára 1–5 m között van – a felvételek felbontásától függően.

⁵⁹ A vágási prémiumra (illetve az azzal egyidőben fizetett speciális prémiumra) vonatkozóan mintavételes helyszíni ellenőrzéseket kell tartani a vágóhidakon. Az export után fizetett szarvasmarha vágási prémium esetében pedig minden – az exportműveletet elindító – berakodási műveletet a berakodással egyidőben a helyszínen is ellenőrizni kell, különös tekintettel az állatok azonosságára és egyedi megjelölésére.

pedig úgy szankcionálja a brüsszeli adminisztráció, hogy olyan mértékben csökkenti az országnak adott közvetlen támogatási keretet, amilyen arányban hibát találtak a tételes ellenőrzéseknél a minta esetében.

A szigorú ellenőrzési szabályok és a kilátásba helyezett szankciók azonban nem szabad, hogy elbizonytalanítsák a taggá váló országok agrárinformatikusait. Tisztában kell ugyanis lenni azzal, hogy az EU rendszere sem fetiszizálható – különösen a rendszerfejlesztés időszakában. Ennek bizonyítására emelek ki néhány megállapítást az Európa Parlament Integrált Rendszerrel kapcsolatos jelentéséből:

- A termőterület megfigyelési rendszer a meghosszabbított határidőre sem működött Finnországban, Görögországban, Svédországban, Portugáliában (Görögországban és Portugáliában nincs telekkönyvi nyilvántartás). A helyszíni ellenőrzések során 192 ezer esetből 67 ezer volt a hibás (35 százalék).
- Az állatállomány megfigyeléseknél nem működött kielégítően a rendszer Spanyolországban és Olaszországban. A 492 ezer helyszíni ellenőrzésből 132 ezer volt a hibás (27 százalék).

A fentiek természetesen nem arra biztatják a magyar informatikai szakembereket és a gazdákat, hogy könnyen lehet venni az Integrált Rendszer fejlesztésével kapcsolatban előttünk álló feladatokat. Tudatában kell lennünk azonban annak, hogy az EU-ban sem minden működik tökéletesen, és esetleges hibáinkat, tévedéseinket sem szankcionálhatják súlyosabban, mint akár mely más tagország esetében, illetve nem támaszthatnak számunkra nagyobb elvárásokat, mint amit bármely más tagállam teljesíteni tud.

Mindezek ellenére – mint már a fejezet elején említettem –, Magyarország az Integrált Rendszer kialakításában a leginkább felkészületlen. Tulajdonképpen sem szakmailag, sem pedig szervezetileg ezideig alig tettünk lépéseket a rendszer kialakítására. A csatlakozás után pedig esélyünk sem lehet a támogatások igénybevételére abban az esetben, ha nem rendelkezünk megfelelő információs rendszerrel a támogatási jogosultság bizonyítására, mégpedig termelőnként, gazdaságonként is. Ezért halaszthatatlan feladat Magyarországon az Integrált Igazgatási és Ellenőrző Rendszer mielőbbi adaptálása, szervezése és rendszerbe állítása.⁶⁰

A rendszer kialakításával kapcsolatban az sem közömbös Magyarország számára, hogy a tagországokban jelentkező többlet költségekhez – közelebbről: az informatikai és ellenőrzési költségekhez, valamint a légi és műholdas felvételek készítésének és kiértékelésének költségeihez – a Közösség hozzájárul. A hozzájárulás mértékénél figyelembe veszik a tagországok eltérő sajátosságait (üzemek számát, a földművelés és az állattartás jelentőségét, stb.) és az nem lehet több a költségek 50 százalékánál. (Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az EU országonként egy elismert összeghatárig finanszírozza a költségek 50 százalékát.) Magyarország számára ez azt a tanulságot jelenti: meg kell fogalmazni azt az igényt, hogy a társulás érdekében folyó Integrált Rendszer fejlesztéséhez az Unió a rendelkezésére álló forrásokból biztosítson kiegészítő forrásokat.

⁶⁰ A rendszer kiépítése azonban hazánkban is minden bizonnyal több évet kell hogy igénybe vegyen mindaddig, míg minden eleme működésbe léphet. Nem kis feladatról van ugyanis szó. Franciaországban például csak a működés technikai megalapozása (hardver, softver) 70 számítástechnikus 2 évi munkájába került.

6. A termelő lehetőségei és kötelezettségei az információs rendszerekkel kapcsolatban

Dolgozatom rövid záró fejezetében szükségesnek tartom kitérni a mezőgazdasági termelők és az információs társadalom szimbiotikus kapcsolatára, a gazdálkodók lehetőségeire és kötelezettségeire az információs rendszerek vonatkozásában. Azért tartom ezt indokoltnak, mivel hosszú évek óta ezen a területen látom a legnagyobb problémát, amely gátja lehet az agrárinformációs rendszerekből nyerhető lehetőségek kihasználásának, sőt, maguknak a rendszereknek a fejlődését is gátolhatják. Hiába lehetne majd idővel bővében információnak az agrárium, ha a gazdálkodói kör tudatilag és technikailag nem készül fel erre. Véleményem szerint a tudat a meghatározó, mert – részben – ennek függvénye a technika is. Ezért is foglalkoztam már korábban ezzel a kérdéskörrel és jelentettem meg ezzel kapcsolatos gondolataimat.⁶¹ (Kapronczai 1997b)

Az informatikával, az információs rendszerekkel kapcsolatban ma sok minden elhangzik különböző fórumokon, magánbeszélgetéseken. Mondják, hogy az információ a hatalom érvényesítésének eszköze, az információ pénz. Többen azt is állítják, hogy az információk jelenleg lobbizási érdekeket képviselnek. Általánossá vált az a vélekedés: Magyarországon összeomlott az információs rendszer, ezért nem lehet okosan dönteni sem az irányításban, sem pedig a gazdálkodásban. Feltehető a kérdés, valóban ennyire negatív helyzetértékelés adható az agrárgazdaságot körülvevő információs környezetről, és ha igen, mi ennek a hatása a gazdaságtársadalomra, a mezőgazdasági vállalkozásokra, legyenek azok kis-, közép-, vagy akár nagyméretűek?

A rendszerfejlesztési alapelveket tárgyaló fejezetben már részletesebben foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogy valóban rengeteg a gond a magyar agrárinformatikában. Mégis több esetben túlzónak érzem a szakmai és a laikus közvéleményben ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban elhangzó kijelentéseket. Az aligha vitatható, hogy az információ birtoklása – különösen ha az monopolizáltan áll bizonyos körök rendelkezésére – hatalmat és pénzt jelent. Ebből adódóan az is igaz, hogy lobbizási csoportoknak válhat – és válik – érdekérvényesítési eszközévé. Nem kevés példát láttunk erre a közelmúltban, gondoljunk főbb mezőgazdasági ágazataink piaci helyzetével, várható terméskilátásaival foglalkozó nyilatkozatokra. Monopolizált információk birtokában többnyire magas szinten művelik a döntéshozók és a mezőgazdasági termelők dezinformálását.

Nagyon leegyszerűsítettnek tartom ugyanakkor azt a megállapítást, hogy Magyarországon összeomlott az információs rendszer. Kétségtelen, sok a hiányzó információs elem, még nem sikerült a társadalmi gazdasági rendszerváltás követelményeinek megfeleltetni az agrárinformatikát, valamint egyes területeken nőtt az információs igények és az információs szolgáltatás közti rés. Ugyanakkor legalább ennyi gondot látok a már meglévő információkhoz való hozzáféréssel kapcsolatban. Meglévő és hasznos adatokhoz nem juthatnak hozzá a termelők vagy a döntéshozók. Ez magyarázható a már említett monopolizálási törekvésekkel is, de több esetben az ismerethiány játszik szerepet.

Ha a mezőgazdasági termelők információs társadalomban játszott szerepét akarjuk megvilágítani, a következő fogalmakat kell aktualizálni az agrárinformatikára:

- esélyegyenlőség,

⁶¹ Ugyanakkor utalni kell arra, hogy ennek a fejezetnek a „hangvétele” szükségszerűen eltér az előzőektől (emocionálisabb), mivel megállapításai sokkal inkább a személyes tapasztalatokra, benyomásokra, véleményre épülnek, kevésbé tudományos kutatási eredményekre, szakirodalmi hivatkozásokra.

- adok-kapok,
- állami kényszerítés,
- önkéntesség,
- anonimitás,
- bizalom,
- érdek.

Az esélyegyenlőséget természetesen az információkhoz való hozzájutásra kell érteni. Biztosítani kell, hogy valamennyi termelő ugyanakkor rendelkezésre álló ugyanazon információk birtokában hozhassa meg döntéseit, egyik sem kerülhet előnybe vagy hátrányba ezek miatt.

Tanulságos ezzel kapcsolatban az USA Mezőgazdasági Minisztériumának termésbecslési gyakorlata. Különböző termékekre előre meghatározott rendszerességgel és napokon készítik a termésbecslést. A helység, ahol a becslések készülnek szinte hermetikusan elzárt a külvilágtól. A munkában résztvevő szakemberek – egy-egy részterület (növény-, állategészségügy, piac, termesztés-technológia, meteorológiai, stb.) specialistái – korán reggel összejönnek ebben a helységben, és részismereteik alapján elkészítik az aktuális termésbecslést. Innen információ addig ki nem juthat, amíg az eredményt – elkészülte után pár perccel – az amerikai hírügynökség az államokban mindenki által hozzáférhetően közzé nem teszi. Fontos ez, hisz ha valaki akár csak néhány perccel korábban kap információt, rengeteg pénzt nyerhet a tőzsdén, mivel az ottani árak nem kis mértékben függenek a termésbecslések eredményeitől. Ugyanígy – szinte pazarlóan – szórja információit a minisztérium informatikai háttérintézménye, az ERS (Economic Research Service U.S. Department of Agriculture).

Mi a helyzet ezzel kapcsolatban Magyarországon? Nálunk gyakorlatilag az jut egy-egy speciálisabb és pénzt érő információhoz, aki „közelebb van a tűzhöz”. Személyes kapcsolatokra épülő csatornákon áramlik az információ, néhányan emiatt jogosulatlan előnyökhöz juthatnak a kevésbé informáltakkal, a kevésbé jó kapcsolatokkal rendelkezőkkel szemben.

Meg kell teremteni Magyarországon is az esélyegyenlőséget a termelők részére az információkhoz való hozzájutásban. Ebben nem kis feladatot kell vállalniuk a különböző médiumoknak, de az információközlési esélyegyenlőség biztosítása is alapelv kell, hogy legyen!

A gazdák igénylik az információt. Miből keletkezik azonban az információ? Részben azokból az adatokból, amelyek a gazdáktól származnak és a statisztika vagy valamely más információs rendszer keretében kerülnek begyűjtésre. Ebből következik, hogy a termelőknek, vállalkozóknak az információs társadalomban nem kevés az adatközlési feladatuk, kialakul egy információs adok-kapok.

Nem tartható fenn az az állapot, illetve az a szemlélet, amely a gazdák körében általánosan elterjedt: „nem adok információt, mert az állam úgyis arra használja fel, hogy tovább zsigereljen”. Meg kell értetni a termelőkkel, hogy az információs rendszerek nem azt a célt szolgálják, hogy az ő életét nehezítsék. Sőt! A fejlett piacgazdaság országaiban a mezőgazdasági információs rendszereknek éppen az a célja, hogy segítségével biztosítani lehessen az agrártermelők és a nemzetgazdaság más ágazataiban dolgozók jövedelem-paritását. Németországban ezt például törvény rögzíti.

Az adatszolgáltatás a gazdák részéről lehet kötelező, vagyis szerepet kaphat az állami kényszerítés. Ez általában a statisztikai adatszolgáltatás keretében szabályozott. Itt érvényesülnek a statisztikai és az adatvédelmi törvény előírásai.

Az agrárinformatikában azonban egyre nagyobb teret nyer az önkéntesség. A modern információs rendszerek java része ugyanis reprezentatív rendszer. Ez azt jelenti, hogy a sokaságból

egy olyan mintát választunk, amely jellemzi a teljes egészet, és csak innen gyűjtünk adatokat. A termelő eldöntheti, csatlakozik-e a rendszerhez, vagy sem. De vajon miért csatlakozzon a gazda? A nyugat-európai országokban két ösztönző eszköz is segíti a termelők együttműködési készségének elnyerését. Az egyik a pénz. Németországban például az állam hozzájárul a gazdaságok könyvelésének finanszírozásához abban az esetben, ha a gazda vállalja, hogy adatait a Tesztüzemi Rendszer felhasználhatja. Írországban ugyanez a rendszer a szaktanácsadás kereteiben működik, és a szaktanácsadó az, aki az információkat gyűjti. A termelő azért járul hozzá adatai felhasználásához, mert cserébe a szaktanácsadón keresztül olyan viszont információkhoz jut, amelyek mind a termelését, mind az ahhoz kapcsolódó egyéb tevékenységeit (értékesítés, könyvelés, stb.) segíti. A két ösztönző kombinációjára is van példa.

Akarmelyik ösztönzőt is alkalmazzuk az együttműködés érdekében, nem érhetünk el sikert, ha nincs meg a gazda részéről a bizalom. Ennek elnyeréséhez a legfontosabb, hogy az adatszolgáltató biztos legyen abban, adataival nem élnek vissza, az nem kerül illetéktelen kezekbe, vagyis érvényesül az anonimitás. Az önkéntességen alapuló információs rendszerek működésénél az adatok kezelésének titkossága biztosított. Már a számítógépes programok is úgy kerülnek kidolgozásra, hogy az adatok rögzítése után „elvesszen” minden, az adatszolgáltató azonosítására lehetőséget adó információ.

A következő fogalom, amely jellemzi a gazdák szerepét az információs társadalomban – az érdek. Már eddig is e körül a fogalom körül forogtak a gondolatok, csak még nem írtam le ezt a szót. Ez jelenik meg akkor, ha a gazda pénzt kap – akár közvetett formában is – együttműködéséért, de ugyancsak az érdek hat, ha szaktanácsot kap, vagy információhoz jut az adatszolgáltatásért. Az érdekek felismerésére, és az ezzel élni tudásra azonban csak azok a termelők képesek, akik tudatilag és a lehetőségek tekintetében is felkészültek erre. Ezt a felkészülést az EU csatlakozás közeledte egyre aktuálisabbá, sürgetőbbé teszi.

Amikorra Magyarország az EU tagállamok sorába lép, a hazai termelőknek már fel kellene készülniük az EU információs rendszerével történő találkozásra. Ha élni akarnak a Közös Agrárpolitika nyújtotta pénzügyi lehetőségekkel, vagyis hozzá akarnak jutni a támogatásokhoz, bizony nyitottá kell válniuk az adatszolgáltatásra. Márpedig itt sokkal több, sokkal „kényesebb”, és igazabb (!) adatokat kell közölni, mint ami a mai magyar agrárinformatikai gyakorlatban megszokott. A brüsszeli adminisztráció megköveteli a részletes adatszolgáltatást, alaposan ellenőrzi a valós információközlést, és keményen szankcionál. Viszont támogatásokkal ellentételez! Jó lenne, ha erre tudatilag és készség szinten is felkészülne a magyar gazdatársadalom.

Ennek a felkészülésnek kulcskérdése az oktatás színvonala és szervezése. Ezért értek egyet Magda Sándorral abban, hogy az agrárgazdaság fejlesztéspolitikájában világosan meg kell fogalmazni a táj- az ágazati- és felsőoktatási intézmények, valamint a tanüzemek szerepét, feladatait és működésének munkamegosztását, a felelősségi szintek egyértelmű meghatározása és elhatárolása mellett, ahol az oktatás, a kutatás és agrárgazdasági innováció egy modern tudományos szolgáltatási rendszert képez. A jogalkotásban megteendő intézkedések során biztosítani kellene, hogy az agrárszellemi tevékenység súlya növekedjék az ágazatban, és ez dinamizálja az agrárgazdaságot. (Magda 1997b)

Ez az általánosnak tűnő megállapítás a vidék társadalma – ezen belül a mezőgazdasági termelők – számára azt jelentheti, hogy a jövőben a falusi fiatalok jelentős része a mezőgazdasági jellegű szakmunkásképző, vagy szakközépiskola elvégzése során minőségében igényes oktatásban részesülhet, ennek eredményeként a tanulók felkészültté válhatnak a számítógépek és az információs rendszerek használatára. Ez az alapszint. A fejlődés humán dimenziójának második szintjét az agrár-felsőoktatásnak kell jelentenie. A vidék értelmiségének gerincét a főiskolát, illetve egyetemet végzettek jelentik, akiknek meghatározó szerepük van és lesz az ágazat fejlesztésben, a vidék népességmegtartó képességének erősítésében, a magas színvonalú szakmastruktúra

közvetítésében. Ők lehetnek a „kovász” a vidék társadalmában. Rájuk épülhet a szaktanácsadási rendszer vidéki láncszeme. Témánk szempontjából nem közömbös, hogy ez a réteg milyen informatikai, rendszerszervezési ismereteket szerez tanulmányai során. Ez is a vidék információs társadalmának fundamentuma.

Fejlett informatikai ismeretek, gyümölcsöző informatikai rendszerhasználat elképzelhetetlen fejlett infrastrukturális háttér nélkül. Ezen a területen a sürgető teendőkre, az eszközrendszer elégtelen voltára Harnos Zsolt már 1993-ban felhívta a figyelmet. (Harnos 1993) Bakonyi Péter pedig napjainkra vonatkozóan adatokkal is bizonyította, hogy az információtechnológiai felszereltség tekintetében a háztartások – a vidéki agrárháztartások pedig vélhetően még inkább – elmaradtak a fejlett világtól. 2001 év végén Magyarországon ugyan a háztartások 75 százaléka rendelkezett vezeték-, közel 50 százaléka pedig mobil telefonnal, viszont személyi számítógépük csak 22 százalékuknak, internet hozzáférésük mindössze 5-6 százalékuknak volt. (Bakonyi 2002)

Emiatt ítélem fontosnak, hogy a közösségi internet-hozzáférés mielőbb bírjon országos lefedettséggel, és a háztartások Internet használata közelítsen az Unió átlagához. A vidéki településeken már rövid távon fejleszteni kellene az internet elérési pontokat, a teleházakat, a települési iskolákban, könyvtárakban elérhető „közhálót”. Ezzel lehetne elősegíteni a vidéki lakosság informatikai kultúrájának fejlesztését, kialakítani az igényt a számítástechnika terén az önképzésre. Végső soron ezzel lehetne a falvakat felkészíteni a információs társadalomban való boldogulásra.

Talán e rövid gondolatsorból érzékelhető volt, hatalmas a feladat, amely előttünk áll. El kell érni, hogy a gazdák eligazodjanak az információs társadalomban. Akár kisgazdaságok tulajdonosai, akár nagyüzemekben dolgoznak, tudniuk kell mik a jogaik, mik a kötelességeik. Ismerni kell a lehetőségeiket, hogy azzal élhessenek. Ehhez meg kell, hogy kapjanak minden segítséget, fel kell készíteni őket erre.

7. Következtetések, javaslatok

7.1. Új és újszerű tudományos eredmények

1. A disszertációban összefoglaltam mindazokat a hiányosságokat és funkcionális zavarokat, amelyek az ezredforduló Magyarországot jellemzik az agrárinformációs rendszerek területén. Elemeztem azokat az elméleti törvényeket, amelyek sorozatos megsértéséből levezethetők e hiányosságok. A helyzet orvoslására – a hivatkozott releváns szakirodalmi megállapításokon túl – bizonyítottam, hogy a vállalkozások támogatására, az agrárkormányzat igényeinek kielégítésére és az uniós megfelelésre lehetetlen zöldmezős informatikai beruházásokat fejleszteni. A szükséges módosítások és kiegészítések elvégzésével a már működő alrendszerek egymással való kommunikációja, konzisztenciája megteremthető. A rendszereket egy átfogó rendszertervben kell ábrázolni, ahol az információs szolgáltatást a vállalkozásoktól kiindulva, egymásra épülve kell kialakítani, a régiókon keresztül egészen a kormányzati szintig, illetve a szupranacionális szervezetekig bezárólag.
2. Fontos rendszerfejlesztési alapelvként felállítottam egy kritériumrendszert, amelynek a fejlesztendő, illetve a működtetett információs rendszereknek meg kell felelniük. Ezek a kritériumok a következők:
 - Célorientált legyen. Ez azt jelenti, hogy a konkrét döntésekhez kell megfogalmazni az adatigényt.
 - Dinamizálható legyen. Nagyobb teret kell kapniuk a termelői szándékok felmérésének, a termelési és piaci folyamatok prognosztizálásának.
 - Egyre nagyobb szerepet kell kapniuk az önkéntességen és a reprezentativitáson nyugvó operatív ökonómiai információs alrendszereknek, amelyeknek az adatszolgáltató és az adatfogadó közös érdekeltiségén kell alapulnia.
 - A primer adatok hozzáférhetősége korlátozott legyen.
 - Legyen nyílt, vagyis a gazdasági-, a társadalmi- és a tudományos élet szereplői számára is hozzáférhetővé kell tenni.
 - Legyen kompatibilis az EU-ban működő más információs rendszerekkel
3. A disszertációban saját szempontjaim szerint rendszereztem a makroökonómiai információs rendszerek struktúráját. Egy korábban publikált rendszerezésemnek a továbbfejlesztésére tettem kísérletet, mégpedig egy újabb csoportosító ismérv bevezetésével. Ütköztettem a véleményemet azzal a nézettel, miszerint a technikai jellegű adatbázisok külön kategóriát képviselnek. Bizonyítottam, hogy a távérzékelés, a térinformatikai adatbázisok mind konkrét államigazgatási, piaci vagy ellenőrzési rendszerekhez kapcsolódva funkcionálnak.

Rendszerezésem szerint a makroökonómiai információs struktúrák két markáns csoportba sorolhatók a következőképpen:

- a primer, vagy elsődleges információs rendszerek,
- valamint a másodlagos, vagy szekunder információs rendszerek.

A primer információs rendszerek a nagy adatgyűjtő és feldolgozó blokkok, míg a másodlagos információs rendszerek információikat főleg a primer rendszerek adatbázisaiból nyerik. Az újabb szempont az információs struktúrák tartalmi rendszerezése. Az agrárinformációs rendszerek ugyanis vagy a mezőgazdasági

vállalkozásoktól, vagy a termelőeszközök és termények piacairól gyűjthetik a primer információkat. A szekunder rendszerek pedig „nemzetgazdasági szintre emelhetik” az elsődleges információkat. Ebből a megközelítésből az Európai Unió mezőgazdasági információs rendszereinek csoportosítását az 2. ábrán szemléltettem.

4. Tudományos kutatásaim alapján megállapítottam és részletesen megindokoltam, hogy az informatikai rendszerek kifejlesztése és működtetése során tekintettel kell lenni a magyar agrárstruktúra hosszú távon is fennmaradó sajátosságaira, nevezetesen a nagy-, közép és kisüzemek léte és az ebből fakadó igényekre.
5. A pénzügyi és jövedelmi viszonyokat elemző információs rendszerek tudományos vizsgálatakor megállapítottam, hogy ez az a terület ahol a leginkább ellentmondásosak napjainkban a rendelkezésünkre álló adatok. Az APEH adatbázis számtalan bizonytalansági tényezőt rejt magában. Ez az alapadatoknak megbízhatatlanságából adódik. Az adóbevallásra kötelezett, könyvvitelt vezető vállalkozásoknak ugyanis számtalan lehetőségük adódik jövedelmeik „elrejtésére” az adózás elkerülése- vagy minimalizálása érdekében, ami a valós pénzügyi folyamatokat alig tükröző adatbázis létrejöttét vonja maga után.

A disszertációban bizonyítottam, hogy a Tesztüzemi Rendszer – a Statisztikához hasonlóan – az agrárinformatikai rendszerek közül a leginkább megfelel a csatlakozási elvárásoknak. Ugyanakkor működése még nem minden tekintetben zökkenőmentes. Az egyéni vállalkozásoktól még mindig nagyon nehéz hiteles adatokat gyűjteni. Ennek elsődleges oka a bizalom hiánya. Emellett gondot jelent az is, hogy a gazdák többféle kikaput használnak az adózás elkerülésére. Ennek következményeként ökonómiailag egy szervezeti egységet alkotnak („közös termelnek”), jogilag viszont önálló termelő egységenként jelennek meg. Ez megnehezíti a családi gazdaságokból gyűjtendő adatok feldolgozását, de dezinformálja az agrárpolitikát is.

7.2. Javaslatok a kutatási eredmények alapján

1. Jelenleg a döntéseket megalapozó legfontosabb háttér információkat a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (AKII) szolgáltatja. Kivülük azonban nagyon sok szervezet foglalkozik az agrárinformációk gyűjtésével és feldolgozásával. Javaslatom szerint a jövőben az agrárinformációs rendszer fejlesztését és működtetését a most meglévő szereplők között kell vertikálisan és horizontálisan megosztani, kerülve bármiféle „mamutszerveződés” létrejöttét. Ennek a folyamatnak részeként komoly szerepet szánnék az egyetemeknek és a főiskoláknak, mint regionális információs központoknak. Ennek több előnye ígérkezik. Nem kell új szervezetet létrehozni, ezért költségtakarékosabb. Könnyebben alakulhat ki bizalmi viszony az adatot gyűjtő és az adatot szolgáltató között. A gyűjtött és elsődlegesen feldolgozott adatbázis segítené a gyakorlati oktatást, az egyetemi kutatást, különösképpen pedig a felsőoktatásra is épülő szaktanácsadást.
2. Magyarországon a 2000. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás alapján vált lehetségessé a hazai agrárstatisztika EU konformitását a gazdaságszerkezeti felvételek területén is megvalósítani. Ez az összeírás nagyjából és egészében kielégítette az EU követelményeket is, de az EU által megkövetelt kétévenkénti közösségi gazdaságszerkezeti felvételeknek hazánkban nincs gyakorlata. Az EU gazdaságszerkezeti felvételeket tehát a jövőben a mezőgazdasági statisztikai információs rendszer (adatgyűjtési rendszer) szerves részévé kell tennünk, hogy a gazdaságok

szerkezetére vonatkozó rendkívül részletes EU információs igényeket elő tudjuk állítani, de saját ismereteink elmélyítése agrárgazdaságunkról sem elhanyagolható szempont.

3. A gazdaságszerkezeti összeírásokhoz szorosan kapcsolódó gazdaságtipológia módszertanával részletesen foglalkoztam a disszertációban. Megállapítottam, hogy Magyarország a 2000. évtől kezdődően folyamatosan elkészíti, évenként aktualizálja a hazai viszonyokra érvényes ágazati, ágazatcsoporti SFH kalkulációját. A kalkulációk ágazati adatbázisokra alapozva kerültek összeállításra. Csak azokban az esetekben alkalmaznak szakmai becsléseket, amikor egy adott ágazatra vonatkozóan nincs tényadat. Ezen a területen Magyarország előnyben van az Unió jelenlegi tagországhoz képest, ahol nem állnak rendelkezésre hasonló mélységű ágazati adatbázisok, így modelleredményekre, szakmai kalkulációkra kénytelenek támaszkodni. Véleményem szerint a hazai SFH-számításnak ezt a helyzeti előnyét – valamint az évenként történő, viszonylag egyszerű kidolgozhatóság lehetőségét – a jövőben is meg kell őrizni. Javasoltam ugyanakkor, hogy mielőbb ki kell dolgozni az SFH regionális koefficienseinek számítási metodikáját.
4. Hazánk mezőgazdasági termelési statisztikáját az EU statisztikai követelményeivel egybevetve summázva azt lehet mondani, hogy az összességben már ma is képes kielégíteni az EU igényeit. Ennek ellenére ezen a területen is – igaz elvétve, de – akadnak még harmonizálási feladatok. A leglényegesebb teendők az alábbiak:
 - néhány területen a fogalmakban és a mutatókörökben még meglévő eltérések megszüntetése;
 - minden évben el kell készíteni a főbb termékek kínálati mérlegét, amely ugyan már létezik a magyar agrárstatisztikában, de megbízhatósága, időbelisége még hagy kívánnivalót maga után;
 - javítani kell a termelési előrejelzések megbízhatóságát és objektivitását, egyidejűleg növelve azok gyakoriságát;
 - ki kell szűrni a rendszerből az adatinkonzisztenciákat és meg kell szüntetni ezek kialakulásának okait.
5. Az árstatisztikával összefüggésben megállapítottam, hogy a mezőgazdasági termékek termelői árainak a megfigyelése, a termelői árindexek számítása lényegében már EU konform módon történik. Itt a megoldásra váró legfőbb feladat az, hogy a mezőgazdasági termeléshez felhasznált ipari eredetű anyagok árait a jelenlegi negyedéves gyakorisággal szemben havonta figyeljük meg, illetve képezzenek belőlük árindexeket. (Ez az agrárrolló évközi számításához is elengedhetetlenül fontos lépés.)
6. Az árstatisztikával kapcsolatban azt is meg kell jegyezni, hogy az EU Bizottság Mezőgazdasági Főigazgatósága a piacok szabályozásához saját adatforrással rendelkezik, amelyekkel nyomon tudja követni a piaci árakat. (Ez a Piaci Információs Rendszer.) Egyes tagországokban, de Magyarországon is időről-időre felmerül, hogy ennek operatív árfelügyelő rendszerét kell az árstatisztika alapjává tenni, illetve, hogy az árstatisztikai rendszerre lehetne építeni az operatív áradatszolgáltatást. Véleményem szerint a két rendszer egymás melletti létezése előnyöket is rejt magában – például, hogy bizonyos kontrollt jelentenek egymás számára. Ugyanakkor kétségtelenül az erőforrások pazarlásával jár a duplicitás. Határozott véleményem ugyanakkor, hogy csak egy irányban oldható fel a fent jelzett probléma. Nevezetesen: operatív árinformációs adatbázisból – a módszertani szempontok szigorú érvényesítésével – képezhető árstatisztika, de árstatisztikából – már csak a statisztika utólagosan regisztráló jellege miatt sem – nem lehet operatív áradatszolgáltatást végezni. Mindenesetre ma nem tartom

időszerűnek a két információs rendszer összevonását, egymás harmonizált erősítése terén viszont adottak a lehetőségek.

7. A Mezőgazdasági Számlák Rendszere vizsgálata alapján megállapítottam, hogy a legnagyobb gondot a támogatások elszámolása jelenti. Az EU tagállamoknak, – s a csatlakozás időpontjától nekünk is, – a támogatásokat az MSZR-ben ágazatokra, termékekre kell lebontanunk és kimutatnunk. A jelenlegi jogszabályok nem minden esetben teszik lehetővé annak pontos megállapítását, hogy egy adott támogatás, mely terméket, termékeket szubvencionál. Az MSZR támogatásokra vonatkozó részének elkészítésénél, többnyire csak becslésekre lehet támaszkodni. Az agrártámogatások egy jelentős része „kiesik a mezőgazdaságból”, mert ezek nem a mezőgazdasági tevékenységhez kötődnek, hanem különböző intézményekhez, kereskedelmi és non-profit szervezetekhez kerülnek. Javaslatom szerint a támogatások hazai törvényi szabályozását harmonizálni kell az EU előírásokkal és meg kell felelnünk a WTO szabályozásnak. Ez egyrészt megkönnyítené a támogatások pontos hazai elszámolását, az EU támogatások elnyerését, másrészt mérséklődne az EU-hoz való csatlakozás pillanatában keletkező „alkalmazkodási sokkhatás”.
8. A Piaci Információs Rendszer – és ennek részeként a Piaci Árinformációs Rendszer – fejlesztésére ható tényezők közül a disszertációban kiemelten foglalkoztam az intézményrendszerrel és a jogi keretekkel. Ezeket tartom ugyanis döntő befolyásúnak a jövőt illetően. Az intézményrendszerrel kapcsolatban felhívtam a figyelmet arra, hogy az egyes részterületeken tisztázni kellene az adatszolgáltatás felelősségi kérdéseit, mivel ez ma még nem egyértelmű. A jogi keretekkel kapcsolatban megállapítottam, hogy bár ma már az agrárrendtartásról szóló 2003. Évi törvény biztosítja a lehetőséget és a kereteket egy megbízható EU szintű PIR kialakításához, a speciális jogi szinten még szinte semmi sem történt, pedig a fontosabb piacok esetében széleskörű és konkrét részleteket tartalmazó szabályozást kell bevezetni. Mindezek mellett nem lehet hanyagolni azokat a rendszerfejlesztési részfeladatokat, amelyeket a csatlakozásig még meg kell oldani. Ezek közül a legfontosabbakat a következőkben foglaltam össze:
 - A PÁIR által megfigyelt termékkörre vonatkozó árinformációs rendszer lényegében kiépült (a zöldség-gyümölcs termékpálya kivételével). A reprezentativitás javítása azonban folyamatos feladat a jövőben is. (Célszerű lenne a reprezentativitásnak olyan szintre emelése, hogy az output információk a statisztikai árinformációs igényeket is kielégíthessék a későbbiekben.) Ehhez szorosan kapcsolódva, statisztikai adatokkal megalapozva, meg kellene határozni az egyes termékpályák reprezentatív piacait, hogy a reprezentativitás bizonyítható és kontrolálható legyen.
 - Ki kell bővíteni a PÁIR-t néhány eddig meg nem figyelt termékkel, amelyekkel kapcsolatban a brüsszeli adatszolgáltatás kötelező (pl. bor).
 - A zöldség-gyümölcs termékpálya árinformációs rendszere ma még csak részben alkalmas a közhasznúság legfontosabb címzettjeinek, a termelőknek a korrekt tájékoztatására, és a brüsszeli igényeket sem tudja kielégíteni. Ezért e rendszerem vonatkozásában sürgősen meg kell oldani az alábbiakat:
 - A fajtájára és méretkategóriájára vonatkozóan naponta kell az árat gyűjteni a kiszerelés megnevezésével.
 - A friss fogyasztású zöldség-gyümölcs forgalomnak mintegy 40 %-a bonyolódik a nagybani piacokon. Ezért ez jelenti a reprezentatív piacot, itt kell szervezni elsősorban az árfigyelést. Ugyanakkor fel kell készülni arra is, hogy a jövőben a TЭСZ-ek is reprezentatív piacokká válhatnak, és az EU-s követelményeknek megfelelő árak begyűjtésére itt is mód nyílhat.
 - Az import zöldség-gyümölcs termékek napi árának követése – a mennyiség megjelölésével – Magyarországon még nem alakult ki. Mivel az import

termékek több mint 70 %-a a Nagykőrösi úti nagybani piacon jelenik meg, erre a piacra lehetne építeni a jogszabályban felsorolt termékek napi import árainak gyűjtését.

- Hosszabb távon célszerű lenne a PÁIR keretei közt kialakítani egy közhasznú mezőgazdasági termelőeszköz-kereskedelmi árfigyelő rendszert.
 - Erősíteni kell a PÁIR előrejelző rendszerét. A jelenleg jól működő sertésállomány előrejelző rendszert ki kell terjeszteni a rendszeres árprognózisokra, értve a kiterjesztés alatt a gabona-, a tej- és a hús termékpálya prognózisokat is. A KSH-val együttműködve kísérletet kell tenni termékmérleg előrejelzések módszertani megalapozására.
 - A Piaci Információs Rendszer részekén, adatgyűjtést kell szervezni a tárolt termékek mennyiségére, minőségére (adott esetben a tárolás időtartamára) vonatkozóan. Rendelkezni kell a tárolási helyek címeivel és az ehhez kapcsolódó mennyiségekkel.
 - Napi rendszerességgel kell információkkal rendelkezni az export- és importengedély-kérelmekről és az engedélyek kiadásáról.
 - A jelenleginél megbízhatóbb termésbecslések készítése.
 - Végül el kellene érni, hogy a külkereskedelmi forgalom nyomon követését lehetővé tevő külkereskedelmi statisztika (vámstatisztika) a tárgyhónapot követő 8 napon belül minden irányú lekérdezésre alkalmas módon álljon a Piaci Információs Rendszer rendelkezésére.
9. Lényeges megállapításnak ítélem, hogy a Tesztüzemi Rendszer kialakítása során a hálózat szervezeti koncepcióját az adott ország feltételeihez kell szabni. A gyakorlatban egyes EU tagállamok is nagy eltéréseket mutatnak a harmonizált adatok előállításánál alkalmazott megoldásokban. Magyarországi specialitás, hogy a termékszintű költség-, ár-, jövedelemgyűjtést e rendszer kereteiben szerveztük újjá. Ezt részben takarékosági-, részben szakmai szempontok indokolták. Véleményem szerint ugyanis hazánk túl kicsi, és túl szegény ahhoz, hogy két drágán finanszírozható reprezentatív gazdasági információs rendszert egymástól függetlenül, párhuzamosan működtessen. Emellett az ágazati-, illetve az üzemi fedezeti hozzájárulások évek közötti változási tendenciáinak konzisztencia vizsgálata az egész rendszer működésének-, a kapott eredmények megbízhatóságának kontrolját jelenti. Így határozott véleményem, hogy az üzemekkel kapcsolatos, illetve az ágazatokra vonatkozó ökonómiai adatgyűjtést a rendszer kereteiben kell a továbbiakban is szervezni.
10. A Tesztüzemi Rendszer működésének hatékonyságát korlátozza, hogy a gazdáknak egy jelentős része nem vezet megbízható nyilvántartást, és az adatgyűjtések sem mindig egységes rendszer szerint történnek. Ennek elkerülése érdekében javasoltam, hogy a rendszer keretébe tartozó gazdaságoknál egységesen azonos könyvelőprogram kerüljön bevezetésre.
11. A kutatás alapján megállapítottam, hogy a mai magyarországi termelői regisztrációs rendszerek jelenlegi formájukban nem felelnek meg az Integrált Rendszer termelői regisztrációval szemben támasztott követelményeinek. Véleményem szerint a legnagyobb problémát e területen az okozza, hogy a regisztrációs rendszereket nem készítették fel az Integrált Rendszer egyéb alapadat-bázisaival történő, országos hálózaton keresztüli összekapcsolásra, illetve tartalmukban és szerkezetükben sem felelnek meg maradéktalanul az EU követelményeinek. Megítélésem szerint az állandó regisztrációs szám megléte kulcsfontosságú az IIER „központi magját” képező gazdaságregiszter számára. Az állandó regisztrációs szám létrehozása és bevezetése az első lépése az IIER számára releváns részrendszerek adatbázisainak összekapcsolására. Emellett regisztrációs számként egy olyan „beszélő szám” kerülhet bevezetésre, amely

az Integrált Rendszer valamennyi adatbázisa és résztvevője számára értékes információkat hordoz.

12. Az IIER-hez kapcsolódó nyilvántartások talán legellentmondásosabb és leginkább áttekinthetetlen eleme a földterületek nyilvántartása. A dolgozatban bizonyítottam, hogy szükség van olyan alternatívák keresésére is, amelyek a jelenlegi helyzetre építve képesek biztosítani az ellenőrzést az EU és a nemzeti igényeknek megfelelően. Így a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszer kialakítására a következő koncepciót tartom támogatandónak a gazdálkodói táblaalapú rendszer létrehozására:
 - A földmérési alaptérképek 1:10 000 méretarányú átnézeti térképeinek szkennelésével rasztertérképek átvétele.
 - A földprivatizációból, illetve az nemzeti kataszteri projektekből származó digitális alaptérképi vektorállományok egységes formába történő konvertálása.
 - A táblába eső földrészletek vagy részek azonosító pontjainak geokódolása a rasztertérkép felhasználásával. A geokódokat a táblaazonosítókhoz kell kötni.
 - A táblán belüli mezőgazdasági parcellahatárok megadására a kérelmekben kerül sor, amikor is a gazdálkodó ortofotóra vagy légifelvételre vetített táblahatár rajzot kap a táblán belüli mezőgazdasági parcella határok megjelöléséhez.
13. A disszertációban felhívtam a figyelmet arra, hogy a támogatási kérelmek feldolgozását és nyilvántartását végző számítógépes program kidolgozása az Integrált Rendszer egyik központi jelentőségű feladata, hiszen minden alapadat-nyilvántartás logikailag ebben a szoftverben kapcsolódik össze, és ebben a szoftverben zajlik a rendszer leglényegesebb tevékenysége: a támogatási kérelmek elbírálása. A szakmai-felhasználói specifikáció, az informatikai specifikáció, a program tervezése és maga a programozás még erőltetett feladat-végrehajtás esetén sem végezhető el 10-12 hónap alatt, és még nem is említettem az üzembe helyezést és a tesztelést. Ezért tartom igen csak kétségesnek, hogy ezen a területen az IIER a csatlakozás időpontjára képes legyen az „üzemszerű” működésre. Növeli a gondokat, hogy a támogatási kérelmek jelenlegi hazai nyilvántartása, mind filozófiájában, mind tartalmában, mind technológiájában, mind pedig a helyszíni ellenőrzési rendszerében számos tekintetben eltér az EU normáktól.
14. Disszertációmban szükségesnek tartottam kitérni a mezőgazdasági termelők és az információs társadalom szimbiotikus kapcsolatára, a gazdálkodók lehetőségeire és kötelezettségeire az információs rendszerek vonatkozásában. Azért véltem ezt indokoltnak, mivel ezen a területen látom a legnagyobb problémát, amely gátja lehet az agrárinformációs rendszerekből nyerhető lehetőségek kihasználásának, sőt, maguknak a rendszereknek a fejlődését is gátolhatják. Hiába lehetne majd idővel bővebben információnak az agrárium, ha a gazdálkodói kör tudatilag és technikailag nem készül fel erre. Véleményem szerint a tudat a meghatározó, mert – részben – ennek függvénye a technika is.

Amikorra Magyarország az EU tagállamok sorába lép, a hazai termelőknek már fel kellene készülniük az EU információs rendszerével történő találkozásra. Ha élni akarnak a Közös Agrárpolitika nyújtotta pénzügyi lehetőségekkel, vagyis hozzá akarnak jutni a támogatásokhoz, bizony nyitottá kell válniuk az adatszolgáltatásra. Márpedig itt sokkal több, sokkal „kényesebb”, és igazabb (!) adatokat kell közölni, mint ami a mai magyar agrárinformatikai gyakorlatban megszokott. A brüsszeli adminisztráció megköveteli a részletes adatszolgáltatást, alaposan ellenőrzi a valós információközlést, és keményen szankcionál. Viszont támogatásokkal ellentételez! Véleményem szerint erre tudatilag és készség szinten is fel kell készíteni a magyar gazdatársadalmat. Ennek a felkészülésnek kulcskérdése az oktatás színvonala és szervezése.

15. Végül megállapítottam, hogy magas színvonalú informatikai ismeretek, gyümölcsöző informatikai rendszerhasználat elképzelhetetlen fejlett infrastrukturális háttér nélkül. Emiatt ítélem fontosnak, hogy a közösségi internet-hozzáférés mielőbb bírjon országos lefedettséggel. A vidéki településeken már rövidtávon fejleszteni kellene az internet elérési pontokat, a teleházakat, a települési iskolákban, könyvtárakban elérhető „közhálót”. Ezzel lehetne elősegíteni a vidéki lakosság informatikai kultúrájának fejlesztését, kialakítani az igényt a számítástechnika terén a képzésre, az önképzésre. Végző soron ezzel lehetne a falvakat felkészíteni a információs társadalomban való boldogulásra.

Összefoglalás

Az ezredforduló három jelentős gazdaság- és társadalompolitikai kihívása Magyarország számára a globalizáció egyre erősebb kiterjedése, az Európai Unió csatlakozás és az „információs társadalom” térnyerése. Dolgozatom témaköre a második és a harmadik kihíváshoz kapcsolódik, az adatbázisok, információs rendszerek oldaláról megközelítve a kérdéskört.

A piacgazdaság újrászerveződésének időszakában felmerült új követelményeket a statisztikai- és információs szolgáltatás egyelőre még nem tudja teljes körűen kielégíteni annak ellenére, hogy a kilencvenes évek közepétől jelentős fejlődésen ment keresztül. Az átalakulási folyamat kezdeti éveinek egyik sajnálatos kísérőjelensége volt ugyanis, hogy az adatgyűjtési és feldolgozási rendszerek korábbi teljesítménye is nagymértékben visszaesett anélkül, hogy a korszerű – EU konform – információs rendszerek kiépítése megkezdődött volna.

A tanulmány azzal a céllal íródott, hogy segítse egy korszerű agrárinformációs rendszer kialakítását. Ennek érdekében tekintse át az EU-ban működő agrárinformációs rendszereket, tárja fel a már megoldott, illetve a még előttünk álló feladatokat, valamint a tudomány eredményeinek felhasználásával határozza meg azokat a területeket, amelyeken – a nemzeti érdek érvényesítése céljából – az Unióban elvárthoz képest többlet információk gyűjtése indokolt.

Az agrárinformatikai rendszerek több tudományt és azok kapcsolódási területeit is integrálják. Egy személyben azonban nem vállalkozhattam arra, hogy valamennyi kapcsolódó tudomány és tudományág vonatkozásában elemezzem a dolgozat tárgyát képező kérdéskört. Arra kellett törekednem, hogy azoknak a szakterületeknek biztosítsak prioritást, amelyek leginkább segítségemre lehetnek a disszertáció fő célkitűzéseinek elérésében.

Az értekezés fő zsinórmértékének szántam, hogy a makroökonómiai informatikai rendszerek célirányos és okszerű csoportosítását elvégezzem, elemezzem az egyes rendszer elemeket és néhány területen javaslatot tegyek a problémamegoldásra. Az információs rendszereket így nem technológiai, hanem tartalmi, funkcionális megközelítésből vizsgáltam, illetve mutattam be. Ebből adódóan elsősorban azok a szaktudományágak érintettebbek a disszertációban, amelyek a vizsgált rendszerek egzakt leírásával, a bonyolult összefüggések feltérképezésével foglalkoznak, elsősorban az outputok felhasználóinak szemszögéből értékelik az aktuális történéseket, a várható fejlődési irányokat, és az új igényeknek való megfeleltetés szükségleteit.

A disszertációban részletesen kifejtettem az információs rendszer minőségével, illetve hiányosságaival kapcsolatban a véleményemet. Megállapítottam, hogy nem omlott össze a magyar agrárinformációs rendszer, nem igazak a teljes anarchiáról szóló vélemények, de kétségtelen, hogy tágult az információigény és információbázis közötti rés, ami az agrárgazdaság információs rendszereinek újragondolását teszi szükségessé. Felsoroltam azokat a tényezőket, amelyek az aktuális helyzet kialakulásában szerepet játszottak, valamint meghatároztam a kormányzati célú információs rendszerek általános fejlesztési szempontjait. Fontos rendszerfejlesztési alapelvként felállítottam egy kritériumrendszert, amellyel a fejlesztendő, illetve a működtetett információs rendszereknek harmonizálniuk kell.

Az EU elvárásoknak való megfelelés kérdéskörét vizsgálva kiemeltem, hogy a magyar agrárgazdaságnak az Európai Unióhoz történő integrálódásában meghatározó szerepe lesz az európai követelményekkel összhangban álló nyilvántartási rendszer és információs hálózat kialakításának. Ugyanakkor megállapítottam, hogy a rendszerek kifejlesztése és működtetése során tekintettel kell lenni a magyar agrárstruktúra hosszú távon is fennmaradó sajátosságaira, nevezetesen a nagy-, közép és kisüzemek léteire és az ebből fakadó igényekre.

A rendszerszervezés alapelvei közt írtam az agrárinformációs rendszer szervezeti háttéréről is. Hangsúlyoztam azt a véleményemet, miszerint a jövőben az agrárinformációs rendszer fejlesztését és működtetését a most meglévő szereplők között kell vertikálisan és horizontálisan megosztani, kerülve bármiféle „mamutszerveződés” létrejöttét. Ennek a folyamatnak részeként komoly szerepet szánnék az egyetemeknek és a főiskoláknak, mint regionális információs központoknak.

Az értekezésben bemutattam egy korábban publikált rendszerezésemet a makroökonómiai agrárinformációs rendszerekről, és kísérletet tettem ennek továbbfejlesztésére, mégpedig egy újabb csoportosító ismérv bevezetésével. Ez az újabb szempont az EU információs blokkjainak tartalmi rendszerezése. Az agrárinformációs rendszerek ugyanis – logikai alapon megközelítve – vagy a mezőgazdasági vállalkozásoktól, vagy a termelőeszközök és termények piacairól gyűjthetik a primer információkat. A szekunder rendszerek pedig „nemzetgazdasági szintre emelhetik” az elsődleges információkat.

A dolgozatban áttekintést adtam a primer információs rendszerekről, meghatároztam a legfontosabb tennivalókat a fejlesztésük során. A Statisztikát vizsgálva felhívtam a figyelmet a kétévenkénti gazdaságszerkezeti felvételek fontosságára, hazai megvalósítására. Bemutattam az SFH számítások magyarországi előnyét az Unió tagországhoz képest, valamint javaslatot tettem az SFH regionális koefficienszi számítási metodikájának kidolgozására. Foglalkoztam a háztartások jövedelemstatisztikájával, amellyel kapcsolatban hazánk esetében az jelent problémát, hogy a családi gazdálkodás nem a fő formája az üzemstruktúrának. Így gondot okoz annak EU konform meghatározása – mi minősül agrárháztartásnak.

Hangot adtam annak a véleményemnek, hogy Magyarországon még mindig jellemző a piaci információ fogalmának, a Piaci Információs Rendszerrel kapcsolatos elvárásoknak, illetve a célcsoportoknak a tisztázatlansága. A rendszer EU konform kiépítése a csatlakozásig előttünk lévő időszakban még számos feladatot ró a rendszerfejlesztőkre. A PIR árinformációs alrendszere (PÁIR) esélyt ad arra, hogy amikor tagjává válunk az EU-nak, képesek leszünk piaci ár- és mennyiségi információk szolgáltatásra Brüsszel igényeinek megfelelően. Ugyanakkor a PÁIR-on kívüli piaci adatszolgáltatás – készletek, export- importigények, stb. – területén még sok a bizonytalanság.

A pénzügyi és jövedelmi viszonyokat elemző információs rendszerek vizsgálatakor megállapítottam, hogy ez az a terület ahol a leginkább ellentmondásosak napjainkban a rendelkezésünkre álló adatok. A disszertációban leírtam, hogy a Tesztüzemi Rendszer – a Statisztikához hasonlóan – az agrárinformatikai rendszerek közül a leginkább megfelel a csatlakozási elvárásoknak. Ugyanakkor működése még nem minden tekintetben zökkenőmentes. Az egyéni vállalkozásoktól még mindig nagyon nehéz hiteles adatokat gyűjteni. Foglalkoztam ennek okaival.

Disszertációmban kitértem a mezőgazdasági termelők és az információs társadalom kapcsolatára. Ezen a területen látom ugyanis a legnagyobb problémát, amely gátja lehet az agrárinformációs rendszerekből nyerhető lehetőségek kihasználásának, sőt, maguknak a rendszereknek a fejlődését is gátolhatják. Végül megállapítottam, hogy magas színvonalú informatikai ismeretek, gyümölcsöző informatikai rendszerhasználat elképzelhetetlen fejlett infrastrukturális háttér nélkül. Emiatt ítélem fontosnak, hogy a közösségi internet-hozzáférés mielőbb bírjon országos lefedettséggel.

Abstract

In Hungary the three significant economic and social political challenges of the new millenary are the strengthening globalisation, the EU accession and the expansion of the 'information society'. The topic of my thesis relates to the second and third challenges and approaches the question from the direction of data bases and information systems.

The statistical and information services cannot yet completely meet the new requirements emerged during the period of the reorganisation of the market economy, however, from the middle of the nineties the development was significant. Unfortunately, in the first years of the transition period the performance of the data collecting and processing systems dropped considerably before even beginning to establish the modern - EU conform - information systems

The goal of the present thesis was to assist the establishment of a modern agricultural information system. In order to reach this goal it provides an overview of the agricultural information systems operational in the EU and presents the tasks already solved and to be solved. In the thesis by applying the results of science those fields are determined where - in order to enforce the national interests - it is justified to collect also supplementary data in addition to the information required by the EU.

The systems of agricultural information and agricultural statistics are multidisciplinary systems and integrate the related fields too. I myself, however, did not attempt to analyse the topic of my thesis from all aspects of the various branches of science and disciplines. My endeavour was to provide priority for those branches of science which could assist me in reaching the main goal of the thesis.

My intention was to carry out the target-oriented and rational classification of the macroeconomic information systems; to analyse the various elements of the systems and in some fields and to make recommendations how to solve the problems. I applied these as guiding lines. This way I analysed and presented the information systems not from a technological aspect but from the aspects of content and functions. Based on this those branches of science are included in my thesis, which deal with the exact description of the systems analysed and reveal the complex relationships. First of all these evaluate the actual results, the trends of development to be expected and the consequences of the new requirements from the point of view of the users of the outputs.

In my thesis I presented my opinion in detail on the quality and deficiencies of the information systems. I stated that the Hungarian agricultural information system did not collapse and the opinions on total anarchy did not prove true, however, the fact is that the gap between the information demand and information database broadened and due to this the reinterpretation of role of agricultural information systems is required. I listed the facts, which played a role in the development of the present systems and determined the general aspects of the development of the information systems used by the administration. As a basic principle for system development I developed a criteria system with which the information systems to be developed and operated will have to harmonise.

By analysing the compliance with the EU requirements I emphasised that during the integration of the Hungarian agriculture into the European Union the establishment of a registration and information system complying with the EU requirements will have a determinant role. However, I stated that during the development and operation of the systems the Hungarian structural characteristics to be maintained on the long-term, namely, the existing small- and medium-size enterprises and the demands generated by them, will have to be taken into account.

In the chapter on the basic principles of system management I described also the organisational background of the agricultural information systems. I underlined my opinion, namely, that in order to avoid the development of a kind of 'gigantic organisation' the development and operation of the future agricultural information system will have to be divided both vertically and horizontally among the present participants. In this process I would offer an important role to the universities and colleges being regional information centres

In my thesis I presented my classification of the macroeconomic agricultural information systems, which was published earlier and by introducing a new element to be applied in the classification I attempted to develop it further. This new element is the classification by the content of the EU information blocks. Logically the agricultural information systems collect primary information either from agricultural enterprises or on the markets of production instruments and commodities. The secondary system can, however, raise the primary information 'to national economic level'.

In my thesis I provided an overview on the primary information systems and determined the most important steps to be taken during the development. By analysing the Statistics I called the attention to the importance of the structural surveys to be carried out every second year and to its implementation in Hungary. I showed the Hungarian advantage of the SGM calculations compared to the Member States of the EU and I also made a proposal for developing a methodology for calculating the regional coefficients. I dealt with the income statistics of households, where the problem encountered is that the family farm is not the main form of the farm structure. Therefore, it is difficult to provide an EU-conform definition for agricultural households.

I gave voice to my opinion, that in Hungary even today it is characteristic that the definitions of market information, Market Information System requirements and its target groups are not yet clarified. The EU conform development of the system until the upcoming accession will bring numerous tasks for the system developers. The market price information subsystem (MPIS) of MIS provides a chance, that by the time Hungary becomes a Member State it will be able to supply the price and quantity information according to the EU requirements. However, in addition to the MPIS data there are still a lot of uncertainties concerning the other kinds of data supply - stocks, export and import licences, etc.

By investigating the information systems applied for analysing the financial and income situations I stated that this is the field where at present the available data are the most contradictory. In the thesis I described that from among the agricultural information systems - similar to Statistics - the Farm Accountancy Data Network is the system which meets best the requirements of the accession. However, it does not operate smoothly yet in all respect. It is still very difficult to collect reliable data from individual enterprises. I analysed the reasons.

In my thesis I described the relationship between the agricultural producers and the information society. I can see that the largest problem is concealed in this field and it might detain to make use of the opportunities provided by the information systems, moreover it might also constrain the development of the systems. Finally, I came to the conclusion that without well-developed infrastructure background high level IT knowledge and fruitful application of the information systems cannot be ensured. Therefore, I think it is of the utmost importance that Internet access be provided for the communities throughout the country.

Hivatkozott irodalmak

1. **Bakonyi Péter** (2002): Az információs társadalom kialakulásának stratégiai szempontjai Plenáris előadás Agrárinformatikai Konferencia, Debrecen
2. **Barcs Lajosné – Palotay Szilveszter** (2002): A gazdaregiszterek továbbfejlesztési lehetőségei azt IIER kompatibilitás biztosítására. Kézirat, Budapest, 23. p.
3. **Béládi Katalin – Kertész Róbert** (2002): A teszttüzemek főbb ágazatainak költség- és jövedelemhelyzete 2001-ben Agrárgazdasági Információk, Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet 2002/ 4. 174 p.
4. **Blahó András** szerk (2000): Tanuljunk Európát! Készült az Európai Unió Bizottságnak támogatásával, Budapest 367 p.
5. **Bognár Imre** szerk. (1992): Előrejelzés az MSZR alapján. Kézirat, Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet 16. p.
6. **Botos Károly** (1991): Az agrárpiaci rendtartás kiépítése hazánkban. „A magyar agrárpolitika és az európai integráció” Konferencia 1991. 4. P.
7. **Buday-Sántha Attila** (2001): Agrárpolitika – vidékpolitika. A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió. Dialóg Campus Kiadó – Budapest-Pécs. 463 p.
8. **CAP Monitor** (1994): Agra Europe Ltd. London
9. **Commision** Oponion on Hungary 's Application for Membership of the European Union, DOC/97/13. Brussels 1997. 4. p.
10. **Darabos Éva** (2002): A mezőgazdasági teszttüzemi hálózat adatszolgáltatásának tapasztalatai Hajdú-Bihar megyében Agrártudományi Közlemények, Különszám, Debrecen 47-50. p.
11. **Davis G.B. - Olson P.M.** (1985): Management Information Systems. Conceptual Foudations, Structure, and Development. (2 nd Ed.) McGraw Book Company 268. p.
12. **Dörnyei József** (1974): Az informatikai kutatások általános jellemzése, beépülése a statisztikai tudományágazatba és várható fejlődése Kézirat, Budapest 20 p.
13. **Farkasné Fekete Mária – Eric Audsley** (1999): Az 1992-es CAP reform és az Agenda 2000. Gazdálkodás XLIV. Évf. 2. Szám. 45-51. p.
14. **Farm Accountancy Data Network** (1989): An A –Z methodology, Brussel – Luxembourg 211 p.
15. **Fehér István** (1998): Az agrárágazatok felkészítése az EU csatlakozásra. Gazdálkodás XLII. Évf. 4. Szám. 1-10. p.
16. **Fehér István** szerk. (2001): Európai Uniós ismeretek. Gödöllői Európa Tanulmányok, SZIE Gödöllő 233 p.
17. **Gyimesi Kálmán** (1999): Általános Mezőgazdasági Összeírás, 2000 Agrárinformatika '99, Debrecen 40- 43. p.
18. **Györkös Péter** (1999): Megkezdődtek az „érdemi” tárgyalások, Európai Tükör, III. évf. 5. Szám 84–85. p.
19. **Halassy Béla** (1982): Az információs rendszerek alapfogalmai Számítástechnikai Alkalmazási Vállalat, Budapest 32. p.
20. **Halmi Péter** szerk. (1995): Az Európai Unió agrárrendszere. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 301 p.

21. **Halmi Péter** szerk. (2002): Az Európai Unió agrárrendszere. A Budapesti Agrárkamara és a Mezőgazda Kiadó közös kiadása, Budapest 343 p.
22. **Harnos Zsolt** (1993): Az informatika szerepe az agrárkutatásban *Gazdálkodás* XXXVII. Évf. 10. Szám 65-68. p.
23. **Harnos Zsolt** (1999): Informatika az agrárfelsőoktatásban, kutatásban Plenáris előadás, Agrárinformatika '99. Debrecen 1999 augusztus 26.
24. **Harnos Zsolt** (2003): Az informatika szerepe az agrárkutatásban és a felsőoktatásban, Agrárinformatikai Fórum MTA Budapest 2003. március 6. előadás
25. **Harnos Zsolt – Szenteleki Károly** (1999): Informatika a szőlő-bor ágazat minőségbiztosításában *Agro 21* füzetek 28. Szám. 80-89. p.
26. **Kapronczai István** (1997a): A piaci információs rendszerek *Gazdálkodás* XLI. Évf. 6. Szám. 23-32. p.
27. **Kapronczai István** (1997b): Gazdák az információs társadalomban *A Falu* 1997/ősz 95 – 100. p.
28. **Kapronczai István** (1999a): EU konform információs rendszerek és intézményi háttérük, *Agrárinformatika '99*, Debrecen 17-25. p.
29. **Kapronczai István** (1999b): Az agrárinformációs rendszer fejlesztése az EU-csatlakozás tükrében, Európai tükör, Műhelytanulmányok, A Miniszterelnöki Hivatal Integrációs stratégiai Munkacsoportja kiadványa 82 p.
30. **Kapronczai István** (2000): Az agrárinformációs rendszer elemei az EU-harmonizáció tükrében, *Statisztikai Szemle*, 78. Évf. 4. Szám 212-224. p.
31. **Kapronczai – Németh** (1998): Agrárstatisztikai és információs rendszerek harmonizációja, *Agrárium* 8. Évf. 4. Szám 1-8. p.
32. **Keszthelyi Szilárd – Kovács Gábor** (2002): A tesztüzemek 2001. évi gazdálkodásának főbb eredményei *Agrárgazdasági Információk*, Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet 2002/2. 123 p.
33. **Kovács Gábor** (2001): Mérethatárok és lefedettség Magyar Mezőgazdaság 2001. december 12. 8-9. p.
34. **Kovács Gábor – Keszthelyi Szilárd** (1998): A mezőgazdasági számviteli hálózat az Európai Unióban *Gazdálkodás* XLII. Évf. 2. Szám. 52-56. p.
35. **Kun István** (2002): A láthatatlan magyarok, *Mozgó világ* 2002/8 87-104. p.
36. **Laczkai Sándorné** (1999): Mezőgazdasági Statisztikai Információs Rendszer, *Agrárinformatika '99*, Debrecen 32- 34. p.
37. **Laczkai Sándorné – Szabó Péter** (2000): A gazdaság fogalma Magyarország és az EU mezőgazdasági statisztikájában *Statisztikai Szemle* 78. Évf. 4. Szám 226-238. p.
38. **Magda Sándor** (1997a): Gyakorlati oktatás, tanegyetem és szakoktatás *Gazdálkodás* XLI. Évf. 2. Szám. 56-61. p.
39. **Magda Sándor** (1997b) Kutatás és műszaki fejlesztés, oktatás és szaktanácsadás *Gazdálkodás* XLI. Évf. 6. Szám. 71 – 78. p.
40. **Márton András** (1999): A magyar mezőgazdaság EU integrációs folyamata Alapvető tudnivalók az EU agrárgazdaságáról. A Magyar Mezőgazdaság melléklete 23 p.
41. **Massoli Bruno** (2001) Az Európai Unió mezőgazdasági információs rendszere, Kézirat, fordítás, Róma 271 p.

42. **Mayne** (1968): The institutions of the European Community. European Serie 8. London 42. p.
43. **Meester, Gerrit and A. van der Zee** (1991): EC decision-marking. Our farming future European Community Luxemburg, Office for Publications of European Communities. 86. p.
44. **Mellár Tamás** (2000): Az ezredforduló statisztikai kihívásai Közgyűlési Előadások MTA 2000 1423-1224. p.
45. **Melega Tibor** (1997): Az ausztriai EU csatlakozás tanulsága, Európai Tükör II. Évf. 3. Szám 18-19. p.
46. **Mészáros Sándor** szerk. (1991): Az Európai Közösséghez való csatlakozás gyakorlati problémái és a következő évek kutatásainak megalapozása, AKII. Budapest 109–121. p.
47. **Noleppa Steffen – Tunyoginé Nechay Veronika** (1999) Stratégiai tanulmány a magyarországi Piaci Információs Rendszer hosszú-távú működtetésére Kézirat, Budapest 11 p.
48. **Onódi Bertalan** (2001): A magyarországi mezőgazdasági informatikai rendszer fejlesztése tekintettel az EU normákra, Doktori értekezés, Gödöllő 115 p.
49. **Orbánné Nagy Mária** (1995): Magyarország számára hasznosítható dél-európai tapasztalatok – Görögország agrárgazdasága és az EK, AKII, Budapest, 20 p.
50. **Pálovics Béláné –Varga Gyula** (1991): Magyarország agrárgazdasága és az Európai Közösség, AKII Budapest 59–63. p.
51. **Pásztor Márta Zsuzsanna – Pitlik László – Popovics Attila** (2000): Induktív szakértői rendszerek on-line alkalmazása <http://interngtk.gau.hu/miau/19/nWsfullrtl> 10.p.
52. **Pitlik László** (1997). MSZR tanulmányok AKII, Budapest – GATE , Gödöllő, <http://miau.gau.hu/miau/02/mszrnew.html> 27. p.
53. **Pitlik László** (1999): EU–konform Magyarországi Integrált Terület– és Vidékfejlesztési Információs Rendszer (MIMIR) Kézirat, Gödöllő 35. p.
54. **Pitlik László** (2000): EU konform Magyarországi Integrált Terület- és Vidékfejlesztési Információs Rendszer (MIMIR) VISION 2000 II, Gödöllő 148-154. p.
55. **Pitlik László – Dobolyi Emese** (1996): Az Európai Unió agrárinformatikai moduljának bevezetése Magyarországon, Térségi Információs és Integrációs Konferencia, előadás, 1996 november 27.
56. **Popp József** (2003): A KAP reformtervezete. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, Kézirat 14 p.
57. **Poppe, Krijn – Kovács Gábor – Keszthelyi Szilárd – Korondiné Dobolyi Emese** (1999): A magyar mezőgazdasági testületi információs hálózat az Európai Unió felé vezető úton <http://www.akii.hu> 9 p.
58. **Pusztai László** (2002) Agrárinformációs rendszerek az Európai Unióban Diplomadolgozat, Debrecen 68 p.
59. **Rieger László – Pribela Tamás** (2002): Az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer (IIER) magyarországi kiépítésének aktuális kérdései. Kézirat, Budapest, 26. p.
60. **Rontóné Nagy Zsuzsa** (1998): A Mezőgazdasági Számlák Rendszere, beilleszkedésük a Nemzeti Számlák Rendszerébe, Kézirat 26 p.
61. **Slater John M.** (1998): Mezőgazdasági statisztikai információk EU–kontextusban az Egyesült Királyságban I Gazdálkodás XLII. Évf. 6. Szám 39–42. p.
62. **Slater John M.** (1999): Mezőgazdasági statisztikai információk EU-kontextusban az Egyesült Királyságban II, Gazdálkodás XLIII évf. 1. szám. 59-64. p.

63. **Soltész Miklós** (2000): Szaktanácsadás az agrárgazdaságban II. Gazdálkodás XLIV. Évf. 2. Szám 17–27. p.
64. **Szabó Béla** (2002): A földhasználati nyilvántartás magyarországi megvalósításának helyzete. Kézirat, Budapest 34. p.
65. **Szabó Gábor** (2001): Az Európai Unió agrárpolitikája (Egyetemi jegyzet), Debrecen-Kaposvár 78 p.
66. **Szabó Péter** (1999): A Mezőgazdasági Számlarendszer a Nemzeti Számlarendszer keretében Agrárinformatika '99, Debrecen 36-39. p.
67. **Szűcs István és Tóthné Lőkös Klára** (2001): A mezőgazdasági termelők regisztrációja (PHARE-tanulmány), Gödöllő 163. p.
68. **Tassy Sándor** (1998): Szigorúan megfigyelt piacok Magyar Mezőgazdaság 1998/19. 8 – 9. p.
69. **Tracy, Michael** (1994): Élelmiszertermelés és mezőgazdaság a piacgazdaságban. PATE Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely 348 p.
70. **Tunyoginé Nechay Veronika** (1999): Fejlesztési célkitűzések néhány külföldi piaci információs rendszer működése alapján Magyar Mezőgazdaság 38. Szám 28-29 p.
71. **Vajda András** (1996): Mezőgazdasági információs rendszer EU konform kialakításának főbb szempontjai hazánkban Diplomadolgozat, Gödöllő 97 p.
72. **Vajda László** szerk. (1997): A magyar agrárgazdaság EU csatlakozási stratégiája szakmai füzetek, FM EU-integrációs sorozat 1. Füzet, Budapest 9. p.
73. **Vajna Istvánné Tangl Anita** (2000): A magyar számviteli rendszerből nyerhető információk összehasonlítása az Európai Unió Mezőgazdasági Számviteli Információs Rendszerének előírásaival (Munkahelyi vitaanyag), Gödöllő 140 p.
74. **Varga Csaba** (1999): Régiók az információs társadalomban A falu 1999/tél 53-62. p.
75. **Varga Gyula** (1996): Agrárgazdaság és agrárpolitika: kettős feladat, Európai tükör I Évf. 1 Szám. 1966. október. 25-34. p.
76. **Varga Gyula** (1997a): Agrárgazdaságunk és az európai kihívások, A magyar agrárgazdaság jelene és kilátásai, II. A magyar agrárium jelene és jövője, Stratégiai kutatások, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 203 p.
77. **Varga Gyula** (1997b): EU csatlakozásunk stratégiai kérdései. Integrációs stratégiai munkacsoport, Budapest 30-46. p.
78. **Varga Gyula:** (1997c): Az agrárgazdaság és az agrárpolitika helyzete, kérdőjelei és legfőbb teendői az EU csatlakozás tükrében II. Gazdálkodás XLI. évf. 1. szám 1-10. p.
79. **Vásáry Viktória** (2002): Az Európai Unió agrárstatisztikai és informatikai rendszerének alkalmazása, tapasztalatai, feltételei, különös tekintettel az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszerre. SZIE GTK Európai Tanulmányok Központja, Gödöllő, 62. p.
80. **Vörös Mihály** (1994): A hazai agrárgazdaság informatikai feltételeinek fejlesztési problémái Kandidátusi értekezés, Budapest 116 p.
81. **Weiner Norbert** (1948): Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine, Wiley, New York 88. p.
82. **Zilahi-Szabó Miklós** (1994): Információs rendszerek és információ menedzsment a mezőgazdaságban. Egységes információs rendszer alapjai a mezőgazdaságban. Gödöllő, 1994 január 25-26. 12. p.
83. **Zilahi-Szabó M. G.** (1990): Agrarinformatik, Oldenbourg Verlag München 42.p.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik értekezésem elkészítéséhez segítséget nyújtottak. Mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki feleségemnek és gyermekeimnek, akik – egy, a család számára különösen sok megpróbáltatással, betegséggel terhelt időszakban – igyekeztek biztosítani számomra a nyugodt alkotói légkört, türelemmel viselték kutatómunkám miatti távolléteimet.

Külön köszönöm munkahelyemnek az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetnek, munkatársaimnak hogy az elmúlt hosszú évek során támogatták munkámat. Ebben a tudományos műhelyben olyan munka folyik, amely megalapozhatta ennek az értekezésnek az elkészítését is. Biztosan mondhatom, ennek a háttérnek a hiányában a disszertáció szegényebb lenne. Hiányoznának az izgalmas, szakmailag elmélyült viták, amelyek kiszélesítették gondolkodásomat, bővítették ismereteimet.

Ugyancsak köszönettel tartozom a Szent István Egyetemnek, hogy munkahelyi vitámhoz biztosította az ideális környezetet és a műhelyvita irányítását. Itt szeretném megragadni az alkalmat arra, hogy a munkahelyi vita valamennyi résztvevőjének megköszönjem a dolgozatomhoz fűzött őszinte és elfogulatlan kritikai észrevételeit, javaslatait, amelyek iránymutatásul szolgáltak számomra az értekezés véglegesítéséhez.

Bár nem sorolom fel név szerint, nem feledkezem meg arról a sok kollégáról, akik e disszertáció megírására kitartóan bíztattak, illetve tanácsaikkal segítettek. Hálás vagyok irányukba. Köszönettel tartozom mindazoknak, akiknek közvetlen vagy közvetett szerepe van abban, hogy ez a dolgozat elkészülhetett.

Végül külön szeretném köszönetemet kifejezni Villányi László Intézetigazgató egyetemi tanárnak, a közgazdaságtudomány kandidátusának – témavezetőmnek – hasznos tanácsaiért és javaslataiért, amelyet a kutatási koncepció összeállításánál és a disszertáció formába öntésénél kaptam, valamint – a kitartó feladatmegoldásra ösztönző – őszinte kritikájáért.